

Περιοδικό

ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
Περιβάλλον, Πολιτισμός,
Οικονομία, Κοινωνία

Τεύχος 2026/3

**ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΡΑΓΕ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ
ΘΕΡΜΑΛΙΣΜΟ;**

Μανιάτης Αντώνιος
Αδαμόπουλος Αντώνιος

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ
ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

Σαμουρκασίδου Έλενα

**Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ
ΑΣΤΡΟΥΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ**

Τσαλτάκη Μαρία

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ: ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ
ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ
ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ**

Βελάγια Μαρία
Στούρη Βασιλική

**ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Βινιεράτου Μποσινάκη Μαρία

**ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΤΟΠΙΑ: ΤΟ
ΜΕΤΑVERSE ΩΣ ΝΕΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ**

Καλέμης Αλέξανδρος

ISSN: 2241-4002

Στόχος του περιοδικού «Βιώσιμη Ανάπτυξη, Πολιτισμός και Παράδοση» είναι η ανάδειξη ερευνητικών αποτελεσμάτων σχετικών με θέματα Βιώσιμης Ανάπτυξης των τόπων, Πολιτισμού και Παράδοσης. Αυτό αναφέρεται στην έννοια της αξιοποίησης της συνολικής πολιτισμικής κληρονομιάς των τόπων, είτε με την κεντρικά συγκροτημένη ιστορική εκδοχή της, είτε με την εκδοχή της λαϊκής παράδοσης.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Ρόϊδω Μητούλα

Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ιωσήφ Στεφάνου, Ομ. Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Πρόεδρος Ινστιτούτου Βιώσιμης

Ανάπτυξης, Πολιτισμού και Παράδοσης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αγγελίδης Μηνάς

Αντωνοπούλου Αικατερίνη

Βερέμης Θάνος

Γοσποδίνη Ασπα

Γρηγοριάδου Μαρία

Δαρζέντας Γιάννης

Διμέλλη Δέσποινα

Ζερεφός Χρήστος

Θεοδοροπούλου Ελένη

Καλδής Παναγιώτης

Καραγιάννης Στέφανος

Κοκκώσης Χάρης

Κωνσταντινίδου Έλενα

Κωστάκης Ιωάννης

Lettinga Gatzé

Μαλινδρέτος Γιώργος

Μητούλα Ρόϊδω

Μπεριάτος Ηλίας

Μπότσιου Κωνσταντίνα

Μωραΐτης Κώστας

Πολυχρονόπουλος Δημήτρης

Παναγιωτόπουλος Θέμης

Πανέτσος Γιώργος

Παταργιάς Παναγιώτης

Ροδη Άλκηστις

Σαρδιανού Ελένη

Σερράος Κώστας

Σπηλιοπούλου Ιωάννα

Σταθακόπουλος Πάνος

Στεφάνου Δανάη Μαρία

Στεφάνου Ιωσήφ

Τερκενλή Θεανώ

Τουλιάτος Παναγιώτης

Τριποδάκης Αλέξανδρος

Χατζόπουλος Βασίλης

Ψυχάρης Γιάννης

Ομ.Καθηγητής ΕΜΠ

Αναπλ.Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Ομ. Καθηγητής Εθν. Καποδιστριακού. Πανεπιστημίου

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Αναπλ.Καθηγήτρια Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Καθηγήτρια Πολυτεχνείου Κρήτης

Καθηγητής, Μέλος Ακαδημίας Αθηνών

Ομ.Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Καθηγητής. Πανεπιστημίου Στερεάς Ελλάδος

Ομ.Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Καθηγήτρια ΕΜΠ

Επικ.Καθηγητής Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Emeritus Professor Wageningen University Netherland

Αναπλ.Καθηγητής Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Ομ.Καθηγητής ΕΜΠ

Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Καθηγητής ΕΜΠ

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Ομ.Καθηγητής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Αναπλ.Καθηγήτρια Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ομ. Καθηγητής ΕΜΠ

Ομ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ομ. Καθηγητής ΕΜΠ

Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΕΥΧΟΥΣ : Βασιλική Κλ. Παπαδοπούλου, Υπ.Δρ.Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ : Γιώργος Καραγιάννης, Υπ.Δρ.Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ : Αγγελίσιας Οικονόμου, Δρ.ΕΜΠ, Περιβαλλοντολόγος

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : Βασιλική Κλ. Παπαδοπούλου, Χαροκόπειο Παν/μιο Αθηνών

Κωνσταντίνα Οικονόμου, Πανεπιστήμιο Πατρών

ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ : Βασίλειος Οικονόμου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ: Ρόϊδω Μητούλα, mitoula@hua.gr, Τηλέφωνο: +30 210 9549213

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Ελ.Βενιζέλου 70, 17656, Καλλιθέα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΡΑΓΕ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΘΕΡΜΑΛΙΣΜΟ;.....	4
Μανιάτης Αντώνιος Αδαμόπουλος Αντώνιος	
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ.....	14
ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ Σαμουρκασίδου Έλενα	
Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΥΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ.....	28
Τσαλτάκη Μαρία	
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ: ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ.....	50
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ Βελάγια Μαρία Στούρη Βασιλική	
ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	73
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Βινιεράτου Μποσινάκη Μαρία	
ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΤΟΠΙΑ: ΤΟ ΜΕΤΑVERSE ΩΣ ΝΕΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ.....	95
ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ Καλέμης Αλέξανδρος	
Οδηγίες Συγγραφής Άρθρων.....	111

ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΡΑΓΕ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΘΕΡΜΑΛΙΣΜΟ;

Μανιάτης Αντώνιος

Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής, Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού Ασπροπύργου
maniatitis@dikaio.gr

Αδαμόπουλος Αντώνιος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
aadamopoulos@uowm.gr

Περίληψη

Η Ελλάδα, προικισμένη με ιαματικά ύδατα και παράδοση κλασικών μελετητών του θερμαλισμού, από το 1911 και μετά πρωτοτυπεί, με τη συνταγματική μοναδικότητα της αναφοράς στα «ιαματικά ύδατα». Εννέα δεκαετίες αργότερα, αυτός ο αένας φυσικός πόρος προήχθη με μία άλλη συνταγματική μοναδικότητα, η οποία συνίσταται στην πρόβλεψη της αρχής της αειφορίας. Μολονότι κανένα Σύνταγμα δεν προβλέπει το δικαίωμα στο θερμαλισμό, είναι δυνατή η ανάγνωση ενός σιωπηρού δικαιώματος σε αυτήν την έκφανση της γεωθερμικής ενέργειας. Εξάλλου, ο Αριστοτέλης ήταν ο πρώτος που προσέδωσε στην ελληνική λέξη «ενέργεια» την έννοια που έχει στη φυσική επιστήμη, της δυνατότητας παραγωγής ενός έργου. Η αριστοτελική αυτή πρωτοπορία είναι δυνατό να αξιοποιηθεί και στη νομική επιστήμη, ως συνώνυμο του όρου «δικαίωμα», με την έννοια της νομικής δυνατότητας παραγωγής ορισμένου έργου, το οποίο αποτελεί το αντικείμενο του εκάστοτε δικαιώματος. Όντας ανανεώσιμη πηγή ενέργειας, η γεωθερμία δεν είναι απλώς ενέργεια αλλά και έκφανση της αειφορίας του περιβάλλοντος.

Λέξεις - κλειδιά: αειφορία, Αριστοτέλης, δικαίωμα, ενέργεια, θερμαλισμός, ιαματικά ύδατα, συνταγματική μοναδικότητα

1. Εισαγωγή

Ο θερμαλισμός αποτελεί διαχρονικό και πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο τοποθετείται στο σταυροδρόμι της υγείας, της αναψυχής, του τουρισμού, του πολιτισμού και της αειφόρου προσεγγίσεως των φυσικών πόρων. Από τις προϊστορικές τελετουργικές πρακτικές έως τα σύγχρονα πρότυπα τουρισμού ευεξίας, τα ιαματικά ύδατα κατέχουν σημαντική θέση στις ανθρώπινες κοινωνίες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η υπόληψή τους ήταν πάντοτε η ίδια.

Στο ιστορικό γίνεσθαι αυτών των υδατικών πόρων εξέχουσα θέση διαδραμάτισε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός. Πράγματι, η αρχαία Ελλάδα έχει να επιδείξει ένα θεμελιώδη ρόλο στη θεωρητική και στην εμπειρική ανάπτυξη του θερμαλισμού, φαινόμενο που συγκέντρωσε το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον των πατέρων της ιατρικής επιστήμης και της ιστορικής. Συγγραφείς όπως ο Ιπποκράτης ο Κώος, ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασεύς και, μεταγενέστερα, ο Φιλόστρατος συστηματοποίησαν τις ιαματικές και λουτρικές πρακτικές και τις συνέδεσαν τόσο με την ιατρική επιστήμη όσο και με την κοινωνική ζωή.

Οι πρώτες λουτροπόλεις του ανεξάρτητου ελληνικού Κράτους σχεδιάστηκαν από μηχανικούς της αυλής στο πρότυπο των ευρωπαϊκών λουτροπόλεων (Μάρκου, 2025). Είναι χαρακτηριστικό το ενδιαφέρον της βασίλισσας Αμαλίας για το σχεδιασμό του Λουτρακίου το

1847, και το ενδιαφέρον της βασίλισσας Όλγας για το σχεδιασμό των Λουτρών Αιδηψού το 1884, ενώ, όπως και στο ευρωπαϊκό παράδειγμα, τα αρχαιολογικά ευρήματα και οι γραπτές μαρτυρίες χρησιμοποιήθηκαν για την τουριστική προώθηση των λουτροπόλεων (Μάρκου, 2025).

Αν αυτό το άνοιγμα στην ιαματική και τουριστική προσέγγιση του ελεύθερου χρόνου συνίσταται σε εξευρωπαϊσμό της Ελλάδας, η χώρα κατάφερε αργότερα να παρουσιάσει μία πρωτοτυπία ρυθμιστικού χαρακτήρα. Ενώ είναι γνωστή σε διεθνή κλίμακα η συμβολή της αρχαιοελληνικής διανόησης στα ιαματικά λουτρά και σε συναφείς πρακτικές, παραμένει σχεδόν πλήρως ανεξερευνήτη και άγνωστη η νομική πρωτοπορία του νεοελληνικού κράτους στο καθεστώς των ιαματικών υδάτων. Ειδικότερα, από το Σύνταγμα του 1911 και μετά, τα συνταγματικά κείμενα αναφέρονται με ειδικό και ρητό τρόπο στα ιαματικά ύδατα, αναγνωρίζοντας το εν δυνάμει ιδιαίτερο καθεστώς τους και επιτρέποντας στο νομοθέτη να θεσπίζει αποκλίσεις από το κοινό δίκαιο της ατομικής ιδιοκτησίας πραγμάτων.

Πρόκειται συνεπώς για μία διαχρονική συνέχεια, η οποία δεν συνιστά απλώς μία αξιολογή πάγια εθνική παράδοση αλλά και ένα παράδειγμα του σπάνιου φαινομένου της συνταγματικής μοναδικότητας σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτή η πρωτοπορία του ελληνικού πολιτισμού παραμένει ανεπαρκώς αναλυμένη, ακόμη και στη συγκριτική συνταγματική θεωρία.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, είναι εύλογο να επιχειρηθεί μία διερεύνηση αυτών των αχαρτογράφητων υδάτων, ιδίως από τη σκοπιά των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στην κάλυψη του κενού αυτού, σπάζοντας το φράγμα της σιωπής και εισχωρώντας στη δεξαμενή ιδεών ενός πολύτιμου αγαθού όπως είναι τα ύδατα, και δη τα ιαματικά.

Το κεντρικό ζητούμενο της έρευνας είναι αν υπάρχει ένα δικαίωμα δημοσίου δικαίου στο θερμαλισμό, παρά το γεγονός ότι τουλάχιστον *prima facie* δεν φαίνεται να προκύπτει ένα τέτοιο εύρημα.

Η ανάλυση εκκινεί με την εξέταση εμπειρικών και νομικών δεδομένων, εστιάζοντας στην έννοια των ιαματικών υδάτων προς αντιδιαστολή με εκείνη των θερμών υδάτων, όπως και στη γενική αρχή της αειφορίας σε συνταγματικό επίπεδο (2).

Στη συνέχεια, προσεγγίζει τις νομικές, ιδίως συνταγματικές, ρυθμίσεις για το καθεστώς των ιαματικών υδάτων (3).

Μετά αναλύει το προαναφερθέν ζητούμενο, το οποίο συνίσταται σε ένα υποτιθέμενο θεμελιώδες δικαίωμα στο θερμαλισμό (4).

Αφού ολοκληρωθούν τα επιμέρους αυτά στάδια της εξέτασης του θερμαλιστικού ζητήματος, επακολουθούν σχετικές συμπερασματικές κρίσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά την ελληνική Πολιτεία (5).

2. Το συνταγματικό δίπολο πρωτότυπων όρων «ιαματικά ύδατα» και «αειφορία»

Η ορολογία που χρησιμοποιείται στα συνταγματικά κείμενα συνήθως δεν είναι τυχαία. Στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, η χρήση της έκφρασης «ιαματικά ύδατα» αντί της συνηθισμένης στο διεθνή περίγυρο «θερμά ύδατα» είναι ενδεικτική ενός ανθρωποκεντρικού και θεραπευτικού προσανατολισμού με ακαδημαϊκό χαρακτήρα. Πρόκειται για μία προσέγγιση η οποία εκκινεί από τη «μαγεία» της γεωθερμικής μορφής ανανεώσιμης ενέργειας και φθάνει στην επιστημονική θεώρηση της δημόσιας υγείας ως κοινωνικού αγαθού.

Σε αντίθεση με τη διεθνώς κυρίαρχη ορολογία, η οποία δίνει έμφαση στη θερμοκρασία, η ελληνική έννοια επικεντρώνεται στη θεραπευτική ικανότητα και στη χρήση προς όφελος

του ανθρώπου. Η διαφοροποίηση μεταξύ των όρων «θερμά ύδατα» και «ιαματικά ύδατα» δεν είναι απλώς γλωσσική αλλά αντανακλά δύο διαφορετικές εννοιολογικές και κανονιστικές προσεγγίσεις ως προς τη φύση και τη λειτουργία των συγκεκριμένων φυσικών πόρων.

Η έκφραση «θερμά ύδατα», όπως χρησιμοποιείται ευρέως στη διεθνή βιβλιογραφία και νομοθεσία, στηρίζεται πρωτίστως σε ένα **φυσικό-επιστημονικό κριτήριο**, τη θερμοκρασία του νερού. Η αναφορά στη θερμότητα λειτουργεί ως αντικειμενικός δείκτης γεωθερμικής προέλευσης ή ιδιαίτερων φυσικοχημικών χαρακτηριστικών. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια δεν περιορίζεται κατ' ανάγκη μόνο στα ζεστά νερά με τη στενή καθημερινή σημασία αλλά περιλαμβάνει ύδατα με **ακραίες θερμοκρασιακές τιμές** σε σχέση με το περιβάλλον τους, είτε υψηλές είτε χαμηλές, εφόσον αυτές συνδέονται με ειδικές γεωλογικές ή υδροχημικές συνθήκες. Ωστόσο, στην πράξη, η διεθνής χρήση του όρου τείνει να ταυτίζεται κυρίως με νερά αυξημένης θερμοκρασίας, καθώς αυτά είναι που συνδέονται ιστορικά με λουτροθεραπευτικές πρακτικές και γεωθερμικά πεδία.

Αντίθετα, η ελληνική έννοια των «ιαματικών υδάτων» μετατοπίζει το κέντρο βάρους από το **φυσικό χαρακτηριστικό** στη **λειτουργική και ανθρωποκεντρική διάσταση** του πόρου. Το καθοριστικό στοιχείο δεν είναι απλώς η θερμοκρασία αλλά η αποδεδειγμένη ή αναγνωρισμένη **θεραπευτική ιδιότητα** και η δυνατότητα χρήσης προς όφελος της υγείας του ανθρώπου. Έτσι, ένα ύδωρ μπορεί να χαρακτηριστεί ιαματικό ακόμη και αν δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλή θερμοκρασία, εφόσον διαθέτει συγκεκριμένη χημική σύσταση ή άλλες ιδιότητες με θεραπευτική δράση. Η έννοια αυτή ενσωματώνει ιστορικές, ιατρικές και κοινωνικές παραδόσεις της λουτροθεραπείας στον ελληνικό χώρο και συνδέεται στενά με το κανονιστικό καθεστώς αναγνώρισης και προστασίας των ιαματικών πηγών.

Συνεπώς, ενώ τα «θερμά ύδατα» αποτελούν μία έκφραση **περιγραφική και επικεντρωμένη στο φυσικό περιβάλλον**, που εστιάζει στη θερμοκρασία ως μετρήσιμο δεδομένο, τα «ιαματικά ύδατα» συνιστούν όρο **τελεολογικό και αξιολογικό**, ο οποίος προϋποθέτει κρίση ως προς τη θεραπευτική αποτελεσματικότητα και τη χρησιμότητα για τον άνθρωπο. Η διάκριση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για τη νομική κατηγοριοποίηση των υδάτινων πόρων όσο και για την οργάνωση των πολιτικών υγείας, του θερμαλισμού και του τουρισμού ευεξίας.

Διευκρινίζεται ότι η παγιωμένη έκφραση «ιαματικά ύδατα» δεν μαρτυρείται στην αρχαία ελληνική γραμματεία· αντιθέτως, απαντούν περιγραφικοί τύποι όπως «θερμά ύδατα» και επιθετικοί χαρακτηρισμοί όπως «ιαματικός» και «θεραπεύων». Συνεπώς, παρατηρείται στη σύγχρονη περίοδο μία ορολογική τελειοποίηση, με τη χρήση του όρου «ιαματικά ύδατα», η οποία μάλιστα αξιοποιεί το κλασικό κεκτημένο της σχετικής χρήσης της λέξης «ιαματικός».

Συγκρίσιμο φαινόμενο παρατηρήθηκε το 2001, όταν το άρθρο 24, παράγραφος 1, του ελληνικού Συντάγματος εισήγαγε μία καινοτόμο θεμελιώδη αρχή, όπως είναι η βιωσιμότητα, μέσω της χρήσης της λέξης «αειφορία», η οποία είχε περιπέσει σχεδόν πλήρως σε αχρησία. Επισημαίνεται ότι η λέξη «αειφόρος» είναι αρχαιοελληνική και σημαίνει τον αειθαλή.

Υπογραμμίζεται ότι το αειφόρο είναι μία θεμελιώδης αρχή της φύσεως, πριν και πέρα από την καθιέρωσή του στο θετικό δίκαιο, ως αρχή της αειφορίας (Μανιάτης, 2022). Επομένως, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη αυτή η εννοιολογική και γλωσσική απώτερη παράδοση, πέρα από αυτό που αναφέρεται συνήθως, ότι η πρώτη αναφορά του όρου «βιώσιμος» ανάγεται ήδη στις αρχές του 18^{ου} αιώνα σε συσχετισμό με τη δασοπονία στη Γερμανία (Κουτούπα-Ρεγκάκου, 2008).

Η χρήση του κλασικού όρου «αειφορία» στη σύγχρονη συνταγματική γλώσσα και κατ' επέκταση και στην τρέχουσα ελληνική θεωρία και πράξη δίνει συνέχεια στη δεξαμενή λέξεων και ιδεών της ελληνικής γλώσσας, η οποία διακρίνεται από διαχρονική συνέχεια.

Συνολικά, η συνταγματική αναγνώριση των «ιαματικών υδάτων», και δη σε ένα ιστορικό πλαίσιο κυριαρχίας της καθαρεύουσας έναντι της δημοτικής καθώς και υιοθέτησης λόγιων εκφράσεων (1911), και, μία ενενηκονταετία αργότερα, της «αιφορίας» ακριβώς στην ιστορική συγκυρία της επίσημης απεξάρτησης του Συντάγματος από την παράδοση διατύπωσης των συνταγματικών κειμένων στην καθαρεύουσα (2001), καταδεικνύει μια συνεκτική συνταγματική αφήγηση που αξιοποιεί τον αρχαιοελληνικό πλούτο και επαληθεύει την ταυτότητα της ελληνικής γλώσσας. Η σύγχρονη μορφή της γλώσσας που επέλεξε ο αναθεωρητικός συντακτικός νομοθέτης στην εμπνευσμένη αναθεώρηση του 2001 δεν διακατέχεται από σύνδρομο αποφυγής ή και αποδοκιμασίας του απώτερου ή πρόσφατου γλωσσικού παρελθόντος (αρχαία ελληνικά, καθαρεύουσα).

Με αυτόν τον τρόπο δεν προέκυψαν οι εναλλακτικές λύσεις «θερμά ύδατα» ή ακόμη «θερμά νερά» (με τη λέξη «νερό» να μην υπάρχει στα αρχαία ελληνικά) και «βιωσιμότητα» αλλά λύσεις βασισμένες στην αρχαιοελληνική παράδοση λέξεων όπως «ιαματικός» και «αιφορία».

Στο ίδιο πλαίσιο, είναι λογικά συνεκτικό να γίνεται χρήση και μίας έκφρασης παραπλήσιας με την αιφορία, όπως είναι το «αέναο». Η λέξη αυτή προέρχεται από το επίρρημα «αεί» (πάντοτε, αιωνίως, δια παντός) και το ρήμα «νάω» το οποίο σήμαινε ρέω, και έχει τη σημασία του διαρκούς ρέοντος καθώς και (κυριολεκτικά ή μεταφορικά) αιώνιου. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να εισαχθεί στο Σύνταγμα μία ρητή διάταξη, με την εξής ενδεικτική συνθετική διατύπωση: « Το περιβάλλον είναι αιφόρο και ειδικότερα το νερό είναι αέναο » (Μανιάτης, 2022).

Θερμαλισμός και αιφορία δεν έχουν μόνο γλωσσικές και εννοιολογικές ομοιότητες αλλά συνδέονται εγγενώς. Τα ιαματικά ύδατα αποτελούν ανανεώσιμους φυσικούς πόρους, άρα αέναο περιβαλλοντικό φαινόμενο αναφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της αιφορίας υπερβαίνει την απλή περιβαλλοντική προστασία και περιλαμβάνει οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Ο θερμαλισμός συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη, στη δημόσια υγεία και στην πολιτιστική κληρονομιά. Συνδέεται ιδιαίτερα με τη χορεία των υποτιθέμενων δικαιωμάτων στον ελεύθερο χρόνο του ανθρώπου και στον τουρισμό.

Το ελληνικό συνταγματικό δίκαιο έχει κατά σχετικά πρωτοποριακό τρόπο ενσωματώσει ρητά την αρχή της «αιφορίας», αντί του κρατούντος μοντέλου της «αιφόρου ανάπτυξης», παρέχοντας πρόσθετη βάση για την προστασία και προώθηση του θερμαλισμού. Η συνταγματική αυτή θεμελίωση ενισχύει το επιχείρημα ότι η πρόσβαση στα ιαματικά ύδατα δεν πρέπει να περιορίζεται σε καθαρά οικονομική ή τουριστική δραστηριότητα αλλά να νοείται ως ζήτημα δημοσίου συμφέροντος συναφούς με την υγεία, την ευεξία και τη φυσιολατρία.

Με βάση τα παραπάνω, τα ιαματικά ύδατα έχουν χαρτογραφηθεί στον καινοτόμο χάρτη του περιβάλλοντος, υπό το πρίσμα της αιφορίας ως γνήσιας αρχής του Δικαίου του Περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα να έχει προκύψει ένας ουσιώδης εκσυγχρονισμός του νομικού καθεστώτος αυτών των υδάτων. Συναφώς τονίζεται ότι τα «περιβαλλοντικά αγαθά» δεν είναι μία επινόηση της θεωρίας, με την έννοια μίας κατασκευής ξένης προς την έννομη τάξη, αλλά μία νομική πραγματικότητα (Maniatis, Roboka, 2022). Ειδικότερα, τα περιβαλλοντικά αγαθά όχι απλώς υφίστανται αλλά περιλαμβάνουν σημαντικές εκφάνσεις, όπως το νερό και η σταθερότητα του κλίματος, ενώ είναι συγκρίσιμα με την έννοια των «τουριστικών πόρων», παράδειγμα των οποίων αποτελούν οι ιαματικές πηγές και ο χώρος ο οποίος τις περιβάλλει.

Συμπερασματικά, τα ιαματικά ύδατα αποτελούν εμβληματική έκφανση του τεχνικού όρου της επιστήμης του δικαίου «περιβαλλοντικά αγαθά» ενώ με τη νεότερη νομική έννοια της αρχής της αιφορίας συναποτελούν ένα πρωτότυπο και δυναμικό συνταγματικό δίπολο

εννόμων αγαθών, αξιοποιήσιμο σε διεθνή κλίμακα. Αυτές οι δύο κατηγορίες αγαθών διακρίνονται κατά το μάλλον ή ήττον από γλωσσική πρωτοτυπία, στο συγκριτικό δίκαιο.

3. Συνταγματική ρύθμιση των ιαματικών υδάτων

Το άρθρο 18, παράγραφος 1, του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος αναφέρει: « *Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την ιδιοκτησία και τη διάθεση των μεταλλείων, ορυχείων, σπηλαίων, αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών, ιαματικών, ρεόντων και υπόγειων υδάτων και γενικά του υπόγειου πλούτου*».

Η ρύθμιση για τα ιαματικά ύδατα, ήδη παρούσα στο Σύνταγμα του 1911, καθιερώνει μια αρχή νομοθετικής ειδικότητας για μία ευρεία γκάμα στοιχείων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Επομένως, είναι δυνατό να θεσπίζονται αποκλίσεις από τη γενική συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας, όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 17. Η ελληνική συνταγματική νομολογία έχει σταθερά ερμηνεύσει τη διάταξη αυτή του άρθρου 18 ως επιτρέπουσα ενισχυμένη δημόσια παρέμβαση. Επομένως, είναι συμβατά με το Σύνταγμα ενδεχόμενα νομοθετικά καθεστώτα που περιορίζουν το θεμελιώδες δικαίωμα στην ιδιοκτησία, το οποίο ενώ στο συγκριτικό δίκαιο θεωρείται ιερό, δεν παύει να έχει διαδοχικά συνοδευτεί από σημαντικές εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, η δικαιοσύνη έχει κρίνει ότι το άρθρο 18 μπορεί να υποστηρίξει ακόμη και διαδικασία αναγκαστικής απαλλοτρίωσης των επίμαχων πόρων χωρίς την υποχρέωση καταβολής πλήρους αποζημίωσης στον ιδιοκτήτη.

Το συνταγματικό αυτό πλαίσιο δεν καταργεί την ιδιωτική ιδιοκτησία στα ιαματικά ύδατα αλλά δυνητικά την υπάγει σε ένα λιγότερο ή περισσότερο διαφοροποιημένο καθεστώς, δικαιολογούμενο από λόγους δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι κυρίως η δημόσια υγεία, πράγμα που υπονοείται ήδη από την επιλογή του όρου «ιαματικά ύδατα». Κατά τον τρόπο αυτό, αυτή η επίλεκτη υδάτινη κατηγορία συγκροτείται ως πόροι συλλογικής σημασίας, στενά συνδεδεμένοι με τα έννομα αγαθά της δημόσιας υγείας και της οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, προκρίνεται ένα δυνητικά παρεμβατικό, πολιτειοκρατικό μοντέλο για την εθνική οικονομία, μακριά από το μονισμό της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, πράγμα που επιβεβαιώνει την επιλογή του συντακτικού νομοθέτη, ήδη το 1911, για ένα πλουραλιστικό οικονομικό Σύνταγμα.

Εξάλλου, το συγκριτικό συνταγματικό δίκαιο επιβεβαιώνει τον εξαιρετικό χαρακτήρα της ελληνικής προσέγγισης για τα ιαματικά ύδατα. Πράγματι, καμία άλλη συνταγματική τάξη δεν αναφέρεται ρητά στα ιαματικά ύδατα, με εξαίρεση το Ισπανικό Σύνταγμα του 1978 το οποίο αναθέτει αρμοδιότητες για τα μεταλλικά και θερμά ύδατα στις Αυτόνομες Κοινότητες. Ωστόσο, η αναφορά αυτή είναι μοναδική και περιορίζεται στο οργανικό μέρος του κειμένου. Με άλλα λόγια, δεν αναγνωρίζεται ρητά ένα δικαίωμα του καθενός σε αυτές τις κατηγορίες υδάτων, πράγμα που κατ' αρχάς θα ήταν αναμενόμενο να γίνει στο δογματικό μέρος.

Σε ευρύτερο επίπεδο, οι σύγχρονες συνταγματικές εξελίξεις επικεντρώνονται στο δικαίωμα στο νερό, ιδίως για πόση ή και οικιακή χρήση, όπως αποτυπώνεται σε διάφορα Συντάγματα της Λατινικής Αμερικής και της Ευρώπης. Τα ιαματικά ύδατα, παρά την πολύπτυχη σημασία τους ιδίως υπό το καινοτόμο πρίσμα του θεμελιώδους δικαιώματος στο περιβάλλον, παραμένουν περιθωριακά, σε συνταγματικό επίπεδο.

Είναι περαιτέρω αξιοσημείωτο ότι η ελληνική νομοθεσία έχει αναπτύξει ένα εκτεταμένο αλλά κατακερματισμένο πλαίσιο ρύθμισης των ιαματικών υδάτων και του θερμαλιστικού τουρισμού. Ο νόμος 3498/2006 παραμένει ο ακρογωνιαίος λίθος του καθεστώτος αυτού, αναγνωρίζοντας το θερμαλιστικό τουρισμό ως ειδική μορφή τουρισμού υγείας και αποδίδοντας σημαντικές αρμοδιότητες σε δημόσιους φορείς, συμπεριλαμβανομένου του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, οι

οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε οικονομικό και επιχειρηματικό επίπεδο. Ήδη από το 1983 λειτουργεί ο Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, εξοπλισμένος με την Αναπτυξιακή Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία.

Μεταγενέστερες του νόμου αυτού μεταρρυθμίσεις επιδίωξαν τον εκσυγχρονισμό των καθεστώτων εκμετάλλευσης και την ενίσχυση της διοικητικής αποτελεσματικότητας. Παρά τις προσπάθειες αυτές, το νομοθετικό πλαίσιο παραμένει σύνθετο και στιγματίζεται από κακή νομοτεχνική ποιότητα. Όχι απλώς το ελληνικό Κράτος δεν έχει επιδείξει τη δέουσα προσήλωση στο στόχο της αειφόρου ανάπτυξης στον τομέα των ιαματικών υδάτων αλλά έχει αφήσει ακωδικοποίητο το πολύ προβληματικό κανονιστικό σύνολο. Αυτό το γεγονός έχει πολύπλευρες αρνητικές επιπτώσεις σε πολλούς σημαντικούς τομείς, όπως είναι η οικονομική ανάπτυξη και η ακαδημαϊκή έρευνα.

Συναφώς τονίζεται ότι η παρούσα έρευνα προσέκρουσε στην έλλειψη διάθεσης παροχής σχετικών πληροφοριών από καθ' ύλην αρμόδιους φορείς. Είναι πράγματι ιδιαίτερα προβληματικό στον εικοστό πρώτο αιώνα, με συνταγματικά κατοχυρωμένες τις εγγυήσεις της διαφάνειας καθώς και του δικαιώματος στην προστασία του περιβάλλοντος, θεσμικοί παράγοντες, όπως το Δημόσιο σε στενή έννοια και η Εταιρεία Ακινήτων του Δημοσίου, να αδιαφορούν σε υποβληθείσες αιτήσεις ενημέρωσης. Προκύπτει συνεπώς ότι διάφοροι δημόσιοι φορείς αποτελούν ζωντανό παράδειγμα προς αποφυγή, όσον αφορά την παροχή πληροφοριών, την αποσαφήνιση και την ερμηνεία του εφαρμοστέου δικαίου. Το ειδικό περιβαλλοντικό δικαίωμα του πολίτη στην πληροφόρηση και στη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων είναι πολύ μακριά από το να είναι κεκτημένο στην ελληνική διοικητική πρακτική. Με βάση και αυτό το άγνωστο εμπειρικό δεδομένο, ίσως δεν πρέπει να θεωρείται απορίας άξιο πώς το ενδεχόμενο δικαίωμα στο θερμαλισμό αποτελεί μία υπόθεση περιθωριακή και ανεπεξέργαστη. Η Δημοκρατία δεν είναι μόνον πολιτική, πρέπει να είναι και κοινωνική, υπέρ του ανθρώπου στον ελεύθερό του χρόνο και δη όσον αφορά την άμεση επαφή του με το περιβάλλον, υπό το πρίσμα και της σφαιρικής έννοιας και των επιμέρους «περιβαλλοντικών αγαθών» όπως είναι μεταξύ άλλων τα ιαματικά ύδατα και ο περιβάλλον χώρος του οικείου τοπίου.

4. Υπάρχει ένα δικαίωμα στο θερμαλισμό;

Το ζήτημα αν ένα φαινόμενο είναι διατυπωμένο σε ένα Σύνταγμα είναι εξαιρετικά λεπτό και οριακό και μπορεί να οδηγήσει σε παρανοήσεις. Για παράδειγμα, το απλό γεγονός ότι μία οντότητα αναφέρεται σε κάποια συνταγματική διάταξη δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι είναι και ιδιαίτερα σημαντική, πολύ περισσότερο όταν υιοθετείται ένα «φλύαρο» συνταγματικό ύφος, το οποίο δεν συνάδει καταρχάς με το ύφος της ανώτατης πηγής του δικαίου.

Παρότι κανένα Σύνταγμα δεν έχει ποτέ αναγνωρίσει ρητά το δικαίωμα του καθενός στο θερμαλισμό, εκτιμάται ότι το γεγονός αυτό δεν συνιστά επαρκή λόγο για να παραμένει το ζήτημα αυτό ανεπεξέργαστο. Αντιθέτως, κρίνεται σκόπιμη η ανάπτυξη της σχετικής προβληματικής σε όλα τα επίπεδα, τόσο στο πολιτικό όσο και στο ακαδημαϊκό πεδίο. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι ενώ ο θερμαλισμός έχει εδώ και μεγάλο χρονικό διάστημα συνδέσει έντονα την εξέλιξή του με το αναδυόμενο κοινωνικό φαινόμενο του τουρισμού, η συζήτηση περί αναγνώρισης ενός ανθρώπινου δικαιώματος στα ιαματικά ύδατα δεν αναπτύχθηκε ούτε στο επίπεδο της θεωρίας του Τουριστικού Δικαίου. Ειδικότερα, μολονότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται συστηματική ενασχόληση πολλών νομικών επιστημόνων με τον κλάδο αυτό, η θεματική περιοχή του θερμαλισμού δεν κατόρθωσε να καταλάβει επαρκή θέση στις έρευνές τους. Αυτό ισχύει τουλάχιστον υπό την έννοια ότι ο ακαδημαϊκός διάλογος σχετικά με την ύπαρξη ή τη σκοπιμότητα καθιέρωσης ενός τέτοιου δικαιώματος δεν κατέστη

δυνατό να αναπτυχθεί, ιδίως όταν η ίδια η κεντρική εγγύηση του κλάδου, το υποτιθέμενο δικαίωμα του καθενός στον τουρισμό, παραμένει ιδιαίτερα αμφισβητούμενη, αν όχι πλήρως ανύπαρκτη. Πράγματι, η γενική τάση της θεωρίας είναι να μην αναγνωρίζεται κανένα δικαίωμα στον τουρισμό, εφόσον αυτό δεν είναι ρητά διατυπωμένο σε οποιαδήποτε πηγή του δικαίου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, ωστόσο, ότι από την ίδια τη θεωρία του Τουριστικού Δικαίου εκπορεύεται η νέα αυτή προβληματική, η σχετική με το υποτιθέμενο δικαίωμα στον θερμαλισμό. Στο βαθμό που εγείρεται το ζήτημα της αναγνώρισης ή ακόμη και της ρητής νομικής κατοχύρωσης του δικαιώματος στον τουρισμό, καθίσταται εύλογο το επόμενο βήμα, το οποίο συνίσταται στη διερεύνηση ενός συγκρίσιμου δικαιώματος, όπως είναι εκείνο στα ιαματικά ύδατα.

Στο πλαίσιο αυτό, το οποίο αντανάκλα μια δυναμική ελευθερίας που χαρακτηρίζει το Τουριστικό Δίκαιο, εκτιμάται ότι είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι υφίσταται δυναμική αναγνώριση. Μία συστηματική ερμηνεία των κανόνων δικαίου, όπως είναι μεταξύ άλλων οι ισχύουσες συνταγματικές διατάξεις, επιτρέπει την ταυτοποίηση ενός αναδυόμενου, άγραφου θεμελιώδους δικαιώματος πρόσβασης στα ιαματικά ύδατα και απόλαυσης αυτών.

Το πιθανολογούμενο αυτό, προσφάτως τεθέν σε τροχιά αναγνώρισης και όχι πλήρως κατοχυρωμένο, δικαίωμα απορρέει από τη σύγκλιση διαφόρων συνταγματικών εγγυήσεων οι οποίες αφορούν, μεταξύ άλλων, την υγεία, την αειφορία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Συναφώς τονίζεται ότι το υποτιθέμενο δικαίωμα στα ιαματικά ύδατα συνδέεται εγγενώς με το δικαίωμα στην ενέργεια. Και εδώ ανακύπτει ένα ακόμη σημαντικότερο και ευρύτερο ζήτημα: ακόμη και το γενικό έννομο αγαθό της ενέργειας παραμένει έως σήμερα σε οριακή θέση, τουλάχιστον υπό το πρίσμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Δεν προκύπτει ρητή αναγνώριση του δικαιώματος του καθενός στην ενέργεια εν γένει, μολονότι η σημασία της είναι αναμφίβολη. Η ενέργεια έχει πράγματι κερδίσει έδαφος στο επίπεδο του Συντάγματος αλλά κυρίως προς την κατεύθυνση του στρατηγικού σχεδιασμού της κρατικής οικονομίας και όχι πρωτίστως ως δικαίωμα του ανθρώπου να απολαμβάνει ενέργεια, πολύ περισσότερο καθαρή ενέργεια.

Η λέξη «ενέργεια» αποτελεί μία από τις ωραιότερες λέξεις της ελληνικής γλώσσας ήδη από την αρχαία μορφή της και συγχρόνως ένα από τα λαμπρότερα φιλοσοφικά επιτεύγματα του Αριστοτέλη. Η ενέργεια αποτελεί στοιχείο της φύσεως και συνίσταται σε «δύναμη», «δυνατότητα» ή «ευχέρεια» παραγωγής συγκεκριμένου αποτελέσματος αντιληπτού στο περιβάλλον. Εκείνο που δεν έχει επαρκώς αναδειχθεί στη θεωρία είναι ότι και το ίδιο το «δικαίωμα» αποτελεί μία νομικά προβλεπόμενη δύναμη ή δυνατότητα παραγωγής ενός «έργου», τόσο υπό την έννοια των φυσικών επιστημών όσο και ευρύτερα, όπως, για παράδειγμα, ενός προϊόντος της διάνοιας, όπως είναι μεταξύ άλλων ένα καλλιτεχνικό έργο.

Συνεπώς, η «ενέργεια» δεν νοείται απλώς ως μία πράξη, όπως λ.χ. μία υπηρεσιακή ενέργεια οργάνου της Δημόσιας Διοίκησης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του, αλλά και ως πόρος από τον οποίο μπορεί να παραχθεί αιτιωδώς αποτέλεσμα αντιληπτό στο περιβάλλον. Αποτελεί επομένως φυσικό εφόδιο για την επίτευξη αποτελέσματος, γεγονός που θέτει και το ζήτημα της νομικής προϋπόθεσης για την επίτευξη αυτή. Αυτό σημαίνει ότι προκειμένου να μετουσιωθεί η ενέργεια σε έργο, απαιτείται σχετική νομιμοποίηση, η οποία λαμβάνει τη μορφή δικαιοκτικής εγγύησης, όπως είναι ένα ανθρώπινο δικαίωμα. Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, προκύπτει ότι η ίδια η ενέργεια εμπεριέχει την έννοια του δικαιώματος προς παραγωγή του επιδιωκόμενου έργου.

Με άλλα λόγια, η προσέγγιση αυτή του κεντρικής σημασίας και πολυδιάστατου όρου «ενέργεια» θυμίζει, στο πεδίο του Ναυτικού Δικαίου, την έννοια της «αξιοπλοΐας» του πλοίου. Ένα πλοίο δεν αρκεί να είναι τεχνικά κατάλληλο για πλεύση και για μεταφορά

επιβατών ή φορτίου, πράγμα που αντιστοιχεί στη φυσική έννοια της ενέργειας, αλλά πρέπει να είναι και νομικά κατάλληλο, στοιχείο συναφές με την έννοια του δικαιώματος.

Ο θερμαλισμός εμφανίζει επίσης εννοιολογική εγγύτητα προς ένα αυτοτελές θεμελιώδες δικαίωμα, όπως είναι το δικαίωμα στο νερό, διατηρώντας ωστόσο την αυτονομία του. Σε αντίθεση με το πόσιμο νερό, τα ιαματικά ύδατα εξυπηρετούν πρωτίστως θεραπευτικούς, ψυχαγωγικούς και πολιτιστικούς σκοπούς, πλην όμως η ανθρωποκεντρική λειτουργία τους δικαιολογεί αντίστοιχη συνταγματική προσοχή.

Εξάλλου, η αριστοτελική θεώρηση του δικαίου, προσφέρει ένα γόνιμο θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση του θερμαλισμού όχι απλώς ως οικονομικής δραστηριότητας αλλά και ως θεσμού με κανονιστικό και κοινωνικό προσανατολισμό. Επισημαίνεται ότι το δίκαιο, κατά τον Αριστοτέλη, δεν εξαντλείται στη γραμματική εφαρμογή γενικών κανόνων, αλλά προϋποθέτει ερμηνεία με γνώμονα το σκοπό που υπηρετεί, ο οποίος συνδέεται άμεσα με την πραγμάτωση της δικαιοσύνης (Παυλόπουλος, 2025). Η προσέγγιση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για το πεδίο του θερμαλισμού, καθώς τα ιαματικά ύδατα δεν αποτελούν μόνον αντικείμενο ιδιωτικής οικονομικής εκμετάλλευσης, στο μέτρο που η έννομη τάξη το επιτρέπει, αλλά και φυσικό και θεραπευτικό έννομο αγαθό, του οποίου η ρύθμιση οφείλει να υπηρετεί τον υπέρτερο σκοπό της προαγωγής της υγείας και της κοινωνικής ευημερίας. Υπό το πρίσμα αυτό, η τελεολογική ερμηνεία των σχετικών κανόνων μπορεί να ενισχύσει την άποψη ότι η πρόσβαση στο θερμαλισμό συνδέεται με αξίες δημοσίου συμφέροντος και δεν μπορεί αυτός να υπόκειται αμιγώς σε εμπορικά κριτήρια.

Συναφώς τονίζεται ότι ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά και η έννοια της επιείκειας, την οποία ο Αριστοτέλης παρουσιάζει ως διορθωτικό μηχανισμό του γενικού κανόνα, όταν η αυστηρή εφαρμογή του οδηγεί σε άδικο αποτέλεσμα (Παυλόπουλος, 2025). Η επιείκεια δεν αναιρεί το νόμο αλλά τον ολοκληρώνει, επιτρέποντας την προσαρμογή του στις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης περίπτωσης. Στο πλαίσιο του θερμαλισμού, η αρχή αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως θεωρητική βάση για την κοινωνικά ευαίσθητη ρύθμιση της πρόσβασης σε ιαματικές πηγές, ιδίως όταν πρόκειται για ευάλωτες ομάδες ή για τοπικές κοινωνίες που εξαρτώνται από αυτές. Έτσι, η αριστοτελική σκέψη προσφέρει ένα φιλοσοφικό θεμέλιο στην ιδέα ότι ο θερμαλισμός δεν είναι απλώς τομέας οικονομικής δραστηριότητας αλλά πεδίο στο οποίο το δίκαιο καλείται να υπηρετήσει τον ουσιαστικό του σκοπό: την επίτευξη δικαίου αποτελέσματος σύμφωνα με το λόγο και τον προορισμό του κοινωνικού αγαθού που ρυθμίζει. Θα μπορούσε να προστεθεί ότι αυτή η αντιφορμαλιστική και σύμφωνη με τη συνταγματική αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου προσέγγιση για τα ιαματικά ύδατα συνάδει με τη μοντέρνα αντίληψη του φαινομένου του νερού ως δημοσίου αγαθού.

5. Επίλογος

Από την παρούσα μελέτη συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Ελλάδα κατέχει μοναδική θέση στο συνταγματικό δίκαιο σε διεθνή κλίμακα, χάρη κυρίως στην αδιάλειπτη ρητή συνταγματική αναγνώριση των ιαματικών υδάτων, από το 1911 και μετά, αλλά και στην αναβίωση του αρχαιοελληνικής προελεύσεως όρου «αειφορία» προκειμένου για το περιβάλλον.

Εξάλλου, από τη μια πλευρά δεν είναι διατυπωμένο το δικαίωμα στο θερμαλισμό ενώ, από την άλλη, τα ιαματικά ύδατα συνδέονται με το δικαίωμα στο νερό, το οποίο έχει καθιερωθεί, αλλά σε πολύ μικρό αριθμό Συνταγμάτων, στο συγκριτικό δίκαιο (Maniatis, 2025). Μάλιστα, έχει πρόσφατα εκφραστεί η άποψη ότι η εγγύηση του θερμαλισμού έχει αναδυθεί ως ένα νέο δικαίωμα στο πλαίσιο του γενικού δικαιώματος στο νερό (Maniatis, 2023). Συναφώς εκτιμάται ότι η ελληνική συνταγματική παράδοση παρέχει αξιόλογες βάσεις για την περαιτέρω αναγνώρισή του, και δη ως αυτοτελούς δικαιώματος. Άλλωστε, δεν είναι

ασύνηθες το φαινόμενο νέα δικαιώματα να προκύπτουν με τη μορφή σιωπηρών ή υπόρρητων εγγυήσεων.

Από ακαδημαϊκή άποψη, η εξέλιξη από μια θεσμική συνταγματική εγγύηση των ιαματικών υδάτων σε ένα ρητά αναγνωρισμένο δικαίωμα του καθενός στο θερμαλισμό εμφανίζεται λογικά συνεκτική και επίκαιρη. Η Ελλάδα, λόγω της συνταγματικής της κληρονομιάς και της ιστορικής της σχέσης με το θερμαλισμό και το θερμαλιστικό τουρισμό βρίσκεται σε ιδιαίτερα προνομιακή θέση ώστε να ηγηθεί μιας τέτοιας εξέλιξης, χωρίς να υποτιμάται η συμβολή άλλων εθνικών συνταγματικών παραδόσεων. Η συνταγματοποίηση του δικαιώματος στο θερμαλισμό θα ενίσχυε τη νομική ασφάλεια, θα προήγαγε τη βιωσιμότητα και θα επιβεβαίωνε τον ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό του σύγχρονου συνταγματισμού.

Εξάλλου, η παρούσα έρευνα κατέληξε και σε ένα άλλο πρωτότυπο εύρημα, την κομβική χρησιμότητα και σπουδαιότητα του όρου και της νομικής εγγύησης «ενέργεια», για την αναγνώριση ενός δικαιώματος στο θερμαλισμό, ο οποίος αποτελεί έκφανση της γεωθερμικής έκφανσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, αλλά και για τη θεωρία και την πρακτική των θεμελιωδών δικαιωμάτων εν γένει, επομένως επέκεινα του ζητήματος αν υφίσταται ένα δικαίωμα στα ιαματικά ύδατα. Το να διερωτάται κανείς για την ύπαρξη ενός δικαιώματος στο θερμαλισμό, σε τελευταία ανάλυση σημαίνει ότι προσεγγίζει ένα νόμισμα με δύο όψεις και με μία ενιαία, ενσωματωμένη αξία, την «ενέργεια», ως εξής:

- πρώτον ως δυνατότητα («δίκαιον» ή δικαίωμα) και, δεύτερον,
- ως γεωθερμία.

Η θεώρηση αυτή ενισχύει και την εννοιολογική σύλληψη της παρούσας μελέτης, η οποία συνίσταται στο συνταγματικό δίπολο των πρωτότυπων και συγγενών όρων «ιαματικά ύδατα» και «αιφορία». Ειδικότερα, όντας ανανεώσιμη πηγή ενέργειας, η γεωθερμία, παράδειγμα της οποίας αποτελεί αυτή η κατηγορία υδατικών πόρων, δεν είναι απλώς ενέργεια αλλά και έκφανση της αιφορίας του περιβάλλοντος.

Ο αριστοτελικός όρος «ενέργεια» συνιστάται να συνδεθεί, σε γενική και πάγια βάση, με τον τεχνικό όρο «δικαίωμα» σε διεθνή κλίμακα ενώ είναι αξιοπαρατήρητο ότι ένα άλλο επίτευγμα του Αριστοτέλους είναι ο μεγαλοφυής όρος (Durant, 2006) «εντελέχεια». Υφίσταται η πρόκληση η μοναδική αυτή ελληνική λέξη (Παραρά, 2025), η οποία χρησιμοποιείται ως διεθνής φιλοσοφική έκφραση, να αρχίσει να λειτουργεί ως *terminus technicus* της νομικής επιστήμης, όσον αφορά τη σχέση μεταξύ διαφόρων εννόμων αγαθών. Ενδείκνυται το θετικό δίκαιο να μετέρχεται συστηματικά αυτό το προτεινόμενο εργαλείο, πράγμα που σημαίνει ότι η «εντελέχεια» αξίζει να διεισδύσει στο Σύνταγμα, όπως συμβαίνει ήδη με την «ενέργεια».

Η προβληματική η σχετική με το θερμαλισμό εντάσσεται οργανικά και στο σύγχρονο διεθνές πλαίσιο των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, ιδίως ως προς την καλή υγεία και ευημερία (SDG 3) και το καθαρό νερό (SDG 6), αναδεικνύοντας τα ιαματικά ύδατα όχι μόνον ως πολιτιστική και φυσική κληρονομιά αλλά και ως εργαλείο ισόρροπης, κοινωνικά προσανατολισμένης και περιβαλλοντικά υπεύθυνης ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία - Αναφορές

- Durant, W. (2006), ‘‘The Story of Philosophy. The lives and opinions of the world’s greatest philosophers from Plato to John Dewey’’, Pocket Books.
- Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ. (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα.

- Μανιάτης, Α. (2022), «Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ) και ενεργειακή απόδοση δημοσίων κτιρίων», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα ΕΕ.
- Maniatis, A. (2023), ‘‘Aspectos del turismo termal’’, Revista General de Derecho del Turismo, 7, págs. 99-130.
- Maniatis, A. (2025), ‘‘Aspectos jurídicos clave de los modelos termales francés y griego’’, REDAS, 10, págs. 1-19.
- Maniatis, A., Roboka, M. (2022), ‘‘La justice climatique’’, Digesta Online.
- Μανιάτης, Α. (2022), «Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ) και ενεργειακή απόδοση δημοσίων κτιρίων», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα ΕΕ.
- Μάρκου, Μ. (2025), «Διαδρομές νερού και λουτρικού θερμαλισμού στον ελληνικό χώρο – Τα λουτρά της Αιδηψού», Βιώσιμη ανάπτυξη, πολιτισμός, παραδόσεις, 5, σσ. 70-85.
- Παυλόπουλος, Π. (2025), «Κριτικές σκέψεις για την επικαιρότητα των θέσεων του Αριστοτέλους περί του Δικαίου και της Δικαιοσύνης στην Εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης», ΔτΑ 105, σσ. 585-631.
- Παραρά, Π. (2025), ‘‘Πρωτοπορία μέσα από Αιώνες. Η Ελληνική Γλώσσα Σήμερα’’, ΔτΑ, 105, σσ. 753-771.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Σαμουρκασίδου Έλενα

Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια – Εντεταλμένη Διδασκαλίας, Πανεπιστημιακή Έδρα UNESCO
ConEect, ΔΠΘ

esamourk@arch.duth.gr

Περίληψη

Ο πολιτισμός αποτελεί τον κύριο παράγοντα που διαφοροποιεί έναν τόπο από έναν άλλο. Το διαθέσιμο πολιτιστικό απόθεμα, είτε με τη μορφή υλικού προϊόντος είτε ως άυλο κατάλοιπο, αποτελεί το συγκριτικό πλεονέκτημα και το στοιχείο αυτοπροσδιορισμού ενός τόπου. Είναι πολύτιμο για την ευημερία του, εφόσον μπορεί να διασφαλίσει μία βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, η οποία βελτιώνει την ποιότητα ζωής των ανθρώπων και ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο το μέλλον των επερχόμενων γενεών. Δεδομένου ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα μέσα ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού, είναι βέβαιο ότι ενισχύουν την εξωστρέφεια ενός τόπου, συμβάλλοντας καταλυτικά στη βιώσιμη περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή του.

Ως Φέρουσα Ικανότητα ορίζεται η μέγιστη δυνατότητα ενός τόπου να φιλοξενήσει ανθρώπινες δραστηριότητες και αντίστοιχο πληθυσμό, χωρίς να προκληθούν μη αναστρέψιμες φθορές στο φυσικό περιβάλλον, τις φυσικές διαδικασίες και την κοινωνικοοικονομική ισορροπία της περιοχής. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και ο πολιτιστικός εν προκειμένω, συνάδει με την έννοια της αειφορίας και της τουριστικής φέρουσας ικανότητας ενός τόπου, αξιοποιώντας την πολιτιστική κληρονομιά του και ενσωματώνοντάς την στο τουριστικό προϊόν.

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων και των σχέσεων μεταξύ των ως άνω εννοιών μέσα από την εστίαση σε ένα case study, με τη μορφή μιας πολιτιστικής κιβωτού του νομού Δράμας, η οποία περιλαμβάνει στοιχεία και εκφάνσεις τόσο της υλικής όσο και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Από αυτή την ανάλυση, αναδεικνύονται οι προοπτικές, οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις για την επίτευξη της αειφορίας και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, υπό το πρίσμα της διατήρησης και ανάδειξης της πολιτιστικής ταυτότητας ενός τόπου.

Λέξεις κλειδιά: τουριστική φέρουσα ικανότητα, πολιτιστική κληρονομιά, εναλλακτικός τουρισμός, πολιτιστική κιβωτός, βιώσιμη ανάπτυξη

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν άρθρο διερευνάται η συνεισφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς στην τοπική ανάπτυξη μέσω της υιοθέτησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού και δη του πολιτιστικού. Επιχειρείται μέσω ενός case study με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δηλαδή του νομού Δράμας εξαιρουμένου του αστικού του κέντρου, το οποίο παρουσιάζει κάποια δομικά προβλήματα όπως πληθυσμιακή γήρανση και ερημοποίηση οικισμών και ταυτόχρονα βρίθει φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία δύναται να αποτελέσει ισχυρό αναπτυξιακό εργαλείο, σεβόμενο απόλυτα την φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Μέσω λοιπόν μίας ολιστικής προσέγγισης της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς του Νομού Δράμας και της

δημιουργίας ενός άυλου πολιτιστικού πάρκου εν είδει πολιτιστικής κιβωτού, δημιουργείται ένα ενιαίο αφήγημα πολιτιστικής ταυτότητας για την περιοχή, το οποίο δομείται σε επιμέρους θεματικές διαδρομές και το οποίο στοχεύει στα ακόλουθα: α) στη βελτίωση της εικόνας και ενίσχυσης της ταυτότητας της περιοχής, β) στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, γ) στον εμπλουτισμό και αναβάθμιση της τουριστικής εμπειρίας και δ) στη διατήρηση του ενεργού πληθυσμού στον υπαίθρο χώρο με την ταυτόχρονη αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου. Η τόνωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα του ντόπιου πληθυσμού και η διαφύλαξη των μοναδικών παραδοσιακών στοιχείων που τον περιβάλλουν, στοχεύει στην ισχυροποίηση των δεσμών με την περιοχή και της κοινωνικής ταυτότητας εν γένει.

II. Θεωρητικό Πλαίσιο

1. Πλαίσιο Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ο πολιτισμός αποτελεί τον κύριο παράγοντα που διαφοροποιεί έναν τόπο από έναν άλλο. Το διαθέσιμο πολιτιστικό απόθεμα, είτε με τη μορφή υλικού προϊόντος είτε ως άυλο κατάλοιπο, αποτελεί το συγκριτικό πλεονέκτημα και το στοιχείο αυτοπροσδιορισμού ενός τόπου. Είναι πολύτιμο για την ευημερία του, εφόσον μπορεί να διασφαλίσει μία βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, η οποία βελτιώνει την ποιότητα ζωής των ανθρώπων και ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο το μέλλον των επερχόμενων γενεών. Δεδομένου ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα μέσα ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού, είναι βέβαιο ότι ενισχύουν την εξωστρέφεια ενός τόπου, συμβάλλοντας καταλυτικά στη βιώσιμη περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή του (Σαμουρκασίδου και Νάστου, 2022).

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί μια έκφραση των τρόπων ζωής που αναπτύσσονται από μια κοινότητα και μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, συμπεριλαμβανομένων εθίμων, πρακτικών, τόπων, αντικειμένων, καλλιτεχνικών εκφράσεων καθώς και αξιών. Η Πολιτιστική Κληρονομιά εκφράζεται συχνά ως άυλη ή ως ενσώματη πολιτιστική κληρονομιά (ICOMOS, 2002).

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι η ζώσα παράδοση ενώ οι φορείς των στοιχείων της είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι. Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά έχει τις δικές ανάγκες καταγραφής, τεκμηρίωσης, διαφύλαξης και προστασίας όπως η υλική. Οι κίνδυνοι για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά προέρχονται κυρίως από τα ρήγματα που μπορεί να δημιουργηθούν στην αλυσίδα της μετάδοσης της γνώσης από γενιά σε γενιά. Τέτοια ρήγματα μπορεί να είναι για παράδειγμα η εγκατάλειψη των παραδοσιακών τεχνικών και αντιλήψεων σε ένα περιβάλλον ειρηνικής προόδου προς χάριν καινοτομιών (Κορκά, 2019, Castels, 2010).

Ο Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών – United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO) επιδιώκει να ενθαρρύνει τον εντοπισμό, την προστασία και τη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς σε όλο τον κόσμο που θεωρείται εξαιρετικής αξίας για την ανθρωπότητα.

Η διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός τόπου καθώς και η σημασία διατήρησης της ιστορικής μνήμης, του χαρακτήρα και της ιδιαίτερης ταυτότητάς του αποτελεί βασική συνιστώσα της βιώσιμης και αειφορικής ανάπτυξης. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται σκόπιμη η ανάδειξη του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος της περιοχής παρέμβασης.

Οι βασικές Διεθνείς Χάρτες / Συμβάσεις που προστατεύουν την πολιτιστική κληρονομιά είναι οι εξής:

- ⇒ Χάρτης της Βενετίας [1964] «για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων» [ICOMOS]
- ⇒ Σύμβαση του Παρισιού [1972] «για την Προστασία της Παγκόσμιας Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς» [UNESCO]
- ⇒ Διακήρυξη του Άμστερνταμ [1975] [Συμβούλιο για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά]
- ⇒ Χάρτης της Burra [1979] για την Προστασία Θέσεων Πολιτισμικής Σημασίας [ICOMOS]
- ⇒ Σύμβαση της Γρανάδας [1985] «Για την Προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης» [Συμβούλιο της Ευρώπης]
- ⇒ Σύμβαση της Φλωρεντίας [2000] «Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου» [Συμβούλιο της Ευρώπης]
- ⇒ Χάρτα του NIZHNY TAGIL [2003] «Για τη βιομηχανική κληρονομιά» [TICCIH]
- ⇒ Σύμβαση του Παρισιού [2003] «για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς» [UNESCO].

2. Ο πολιτιστικός τουρισμός και η συμβολή του στην τοπική ανάπτυξη

Τόσο στον διεθνή όσο και στον ελληνικό χώρο, συνεχώς αυξάνεται η αποδοχή της σημασίας του πολιτισμού και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως παράγοντες της κοινωνικής συνοχής, της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, της επικοινωνίας μεταξύ των λαών, της διαφύλαξης των ιδιαιτεροτήτων και της διαφορετικότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης καθώς και της δημιουργικότητας και της προόδου. Επιπλέον, την τελευταία δεκαετία, διαπιστώνεται διεθνώς, η αύξηση του κοινού των πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων, η ανάπτυξη νέων μορφών πολιτιστικής δημιουργίας και επικοινωνίας με τη χρήση των τεχνολογιών, καθώς και η διαθεσιμότητα περισσότερου ελεύθερου χρόνου και χρημάτων, εκ μέρους του κοινού, για την αξιοποίηση πολιτιστικών ευκαιριών. Ως εκ τούτου, παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση του αριθμού των τουριστών στους προορισμούς με πολιτιστικό ενδιαφέρον.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μία ειδική μορφή τουρισμού που όχι απλώς συμβάλει σημαντικά στην τοπική ανάπτυξη μιας περιοχής αλλά βοηθά επίσης σε μεγάλο βαθμό και στη διατήρηση της ταυτότητας ενός τόπου και στην πρόοδο και εξέλιξη του πολιτισμού του.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μία οικονομική δραστηριότητα με βασικές συνιστώσες τη βιωσιμότητα και την αειφορία και αξιοποιεί το πολιτιστικό απόθεμα μιας περιοχής, είτε πρόκειται για υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, για άυλα στοιχεία, για φυσικά χαρακτηριστικά, αλλά και για δραστηριότητες που διεξάγονται στον συγκεκριμένο τόπο (Καραβασίλη και Μικελάκης, 2011).

Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες θα αναλυθούν εκτενώς στην επόμενη παράγραφο, αποτελούν ένα από τα βασικότερα μέσα/εργαλεία για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού ενός τόπου.

3. Πολιτιστικές Διαδρομές για την ανάδειξη του πολιτιστικού τοπίου

Ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία προώθησης του πολιτιστικού τουρισμού αποτελούν οι πολιτιστικές διαδρομές. Πρόκειται για συγκεκριμένες περιηγήσεις με στόχο την επίσκεψη μνημείων φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, δομημένες γύρω από έναν κεντρικό άξονα (τύπος μνημείων, χρονική περίοδος, γεωγραφική κατανομή) που συνδέει τα σημεία ενδιαφέροντος (Κόνσολα, 2012).

Συνιστούν εργαλεία για να τονωθεί ο πολιτιστικός τουρισμός και να σχεδιαστεί μία νέα αναπτυξιακή στρατηγική για μία περιοχή που βελτιώνει την εικόνα της και υποστηρίζει την τοπική οικονομία με μακροχρόνια προοπτική μέσω της πολιτιστικής ανάδειξης στο πλαίσιο της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης. Ως τουριστικό προϊόν στοχεύουν στην ενίσχυση της τουριστικής ταυτότητας, την προσέλκυση επισκεπτών, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τη δημιουργία ευκαιριών για τις επιχειρήσεις με ποιοτικά χαρακτηριστικά, αλλά και την προσέλκυση νέων επενδύσεων που σέβονται την ιδιαίτερη φυσιογνωμία και την αρχιτεκτονική ταυτότητα του τόπου (Μητούλα και Καλδής, 2018). Στην παρούσα συγκυρία αποτελούν στρατηγική στόχευση που επαναπροσδιορίζει και ενισχύει την εικόνα μίας περιοχής, αντιμετωπίζοντας την τουριστική εποχικότητα με την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, ενώ διασφαλίζουν πόρους για τη συντήρηση και την ανάδειξη των μνημείων. Ενισχύουν την εξωστρέφεια ενός τόπου, συμβάλλοντας καταλυτικά στην περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξή του (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2020). Στην προσπάθεια αυτή κρίνεται απαραίτητη η συμβολή των τοπικών αρχών και των κατοίκων, ώστε να υπάρξει οργανωμένος πολιτιστικός σχεδιασμός και να αναπτυχθούν δράσεις που θα προβάλλουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τη διαφορετικότητα της περιοχής.

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι δυνατό να αναδειχθούν με τη διοργάνωση φεστιβάλ πολιτισμού με θεματικές ενότητες από την τοπική κουλτούρα με την προβολή τους από τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης και από προγράμματα των Υπουργείων Τουρισμού και Πολιτισμού, με στόχο να λειτουργήσουν ως μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης.

Ως εκ τούτου, μία πολιτιστική διαδρομή (Μητούλα και Καλδής, 2018):

- ⇒ Διαθέτει ένα κεντρικό θέμα /συνεκτικό στοιχείο
- ⇒ Καλύπτει μια προσδιορισμένη χωρικά περιοχή
- ⇒ Αποκτά «τουριστική ταυτότητα» με μια επωνυμία – Brand.

Στόχοι μιας Διαδρομής είναι:

- ⇒ Να προσελκύσει επισκέπτες στην συγκεκριμένη περιοχή.
- ⇒ Να δημιουργήσει ευκαιρίες στις επιχειρήσεις και τους παραγωγούς προϊόντων και υπηρεσιών, που δραστηριοποιούνται στην συγκεκριμένη περιοχή, ώστε να αυξήσουν τα έσοδά τους.
- ⇒ Να προσελκύσει νέες επενδύσεις.
- ⇒ Να επιμηκύνει την τουριστική περίοδο.
- ⇒ Ει δυνατόν να εξασφαλίσει πόρους για τη συντήρηση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων.

Οι προϋποθέσεις για την επιτυχία μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι οι ακόλουθες:

- i. Αξιοθέατα και συναφείς υποδομές: μνημεία, μουσεία, χώροι περιήγησης και υποδομές υποστήριξης αυτών, προσπελάσιμες και συντηρημένες.
- ii. Υποδομές σύνδεσης επί μέρους σημείων & περιήγησης: οδικό δίκτυο, μονοπάτια πεζοπορίας, ποδηλατόδρομοι, συγκοινωνίες, πεζόδρομοι, διαδρομές μέσα στους οικισμούς, προσπελάσιμες και συντηρημένες.
- iii. Επιχειρήσεις που προσφέρουν ποιοτικές υπηρεσίες, εμπλουτίζονται με καινοτόμες υπηρεσίες, και συμμετέχουν σε δίκτυο για την διαχείριση της διαδρομής.

4. Τουριστική Φέρουσα Ικανότητα

Η σχέση μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος αποτελεί σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης. Καταρχάς, το περιβάλλον αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς πόρους και τη βάση μιας σειράς μορφών τουρισμού όπως π.χ. του οικοτουρισμού, του αγροτουρισμού, του πολιτιστικού, του θρησκευτικού, κ.ά., ενώ η ποιότητά του είναι καθοριστική για την ανάπτυξη τουριστικών προϊόντων. Συνεπώς, η

τουριστική προσφορά και ζήτηση σχετίζεται άμεσα με αυτό. Από την άλλη, ο τουρισμός και η μεγάλη συγκέντρωση ανθρώπων σε συγκεκριμένους τόπους ασκούν πιέσεις στο περιβάλλον και στην ικανότητα του να παράσχει πόρους ή να απορροφά τις τουριστικές εκροές. Οι πιέσεις αυτές σε συνδυασμό με την αστικοποίηση των τουριστικών προορισμών και τις μεγάλες τεχνικές υποδομές και παρεμβάσεις θέτουν συχνά κινδύνους και είναι πιθανό να προκαλέσουν σημαντικές και συχνά μη αναστρέψιμες βλάβες, με αποτέλεσμα την αλλοίωση και παρακμή του προορισμού.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, έχει γίνει πλέον αποδεκτό ότι θα πρέπει να υπάρχει περιβαλλοντική προστασία και ισόρροπη ανάπτυξη, ώστε ένα προορισμός να διατηρεί διαχρονικά τους πόρους και τη φυσιογνωμία του, στο πλαίσιο της αειφορίας και της βιωσιμότητας, ικανοποιώντας τις ανάγκες των τωρινών τουριστών, ενώ παράλληλα να διαφυλάσσει και να προστατεύει τις ευκαιρίες για το μέλλον. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να διαχειρίζεται τους πόρους με τρόπο αποδοτικό, ώστε αφενός να μην εξαντλούνται και αφετέρου να είναι διαθέσιμοι για τη συνεχή και εύρυθμη οικονομική λειτουργία του προορισμού και τέλος, οφείλει να ενισχύει και την τρίτη διάσταση της βιωσιμότητας, που είναι η συμμετοχή και ενσωμάτωση της κοινωνίας στα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης και η επίτευξη κοινωνικής συνοχής (Δεκλήρης, 1995).

Εργαλείο παρακολούθησης όλων των παραπάνω θεωρείται η Φέρουσα Ικανότητα μίας περιοχής και δη η τουριστική φέρουσα ικανότητά της. Η Φέρουσα Ικανότητα (ΦΙ) έχει αναγνωριστεί ως θεμελιώδες και αναγκαίο δομικό συστατικό της σύγχρονης προσέγγισης του χωρικού σχεδιασμού, καθώς αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης της βιωσιμότητας των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο ενός χωρικού συστήματος. Σύμφωνα με την επιστημονική βιβλιογραφία και τις διεθνείς κατευθύνσεις, ως Φέρουσα Ικανότητα ορίζεται η μέγιστη δυνατότητα ενός τόπου να φιλοξενήσει ανθρώπινες δραστηριότητες και αντίστοιχο πληθυσμό, χωρίς να προκληθούν μη αναστρέψιμες φθορές στο φυσικό περιβάλλον, τις φυσικές διαδικασίες και την κοινωνικοοικονομική ισορροπία της περιοχής (Βλαντού, 2016, Βουλέλλης, 2023).

Η κατανόηση των «βιώσιμων ορίων» είναι βασικής σημασίας για τη σωστή εκτίμηση της ΦΙ. Τα όρια αυτά καθορίζονται με βάση τεκμηριωμένα επιστημονικά δεδομένα και συνδέονται με τη δυνατότητα ενός συστήματος να υποστηρίξει τις πιέσεις που ασκούνται πάνω του, είτε αυτές είναι περιβαλλοντικές, οικονομικές ή κοινωνικές. Συνεπώς, η εκτίμηση των ορίων αυτών δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι αυθαίρετη, αλλά τεκμηριωμένη, αναλυτική και σύμφωνη με τις διεθνείς οδηγίες, τις επιστημονικές μεθοδολογίες και τις ισχύουσες νομοθεσίες (Βλαντού, 2016, Βουλέλλης, 2023).

Σύμφωνα με τη γνωστή απόφαση 196/2021 του ΣτΕ, αναφέρεται ενδεικτικά ότι σε ευαίσθητα οικοσυστήματα αλλά και γενικά σε περιοχές με ιδιαίτερα τοπικά, ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, ο σχεδιασμός πρέπει να είναι συμβατός απολύτως με τη φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος, κάτι που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εθνικής πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Επομένως, αναγνωρίζεται ότι η υποβάθμιση και η υπέρβαση των ορίων της ΦΙ έχει συνέπειες που δεν περιορίζονται μόνο στο φυσικό περιβάλλον, αλλά επεκτείνονται στα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής, απειλώντας τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού.

III. Μελέτη περίπτωσης: Πολιτιστική Κιβωτός Νομού Δράμας

1. Περιγραφή πολιτιστικής κιβωτού

Η ιστορία της περιοχής που επηρέασε το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον αποτελεί ένα ισχυρό πλεονέκτημα των ημιορεινών/ορεινών περιοχών της Δράμας που δεν έχει αξιοποιηθεί

επαρκώς. Προϊστορικά και ιστορικά μνημεία, Βυζαντινά και μετα-Βυζαντινά κατάλοιπα αλλά και νεότερα βιομηχανικά ή άλλα μνημεία του προβιομηχανικού πολιτισμού (μύλοι, καπνομάγαζα) αλλά και έθιμα παραδοσιακά, αποτελούν πιθανά τουριστικά θέλγητρα.

Ειδικά στα χωριά Μοναστηράκι, Πύργοι, Βόλακας, Πετρούσα και Καλή Βρύση εντοπίζονται έθιμα που μιλούν για το πέρασμα από την παγανιστική-ειδωλολατρική λατρεία στην χριστιανική. Αυτή η κουλτούρα διατηρείται και προωθείται ανεπίσημα και ανοργάνωτα από συλλόγους και άτυπες ομάδες που αναβιώνουν αρχαία έθιμα, συνταγές, φορεσιές, μουσικά όργανα, χορούς και τραγούδια.

Επιπλέον, συγκριτικό πλεονέκτημα αποτελεί η αρχιτεκτονική κληρονομιά των ορεινών οικισμών του νομού που εμφανίζει στοιχεία τοπικής μακεδονικής αρχιτεκτονικής. Τα στοιχεία ταυτότητας των κτισμάτων, με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα και την ιστορία που τα συνοδεύει αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της συλλογικής μνήμης του τοπικού πληθυσμού και θα πρέπει να διασωθεί και να προβληθεί.

Η αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε προσπάθειας για αξιοποίηση του υλικού και άυλου πολιτισμού για τουριστική ανάπτυξη προσκρούει αρχικά στη δημογραφική αποψίλωση του ορεινού όγκου και κατά δεύτερον στην απουσία μιας οργανωτικής δομής αλλά και υποδομών ειδικά επικοινωνιακών συστημάτων και IT τεχνολογιών, που θα υποστηρίξουν το όλο εγχείρημα.

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά - Έθιμα & Παραδόσεις

Ένας πολύ σημαντικός τομέας της πολιτισμικής μας κληρονομιάς είναι τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις του λαού μας. Οι λέξεις αυτές συνδέονται στενά μεταξύ τους και συμπληρώνουν η μια την άλλη. Τα ήθη είναι οι αντιλήψεις, «οι άγραφοι νόμοι» κάθε κοινωνίας, ενώ τα έθιμα είναι οι πράξεις με τις οποίες εκφράζονται οι αντιλήψεις αυτές. Όταν τα έθιμα επαναλαμβάνονται σταθερά από γενιά σε γενιά, δημιουργούνται οι παραδόσεις.

Τα δρώμενα με βάση το λίκνο της γένεσής τους, τα διακρίνουμε σε γηγενή και σε δρώμενα που μεταφέρανε οι πρόσφυγες από τις περιοχές της Ανατολικής Θράκης, της Καπαδοκίας, του Πόντου και της Μικράς Ασίας με τον ξεριζωμό τους.

Στα γηγενή δρώμενα ανήκουν η «Τσέτα» του Μοναστηρακίου, οι «Μπαμπούγεροι της Καλής Βρύσης, οι «Χαράπες» του Βόλακα, η «Γιορτή της Μπάμπως» της Πετρούσας, ο «Αρκουδιάρης» των Πύργων, οι Αράπηδες» του Παγονερίου κ.ά. Στα προσφυγικά δρώμενα ανήκουν οι «Μωμόγεροι» του Περιθωρίου, ο «Καλόγερος» της Μαυρολεύκης, τα «Αναστενάρια» της Μαυρολεύκης κ.ά.

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις του ελληνικού λαού προέρχονται κυρίως από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο και συνδέονται συχνά με τη χριστιανική θρησκεία, ενώ έχουν δεχτεί και επιδράσεις από τους διάφορους κατακτητές και από τους γειτονικούς λαούς.

Τα περισσότερα έθιμα της ευρύτερης περιοχής της Δράμας, αφορούν χρονικά κυρίως το διάστημα του Δωδεκαήμερου των Χριστουγέννων, με διακτινώσεις προς άλλες περιφερειακές εορτές έως την Αποκριά ή το πολύ μετά το Πάσχα.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποια από τα έθιμα και τις παραδόσεις της περιοχής, τα οποία μάλιστα είναι και εγγεγραμμένα στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και έχουν αξιοσημείωτη αναγνωρισιμότητα και συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής και στη δόμηση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

- ⇒ Αράπηδες Μοναστηρακίου Δράμας | 2022
- ⇒ Ιπποδρομίες Δοξάτου Δράμας | 2023
- ⇒ Η Καλογεροδευτέρα στο Καλαμπάκι Δράμας | 2023
- ⇒ Κουρμπάνι Αγίου Αθανασίου στο Καλαμπάκι Δράμας | 2023
- ⇒ Μπαμπούγερα στη Καλή Βρύση Δράμας | 2023

⇒ Τα Κάλαντα του Κρυόνερου Ανατολικής Θράκης στο Καλαμπάκι Δράμας | 2023

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά - Γαστρονομία

Προϊόντα και άνθρωποι, μύθοι και ιστορία, παράδοση και λογοτεχνία, τόποι και τοπία, έθιμα και παραδόσεις, δρώμενα και τελετουργίες όλα βρίσκουν την έκφρασή τους στην τοπική κουζίνα και γαστρονομία μιας περιοχής.

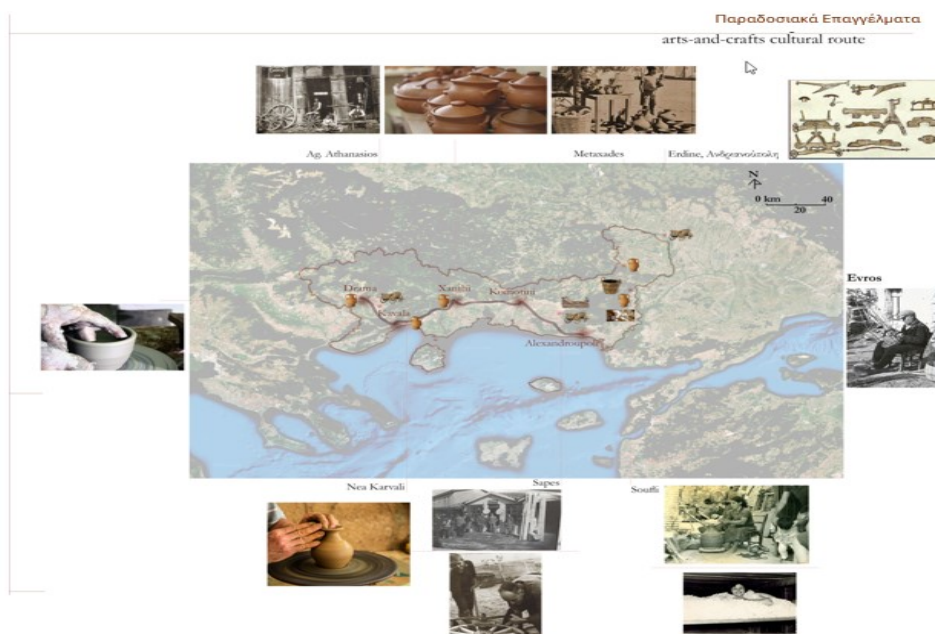
Ένα λοιπόν από τα αυθεντικά πολιτιστικά στοιχεία ενός τόπου είναι η γαστρονομία. Οι ιδιαιτερότητες της γεύσης από την κουζίνα μίας περιοχής είναι πολλές φορές συνδεδεμένες με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας της, ενώ «αποκαλύπτουν» στοιχεία της πολιτιστικής και οικονομικής ιστορίας της.

Η περιοχή της Μακεδονίας δέχτηκε πλήθος προσφύγων με εντελώς διαφορετικές συνήθειες, ήθη, έθιμα και πολιτισμό. Η Μακεδονία υπήρξε ο τόπος μιας αρμονικής συνένωσης της βυζαντινής κουζίνας με την ανατολίτικη ευρηματικότητα, το άρωμα και τη φαντασία με την ντόπια γαστρονομική παράδοση των Μακεδόνων δημιουργώντας ένα μπουκέτο γεύσεων και αρωμάτων.

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά - Παραδοσιακά Επαγγέλματα

Στην περιοχή της Δράμας, όπως άλλωστε και στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας, έχουν καταγραφεί κάποια παραδοσιακά επαγγέλματα, τα οποία με την πάροδο των χρόνων εξαλείφτηκαν λόγω αφενός της τεχνολογικής εξέλιξης και αφετέρου της αλλαγής του τρόπου διαβίωσης. Αρκετά από αυτά αντικαταστάθηκαν από άλλα που σχετίζονται με την εκβιομηχάνιση της παραγωγής ενώ κάποια άλλα εξαφανίστηκαν τελείως.

Εικόνα 1: Παραδοσιακά Επαγγέλματα ΠΑΜΘ (Πολιτιστική Κιβωτός UNESCO Con-E-Ect)

Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Έδρας UNESCO Con-E-Ect

Τα εν λόγω επαγγέλματα, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής ιστορίας και συλλογικής μνήμης της περιοχής και συνεπώς βασική συνιστώσα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Δράμας. Στον χάρτη που ακολουθεί αποτυπώνονται κάποια από αυτά για το σύνολο της Περιφέρειας.

Στην περιοχή της Δράμας, τα εν λόγω επαγγέλματα είναι τα εξής:

- ⇒ Καροποιός
- ⇒ Αγωγάτης
- ⇒ Ζευγάς
- ⇒ Καπνοπαραγωγός
- ⇒ Πεταλωτής
- ⇒ Τενεκετζής
- ⇒ Υφάντρα
- ⇒ Σαμαράς
- ⇒ Θεριστής.

Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

Η περιοχή του νομού Δράμας διαθέτει πλούσιο παραδοσιακό κτιριακό απόθεμα που περιλαμβάνει αρχοντικά της περιοχής με εντυπωσιακές οροφोगραφίες, καπνόσπιτα με απλούς όγκους και κτίσματα λαϊκής μακεδονικής αρχιτεκτονικής που συνθέτουν την ιστορία της περιοχής στο πέρασμα του χρόνου.

Εικόνες: Νεοκλασικά κτίρια του Δοξάτου Δράμας

Πηγή: <https://www.ewoman.gr/197/afieroma-sta-neoklasika-ktiria-toy-doxatoy-dramas>

Η ανέγερση των κτιρίων τοποθετείται μετά τα μέσα του 19ου αιώνα έως και τη δεκαετία του 1930 και τα κτίσματα λειτουργούν ως «καθρέπτες» της εποχής τους. Στέκουν νοσταλγικοί απόηχοι και αδιάψευστοι μάρτυρες της προόδου και της ακμής του τόπου, που οφείλεται στην καλλιέργεια του μπασμά, μιας εξαιρετικής ποικιλίας ανατολικών καπνών, περιζήτητης σε όλον τον κόσμο.

Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες της Δράμας αποτελούν ζωντανά μνημεία της πνευματικής και ιστορικής κληρονομιάς του τόπου.

Πιο αναλυτικά, στον νομό Δράμας εντοπίστηκαν 33 εκκλησίες. Οι επιγραφές τους μας πληροφορούν ότι κτίστηκαν από το 1815 μέχρι το 1890. Τοπογραφικά κατανέμονται στον άμεσο περίγυρο της πόλης της Δράμας, στα χωριά των υπωρειών του Μενοικίου όρους και της λεκάνης του Αγγίτη και βόρεια του Φαλακρού όρους στην επαρχία Νευροκοπίου. Ανατολικά της Δράμας και των περιοχών που προαναφέρθηκαν, δεν απαντάται ούτε ένας μεταβυζαντινός ναός, γεγονός που δείχνει ότι οι περιοχές αυτές είχαν καθαρό μουσουλμανικό πληθυσμό. Οι θρησκευτικές ανάγκες του χριστιανικού πληθυσμού μετά την ανταλλαγή εξυπηρετήθηκαν αρχικά με τη μετατροπή των τζαμιών σε εκκλησίες.

Εικόνα 2: Μεταβυζαντινός ναός Αγίου Δημητρίου, Κάτω Νευροκόπι

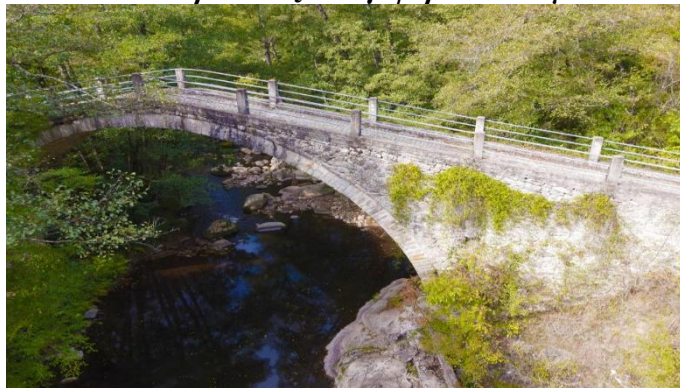
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Τυπολογικά οι εκκλησίες μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν οι μονόχωρες δρομικές ξυλόστεγες βασιλικές, στη δεύτερη οι τρίκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές με διάφορες παραλλαγές και στην τρίτη κατηγορία οι σταυροειδείς εγγεγραμμένες με τρούλλο. Στην περιοχή της Δράμας επικρατεί ο τύπος της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, όπως σε ολόκληρο τον χώρο της Μακεδονίας κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Η μορφολογική και κατασκευαστική τους λιτότητα είναι έντονα εμφανής και οφείλεται στην έλλειψη οικονομικών πόρων, όπως σε όλη την έκταση του μακεδονικού χώρου. Ως προς τα κωδωνοστάσια, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, όλα έχουν κτιστεί στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Ανεξάρτητα ή ενσωματωμένα στο ογκομετρικό περίγραμμα της εκκλησίας αποτελούν πράγματι έργα τέχνης. Πυργοειδή, δομημένα με λαξευμένη ντόπια πέτρα, με εκλεπτυσμένη απόληξη δίνουν μια αίσθηση μεγαλοπρέπειας και επιβλητικότητας, Τέλος, ως προς τον εσωτερικό διάκοσμο, τα στοιχεία είναι ανεπαρκή, διότι στα περισσότερα μνημεία έγιναν αλλοιώσεις.

Επιπλέον, στην περιοχή εντοπίζονται διάσπαρτα αρκετά πέτρινα τοξωτά γεφύρια που κατά μήκος της οροσειράς της Ροδόπης. Μπορεί να είναι μικρά σε μέγεθος και στην πλειοψηφία τους άγνωστα, ωστόσο να αποτελούν αξιόλογα δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής, μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και είναι σημαντικά ιστορικά τεκμήρια.

Εικόνα 3: Πέτρινο τοξωτό γεφύρι Διπόταμων

Πηγή: Paths of Greece

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά - Παραδοσιακές τεχνικές κατασκευής

Στον ευρύτερο χώρο της Βαλκανικής, την περίοδο της Τουρκοκρατίας τα απλά σπίτια έχτιζαν συνήθως οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες με την συνδρομή των γειτόνων τους, και κάποιων γηγενών μαστόρων με περιορισμένες μάλλον ικανότητες. Ωστόσο, τις πιο ιδιαίτερες και απαιτητικές κατασκευές αναλάμβαναν εξειδικευμένοι τεχνίτες, οι γνωστοί μαστορες.

Οι μαστορες της πέτρας που υπηρετούσαν τη λαϊκή αρχιτεκτονική, ήταν άνθρωποι απλοϊκοί, χωρίς επιστημονικές γνώσεις, οι οποίοι όμως είχαν την ευφυΐα και κατόρθωναν να επιλύουν δύσκολα στατικά προβλήματα, για τα οποία σήμερα θα χρειαζόταν ειδική επιστημονική μελέτη.

Οι πρωτομάστορες, όπως ονομάζονταν οι λαϊκοί εκείνοι αρχιτέκτονες, εκτός από τις πρακτικές ανάγκες που εξυπηρετούσαν με το χτίσιμο διαφόρων οικοδομημάτων, εξυπηρετούσαν και την αισθητική. Είχαν έμφυτη την αρμονία και το μέτρο, όπως κάθε καλλιτέχνης. Σέβονταν και υπολόγιζαν πάντα τη φύση. Χρησιμοποιούσαν ως μέτρο την ανθρώπινη κλίμακα. Στην περίπτωση μάλιστα των γεφυριών, συμπλήρωναν την ομορφιά του τοπίου με το δικό τους δημιούργημα. Γι' αυτό, παρατηρούμε να μην είναι κανένα γεφύρι όμοιο με άλλο. Ακόμη και τα πιο μικρά έχουν καθένα τις ιδιαιτερότητες τους που τα καθιστούν μοναδικά και ενταγμένα με σεβασμό το καθένα στο ευρύτερο περιβάλλον του.

Η καταγωγή αυτών των φημισμένων μαστόρων της πέτρας ήταν από συγκεκριμένες περιοχές κυρίως της ηπειρωτικής και λιγότερο της νησιωτικής Ελλάδας.

Εικόνα 5: Κατασκευή πέτρινου τοξωτού γεφυριού

Πηγή: <https://pyrsogianni.gr/ta-mpouloukia>

2. Δυνατότητες και Προοπτικές

Η ερμηνεία και η βαθιά κατανόηση του πνεύματος ενός τόπου επιτυγχάνεται με έρευνα και επίσκεψη στην περιοχή μελέτης, ώστε να απορροφηθούν τα συναισθήματα και η εμπειρία συνολικά της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το βασικό εργαλείο της παρατήρησης, με τη βοήθεια της συλλογής και αξιολόγησης των πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων, δομεί τη μελέτη των αρχών και των αξιών των επιμέρους κομματιών της κληρονομιάς, καθώς και όλων των συναφών πτυχών των τοπικών κοινωνιών και των παραδόσεων τους. Συγκεντρώνονται και αποδελτιώνονται τα εμφανή ίχνη από τα κομμάτια της κληρονομιάς ενός τόπου και αυτό καταλήγει στην εννοιολογική επέκταση των συνιστωσών που συνθέτουν την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής. Οι εν λόγω συνιστώσες είναι είτε κρυφές είτε δυσνόητες, όπως άυλες γνώσεις συγκεκριμένης χειροτεχνίας, είτε εμφανείς και προσιτές στον καθένα, όπως η αρχιτεκτονική κληρονομιά ενός τόπου.

Επίσης, η συλλογή δεδομένων με τον συνδυασμό της εμπειρίας της περιοχής οδηγούν στην κριτική σκέψη του τρόπου διέλευσης και αντοχής των αξιών και της κληρονομιάς στον χρόνο.

Επιπλέον, υπάρχουν πολύ χρήσιμα δευτερογενή στοιχεία τα οποία μελετώνται για την καλύτερη ερμηνεία της παραδοσιακής καρδιάς του τόπου. Περιλαμβάνουν δημόσιο υλικό, όπως βιβλία, άρθρα και εργασίες, καθώς και διαδικτυακές πληροφορίες που παρέχουν μέσα για την προώθηση σημαντικών πληροφοριών και αναλύσεων σχετικά με τις πτυχές του πολιτισμού του νομού Δράμας.

Η συλλογή και ευαισθητοποίηση των πληροφοριών ακολουθείται από την ανάλυση και την ερμηνεία της σημασίας και των νοητικών αξόνων τους, ώστε να ενισχυθεί η αξιολόγηση της κληρονομιάς του τόπου για την υπόδειξη μονοπατιών πολιτισμού (Πολιτιστικές Διαδρομές).

Η αποκάλυψη των αξιών, των αρχών, της νοοτροπίας και του τρόπου δομής των τοπικών κοινωνιών αποκαλύπτει τη μοναδικότητα της περιοχής που έχει έναν πυρήνα φωτισμένου πνεύματος, που αξίζει να διαχειρίζεται με σεβασμό και με θεμελιώδη θαυμασμό στις μεταδιδόμενες παραδόσεις.

Είναι αυτονόητο ότι η υλική και άυλη κληρονομιά είναι ο υπεύθυνος παράγοντας δημιουργίας της ταυτότητας της περιοχής της Δράμας. Άρα, ο δρόμος της ανακάλυψης των πολύτιμων κομματιών της κληρονομιάς είναι κατά κάποιον τρόπο ποιητικά «ιερός» και η αντοχή των αξιών θα πρέπει να αξιολογείται από την προστασία, την επίγνωση, την ερμηνεία, την αλληλεπίδραση, τον σεβασμό και τη μετάδοση. Έτσι, η πρόταση των διαδρομών πολιτισμού τείνει να αποκαλύψει τη μοναδικότητα των του πολιτισμού της περιοχής μελέτης, μέσα από συγκεκριμένα θέματα κληρονομιάς και προσφέροντας την ευκαιρία της καλύτερης κατανόησης της ταυτότητας της Δράμας.

PEST analysis

Το μακροπεριβάλλον είναι καθοριστικός παράγοντας για το υπόβαθρο της υλικής και άυλης κληρονομιάς και η μελέτη του αποτελεί ζωτικό μέσο για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία των τρεχουσών συνθηκών και των δυνατοτήτων. Η ανάλυση των Πολιτικών, Οικονομικών, Κοινωνικών και Τεχνολογικών παραγόντων του τόπου μελέτης διαμορφώνει την απαραίτητη συνάφεια της κληρονομιάς έτσι ώστε να εκτιμηθεί ως μέρος της ολότητας των χαρακτηριστικών της περιοχής.

Πολιτικοί παράγοντες

Το πολιτικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από αστάθεια, σε ένα μεταβαλλόμενο και ιδιαίτερο σκηνικό από γεωπολιτικής άποψης. Οι πολεμικές συρράξεις στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Βορειοανατολικής Ευρώπης, σε συνδυασμό με το πλαίσιο της μετα-πανδημικής περιόδου δημιουργούν ένα ευαίσθητο πολιτικό μακροπεριβάλλον. Ωστόσο, στο εσωτερικό της χώρας παρατηρείται μία πολιτική σταθερότητα.

Αν και η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά έχει αναμφίβολα αξιολογηθεί ως μοναδική και χρήζει κατάλληλης διαχείρισης, δεν υπάρχει η απαραίτητη ιεράρχηση στις συγκεκριμένες ανάγκες της φύσης και του πολιτισμού της Δράμας αλλά και εν γένει της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Οι τοπικές κοινωνίες και οι δυσκολίες τους πρέπει να ληφθούν υπόψη, γιατί αποτελούν τους θεατές, τους δρώντες και τους αποδέκτες ταυτόχρονα των κομματιών της κληρονομιάς του τόπου. Είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχουν κατά καιρούς ανικανοποίητες τοπικές κοινωνίες, όπως διάφορες συντεχνίες ή διάφορες παραγωγικές ομάδες που σχετίζονται με τον πρωτογενή τομέα.

Οικονομικοί παράγοντες

Η οικονομία είναι ένας τομέας που χαρακτηρίζεται από αστάθεια και κυρίως ανασφάλεια, λόγω της πρόσφατης οικονομικής και ενεργειακής κρίσης, της πανδημίας και των πολεμικών συγκρούσεων στην ευρύτερη περιοχή που επηρέασε τον τρόπο ζωής και τη νοοτροπία των ανθρώπων τα τελευταία χρόνια. Ειδικά η περιοχή μελέτης αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, λόγω των υψηλών δεικτών ανεργίας, της αποβιομηχάνισης, της γειτνίασης με χώρες με χαμηλότερα οικονομικά εισοδήματα και του εν γένει συνοριακού χαρακτήρα της.

Κοινωνικοί παράγοντες

Η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη εν γένει, είναι ένας τόπος πολιτιστικής και κοινωνικής ανάμειξης, με πολυπολιτισμικούς πληθυσμούς, με πολύχρωμες πεποιθήσεις. Το λεπτό όριο της περιοχής που επικοινωνεί με τα Βαλκάνια και την Κωνσταντινούπολη, επιτρέπει την ομαλή ύπαρξη, τη συνέχιση και την ενσωμάτωση των παραδόσεων, της νοοτροπίας και των πολιτιστικών αρχών όλων των γειτόνων, αγκαλιάζοντας την ποικιλομορφία συμπεριφορών. Επιπλέον, υπάρχουν παραδόσεις, κομμάτια κληρονομιάς και αξίες που μεταδίδονται στις επόμενες γενιές, ώστε να προστατεύεται και να διατηρείται το πνεύμα του τόπου.

Τεχνολογικοί παράγοντες

Είναι ξεκάθαρο ότι στις μέρες μας η τεχνολογική πρόοδος συναντά μεγάλο και απρόβλεπτα γρήγορο ρυθμό με συνεχή ανακάλυψη νέων και καινοτόμων πληροφοριακών συστημάτων. Έχοντας ως κύριο στόχο τη διευκόλυνση του τρόπου ζωής, καθώς και την απαλοιφή ξεπερασμένων δραστηριοτήτων σε μια σειρά παραγωγής και δημιουργίας, η τεχνολογία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η κυρίαρχη της νέας εποχής, επηρεάζοντας ακόμη και την καθημερινότητα.

Όσον αφορά την κληρονομιά, η φύση και ο πολιτισμός θα μπορούσαν να επηρεαστούν θετικά από την πρόοδο της πληροφορίας, δημιουργώντας μια παγκόσμια πλατφόρμα για τη διαχείριση, διατήρηση και προστασία της ζώσας κληρονομιάς και βασικά για τη σύνδεση των αριστουργημάτων του παρελθόντος με τον προσανατολισμό και την πρόοδο του μέλλοντος.

Πολιτιστικές Διαδρομές

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η ταυτότητα της περιοχής, προτείνεται η σύνθεση μονοπατιών που συνδέουν κόμβους κληρονομιάς και όψεις της παράδοσης, που αντιπροσωπεύουν πολιτιστικά θέματα του χαρακτήρα της περιοχής και αποτελούν πόλο έλξης για συνειδητοποίηση αξιών, ερμηνεία και ανακάλυψη.

Κάποιες ενδεικτικές θεματικές πολιτιστικές διαδρομές είναι οι ακόλουθες:

- ⇒ Αγροτικό Τοπίο & Κληρονομιά
- ⇒ Παραδοσιακά Πέτρινα Γεφύρια
- ⇒ Μνήμες Β' Παγκοσμίου Πολέμου
- ⇒ Η νοσταλγία του σιδηρόδρομου
- ⇒ Διαδρομή των Μουσείων
- ⇒ Ο δρόμος του Κρασιού
- ⇒ Θρησκευτική Διαδρομή
- ⇒ Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

3. Συνάφεια με Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ)

Τον Σεπτέμβριο του 2015, τα 193 κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησαν ένα σχέδιο (Ατζέντα 2030) για την επίτευξη ενός καλύτερου μέλλοντος για όλους, σχεδιάζοντας μια διαδρομή για τα επόμενα 15 χρόνια προς την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας, την

καταπολέμηση της ανισότητας και της αδικίας και την προστασία του Πλανήτη μας. Η «Ατζέντα 2030» αποτελείται από τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Development Goals – SDGs) και 169 ειδικότερους στόχους (targets) που αναφέρονται στις σημαντικότερες προκλήσεις της εποχής μας, οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και διακυβέρνησης.

Εικόνα 6: 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

Πηγή: <https://gsco.gov.gr/sdgs/>

Η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής και η ενσωμάτωσή της στο τουριστικό προϊόν και στην ταυτότητά της, αποτελούν συνθήκη που συνάδει πλήρως με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης. Εξάλλου, η προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού και εν προκειμένω του πολιτιστικού, τελεί υπό καθεστώς προστασίας του περιβάλλοντος (φυσικού, πολιτιστικού, ανθρωπογενούς κοκ) και σέβεται τα όρια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας της περιοχής.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ο πολιτισμός αποτελεί το στοιχείο αναφοράς και αυτοπροσδιορισμού ενός τόπου, που μπορεί να προσφέρει αναπτυξιακή και ανθρωπιστική θεώρηση, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και συνύπαρξη, καθώς και στην προστασία του περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα, το πολιτιστικό απόθεμα μίας περιοχής αποτελεί ισχυρό στοιχείο διαφοροποίησής της και επομένως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που την καθιστά προορισμό ξεχωριστό και αναγνωρίσιμο.

Ο πολιτισμός αποτελεί τον κύριο παράγοντα που διαφοροποιεί έναν τόπο από έναν άλλο. Επιπλέον, είναι πολύτιμο για την ευημερία του, εφόσον μπορεί να διασφαλίσει μία βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, η οποία βελτιώνει την ποιότητα ζωής των ανθρώπων και ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο το μέλλον των επερχόμενων γενεών. Δεδομένου ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα μέσα ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού, είναι βέβαιο ότι ενισχύουν την εξωστρέφεια ενός τόπου, συμβάλλοντας καταλυτικά στη βιώσιμη περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή του. Συνεπώς, οι προτεινόμενες θεματικές πολιτιστικές διαδρομές σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των διαθέσιμων εργαλείων δικτύωσης και εξωστρέφειας που υπάρχουν μέσω διεθνών οργανισμών, δύνανται αφενός να συμβάλλουν στην προστασία και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής (υλικής και άυλης) και αφετέρου, να δημιουργήσουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην αναπτυξιακή διαδικασία και φυσιογνωμία της περιοχής, χωρίς να υποβαθμίζουν το περιβάλλον και τους πόρους της περιοχής, σεβόμενοι την φέρουσα ικανότητά της.

Μέσω της παρούσας έρευνας, επιδιώχθηκε η ανάδειξη της σχέσης μεταξύ πολιτισμού και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αλλά και η σημασία του σεβασμού των ορίων μίας περιοχής, αξιοποιώντας τα ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα δίχως να υποβαθμίζεται η ταυτότητα και να αλλοιώνονται τα δομικά της χαρακτηριστικά. Η τουριστική φέρουσα ικανότητα αποτελεί σημαντικό εργαλείο παρακολούθησης των εν λόγω ορίων και θέτει το πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής, στις κατευθύνσεις που τέθηκαν από την Ατζέντα 2030 και τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ.

Τέλος, μέσα από το case study της πολιτιστικής κιβωτού του νομού Δράμας, έγινε αντιληπτό ότι αν και μία περιοχή παρουσιάζει μία αναπτυξιακή και δημογραφική υστέρηση βάσει δεικτών, εντούτοις αξιοποιώντας την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά δύναται να ανατρέψει την φθίνουσα αναπτυξιακή της πορεία και να δημιουργήσει πολλαπλασιαστικά αναπτυξιακά αποτελέσματα, ενισχύοντας το τοπικό εισόδημα.

Βιβλιογραφία- Αναφορές

- Αντζουλάτου - Ρετσίδα, Ε. (2020) *Πολιτιστικά και μουσειολογικά σύμμεικτα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βλαντού, Α. (2016) «Περιβαλλοντικός - Χωρικός Σχεδιασμός και Φέρουσα Ικανότητα», στο <https://nomosphysis.org.gr/14629/perivallontikos-xorikos-sxediasmos-kai-feroysa-ikanotita/> (προσπέλαση 10/7/2025).
- Βουλέλλης, Π. (2023) Η έννοια της φέρουσας ικανότητας στον χωρικό σχεδιασμό και ο ρόλος της ως εργαλείο αξιολόγησης του επιπέδου βιωσιμότητας ενός χωρικού συστήματος, Διδακτορική Διατριβή, ΕΜΠ.
- Castells, M. (2010) *The power of Identity*, London: Wiley-Blackwell.
- Δεκλήρης, Μ. (1995) «Ο δωδεκάδελτος του περιβάλλοντος: αρχές της βιώσιμης ανάπτυξεως», στο <https://nomosphysis.org.gr/7010/o-dodekadeltos-tou-periballontos-arxes-tis-biosimou-anaptukseos-septembrios-1995/> (προσπέλαση 10/7/2025).
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) <https://www.icomos.org/en> (προσπέλαση 21/11/2024).
- Καραβασίλη, Μ. και Μικελάκης, Ε. (2011) «Πολιτιστικές Διαδρομές: προς μια ερμηνευτική του πολιτισμικού τοπίου με αναπτυξιακή προοπτική», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, **71**, σελ. 82-86.
- Κόνσολα, Ν. (2012) *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κορκά, Α. (2019) *Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά: Συγκριτική μελέτη Δικαίων*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ.
- Μητούλα, Ρ. και Καλδής, Π. (2018) *City branding και Βιώσιμη Ανάπτυξη: η περίπτωση των πολιτιστικών διαδρομών*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σαμουρκασίδου, Ε. και Νάστου, Μ. (2022) «Η αρχιτεκτονική κληρονομιά ως στοιχείο ανθεκτικότητας ενός τόπου. Η περίπτωση των ελληνικών φάρων», 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, 29 Σεπτεμβρίου – 2 Οκτωβρίου 2022, Βόλος.

Ιστοσελίδες:

- <https://www.ewoman.gr/197/afieroma-sta-neoklasika-ktiria-toy-doxatoy-dramas> (προσπέλαση 10/12/2024).
- <https://gsco.gov.gr/sdgs/> (προσπέλαση (6/10/2025)).
- <https://www.pathsofgreece.gr/en/> (προσπέλαση 20/10/2024).
- <https://pyrsogianni.gr/ta-mpouloukia> (προσπέλαση 18/11/2024).

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΥΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

Τσαλτάκη Μαρία

Φοιτήτρια στο τμήμα «Βιώσιμης Ανάπτυξης» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Βιώσιμη Ανάπτυξη», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών
hp12246205@hua.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει την ταυτότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης του Άστρους (Μεσόγειο και Παράλιο) και εστιάζει στην καταγραφή και ανάλυση των μοναδικών πολιτισμικών στοιχείων της, για την καλύτερη αξιοποίηση τους με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Γίνεται καταγραφή του φυσικού περιβάλλοντος, της ιστορικής εξέλιξης και της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, καθώς και του θεσμικού πλαισίου προστασίας της πόλης και των αναπτυξιακών έργων.

Για να απαντηθούν τα ερωτήματα της εργασίας αυτής, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε 150 άτομα διαφορετικών ηλικιών. Τα ευρήματα αναδεικνύουν τον πλούτο της γεωφυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του Άστρους. Η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτά τα μοναδικά χαρακτηριστικά μπορούν να αξιοποιηθούν για την τοπική ανάπτυξη της πόλης, προσφέροντας σημαντικές αναπτυξιακές προοπτικές για το μέλλον στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης.

Λέξεις Κλειδιά: Άστρος Κυνουρίας, Παράλιο, φυσιογνωμία της πόλης, βιώσιμη ανάπτυξη

Φωτ.Θέα από το Κάστρο του Παραλίου Άστρους 3/2022, 1

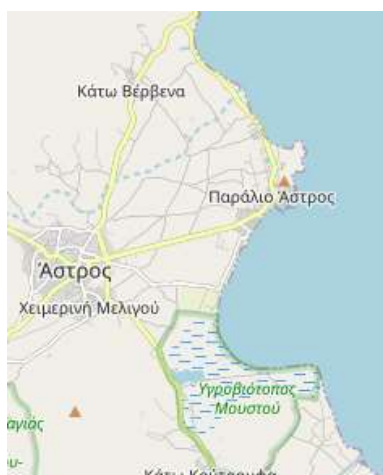
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή επικεντρώνεται στη εξέταση των χαρακτηριστικών που συνθέτουν την ταυτότητα του Άστρους Κυνουρίας. Ξεκινά με μια γεωγραφική θέση της πόλης στον Πελοποννησιακό χάρτη και εμβαθύνει στον φυσικό της πλούτο, εξετάζοντας τη βιοποικιλότητα και τις κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής.

Η εργασία εξετάζει την ιστορική εξέλιξη του τόπου, δίνοντας έμφαση στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο της υλικής όσο και της άυλης, καταγράφοντας μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και μουσειακές συλλογές, παράλληλα με τα τοπικά έθιμα και παραδόσεις.

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά, αποτυπωμένη στα διατηρητέα κτίρια, αναδεικνύεται ως ζωντανός μάρτυρας της ιστορικής εξέλιξης του Άστρους.

Σημαντική θέση κατέχει η Β' Εθνοσυνέλευση, που αποτέλεσε ορόσημο για την ιστορία της χώρας, ενώ γίνεται αναφορά και σε σημαντικές προσωπικότητες που συνδέθηκαν με την περιοχή.

*Χάρτης Άστρους
Κυνουρίας, 2, buk.gr*

1. Γεωγραφικός προσδιορισμός

Η πόλη του Άστρους, βρίσκεται στην ανατολική Πελοπόννησο και είναι η έδρα του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας. Βρίσκεται στο βόρειο ανατολικό τμήμα της Περιφερειακής Ενότητας Αρκαδίας και ανατολικά βρέχεται από τα νερά του Αργολικού Κόλπου, χτισμένο σε υψόμετρο 75 μ. στο κέντρο του κάμπου της “Θυρέας”, νοτιοανατολικά της Τρίπολης 45 χλμ. και 33χλμ νοτιοδυτικά του Ναυπλίου. Στην απογραφή του 2021 είχε 2.359 κατοίκους. (<https://www.statistics.gr> ΕΛΣΤΑΤ)

Στο Άστρος ανήκει και ο παραθαλάσσιος οικισμός, το Παράλιο Άστρος, απέχει 4 χιλιόμετρα από το Άστρος και σύμφωνα με την απογραφή του 2021 είχε πληθυσμό 1.059 κατοίκους. (<https://www.statistics.gr> ΕΛΣΤΑΤ)

Από το 1998 το Άστρος αποτελεί έδρα του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας (ΦΕΚ 244Α – 04/12/1997). (<https://koinotita-astrous.gr> ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

2. Γεωφυσικός προσδιορισμός και κλίμα

Η πόλη του Άστρους αποτελεί τη μια από τις δυο μικρές πεδιάδες στην Κυνουρία που στο σύνολό της είναι ορεινή. Οι πεδιάδες αυτές προέρχονται από χειμαρρώδεις αποθέσεις κροκάλων, άμμων, ερυθροχωμάτων, αργίλων κτλ. Οι διαστάσεις της δεν ξεπερνούν τα 9 X 4 χλμ., με την παρεμβολή του έλους Μουστού, χωρίζεται σε δύο ενότητες (1) και ταυτίζεται με την πεδιάδα της θυρεάτιδος.

Η μεγάλη πολυμορφία του γεωργικού περιβάλλοντος (εδαφολογικές, κλιματολογικές, υδρολογικές συνθήκες κτλ.) δίνει τη δυνατότητα για την ανάπτυξη ποικίλων καλλιεργειών. Το ήπιο κλίμα και ο εμπλουτισμός των χωμάτων με νέο υλικό από τις υπερεκχειλίσεις του χειμάρρου Τάνου, κάνουν το έδαφος πολύ γόνιμο (2).

1. Βλ. και Leake, Morea II, σ. 483-484. Philippson, Der Peloponnes, σ. 157.

2. Στην πεδιάδα του Άστρους, ακόμη κι όταν δεν ξεχειλίζει ο Τάνος, ένα μέρος από τα νερά του διοχετεύεται στα χωράφια με τεχνητά κανάλια, τις δέσεις. Κάθε χωράφι έχει γύρω όχθο για τη συγκράτηση του νερού. Άγνωστο είναι πότε έγινε αυτό το αρδευτικό έργο

Η περιοχή της Κυνουρίας μπορεί να διαιρεθεί σε 2 ζώνες καλλιέργειας, την παραθαλάσσια (παράλιο Άστρος) και την ηπειρωτική ορεινή (Μεσόγειο Άστρος). Οι πεδιάδες είναι κατάλληλες για την καλλιέργεια εσπεριδοειδών και άλλων καρποφόρων δέντρων. Η παραθαλάσσια ζώνη προσφέρεται για καλλιέργεια της ελιάς και αμπελοκαλλιέργειες. (Faklaris-1990-Kynouria)

Κλίμα

Η πόλη του Άστρους έχει μεσογειακό κλίμα με θερμά και ξηρά καλοκαίρια, ενώ οι χειμώνες χαρακτηρίζονται ήπιοι. Στην κλιματική ταξινόμηση Κέππεν, η περιοχή κατατάσσεται ως στην Γ κατηγορία (κλιματολογία Άστρους, EMY, Hellenic National Meteorological Service, hnmms)

Κλιματικά δεδομένα Άστρους													[Σύμπτυξη]
Μήνας	Ιαν.	Φεβ.	Μάρ.	Απρ.	Μάι.	Ιούν.	Ιούλ.	Αύγ.	Σεπ.	Οκτ.	Νοε.	Δεκ.	Έτος
Μέση Μέγιστη °C (°F)	13.8	14.2	16.3	20.1	25.5	30.8	33.5	33.0	29.2	24.1	18.7	15.2	22.87
Μέση Μηνιαία °C (°F)	9.9	10.3	12.5	16.0	21.1	26.2	28.7	28.2	24.5	19.8	14.8	11.5	18.63
Μέση Ελάχιστη °C (°F)	6.0	6.1	7.9	10.8	15.3	19.7	22.0	21.8	18.8	14.8	10.7	7.8	13.48
Βροχόπτωση mm (ίντσες)	79.3	70.8	51.4	25.6	13.8	6.1	8.4	5.7	8.8	51.2	84.2	85.3	490.6
% υγρασίας	70.3	68.7	66.9	62.7	60.2	52.4	49.3	52.4	57.8	65.6	71.1	72.2	62.47
Μέσες ημέρες κατακρημνίσεων	5.8	5.7	4.9	3.5	2.0	0.5	0.6	0.4	1.0	3.4	5.3	6.3	39.4

Πηγή: hnmms.gr^[14]

3. Ιστορία της πόλης

Η πρώτη καταγεγραμμένη αναφορά της πόλης με την ονομασία «Άστρος» εντοπίζεται σε χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου, που εκδόθηκε το 1293. Ωστόσο, η αρχαιότερη μνεία της περιοχής με το όνομα «Άστρον» συναντάται στο έργο του γεωγράφου Κλαύδιου Πτολεμαίου τον 2ο αιώνα μ.Χ. Ο πανεπιστημιακός καθηγητής και ακαδημαϊκός Νίκος Βέης (1883–1958) επισημαίνει ότι «έχομε κατ' επανάληψιν μνείας του Κυνουριακού αυτού πολισματος» του Άστρους σε διάφορες χρονικές στιγμές, όπως το 1320, 1372, 1374, 1407, 1421, 1435, 1463, 1467, 1471 και 1481. Ο ιστορικός Γεώργιος Τερτσέτης καταγράφει ότι «συνέτρωγαν ο Δημήτριος Υψηλάντης και ο Κολοκοτρώνης εις τους ίσκιους των δένδρων του Άστρους». Επιπλέον, ο υπασπιστής του Κολοκοτρώνη, Φωτάκος, περιγράφει πως, μετά το γεύμα τους, «από το Άστρος επεράσαμεν εις τον Άγιον Ιωάννην και από εκεί, αφού εγευματίσαμεν εις τας καμάρες του Αγίου Πέτρου, εφθάσαμεν εις Βέρβαινα». («Άστρος Κυνουρίας : Ιστορική αναδρομή». astrosgr.com, ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

Μια άλλη άποψη για την προέλευση την ονομασίας είναι ότι το Παράλιο Άστρος Κυνουρίας, πήρε το όνομα του από το σχήμα (άστρο) του λόφου Νησί που δεσπόζει στο λιμάνι. Η Κυνουρία ονομάστηκε έτσι από τον το γιο του Περσέα τον Κύνουρο, οικιστή της περιοχής. Κατά τον Ηρόδοτο, ήταν αυτόχθονες οι κάτοικοι της Κυνουρίας και επιβεβαιώνεται από διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα. (<https://astrosparalio.gr> , ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

4. Ο Πολιτισμός της πόλης του Άστρους

Το Άστρος έχει έντονη ιστορική σημασία, «τόπος του Έθνους», καθώς αποτέλεσε κεντρικό σημείο κατά την Επανάσταση του 1821 και ιδιαίτερα κατά τη Β' Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων το 1823. Στον ιστορικό αυτό χώρο, πάρθηκαν σημαντικές αποφάσεις για τη διοίκηση του νέου κράτους.

Σχολή Καρυτσιώτη

Ο «Ιερός Χώρος» της Β' Εθνοσυνέλευσης των Ελλήνων είναι αναμφισβήτητα ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά μνημεία όχι μόνο της Κυνουρίας, αλλά και της πατρίδας μας. Το

σημαντικό αυτό γεγονός της μακρόχρονης ιστορίας μας γιορτάζεται με την αρμόζουσα λαμπρότητα κάθε χρόνο την Παρασκευή του Πάσχα.

Σχολή Καρυτσιώτη, 3, koinotita-astrous.gr

Ο χώρος χαρακτηρίζεται ως ιστορικός τόπος και περιλαμβάνει το σωζόμενο σήμερα τμήμα 18.850 τ.μ. του παλιού αγροκηπίου (αρχικά συνολικής έκτασης 46 στρεμμάτων), το οποίο ανήκε στη Σχολή Καρυτσιώτη. Πρόκειται για ένα δεντροφυτεμένο κτήμα με πορτοκαλιές, λεμονιές και ελιές, το οποίο είχε δωρίσει ο Δημήτριος Καρυτσιώτης στη Σχολή που ίδρυσε το 1805. Τα έσοδα από τα προϊόντα του αγροκηπίου χρησιμοποιούνταν για την πληρωμή των δασκάλων και την κάλυψη των λειτουργικών εξόδων της Σχολής.

Ιερός Χώρος Β Εθνοσυνέλευσης, 4, astros-kynourianews.gr

Στο χώρο αυτό διαδραματίστηκαν δύο σπουδαία γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Το πρώτο ήταν το «κολοκοτρωνέικο τραπέζι της συμφιλίωσης», που πραγματοποιήθηκε στις 19 Ιουνίου 1821, όπου συγκεντρώθηκαν οι οπλαρχηγοί με σκοπό να ξεπεράσουν τις διαφορές τους και να ενώσουν τις δυνάμεις τους για την επιτυχία της Επανάστασης. Το δεύτερο ήταν η Β' Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων (30 Μαρτίου - 18 Απριλίου 1823), στην οποία συμμετείχαν οπλαρχηγοί, πολιτικοί, πλήθος λαού και στρατού. Μέσα στη Σχολή, η οποία αποτελεί μέρος του υπό κήρυξη ιστορικού χώρου, συντάχθηκε η «διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης». (<https://www.astros-kynourianews.gr/>, ανακτήθηκε 4/1/2025)

Παρόλο λοιπόν την μικρή έκταση του Άστρους, υπάρχουν αξιοσημείωτοι πολιτιστικοί τόποι.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Άστρους

*Αρχαιολογικό Μουσείου Άστρους,
5, koinotita-astrous.gr*

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Άστρους φιλοξενούνται εκθέματα από την [έπαυλη του Ηρώδη Αττικού](#), όπως επιγραφές, μαρμάρινα γλυπτά, αρχιτεκτονικά μέλη, κεφαλές αγαλμάτων, καθώς και ένα αναθηματικό ανάγλυφο με τον Ερμή και τις νύμφες. Επίσης, εκτίθενται και άλλα ενδιαφέροντα έργα του 2ου και 3ου μ.Χ. αιώνα καθώς και μια επιτύμβια στήλη του 4ου π.Χ. τόσο του Άστρους όσο και των γειτονικών περιοχών. Ωστόσο, πολλά έργα βρίσκονται στον προαύλιο χώρο του. Στεγάζεται στο κτήριο της Σχολής Καρυτσιώτη που χτίστηκε το 1805. (<https://koinotita-astrous.gr>, ανακτήθηκε στις 4/1/2025).

Η Έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού

Έπαυλη Ηρώδη Αττικού, 6, koinotita-astrous.gr

Η Έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού είναι μια αρχαία ρωμαϊκή έπαυλη που κατασκευάστηκε τον 2ο αιώνα μ.Χ. από τον επιφανή πολιτικό και σοφιστή Ηρώδη τον Αττικό, στην περιοχή της αρχαίας πόλης Εύας. Σήμερα, τα ερείπιά της βρίσκονται λίγα χιλιόμετρα έξω από το Άστρος.

Αποτελεί τον σημαντικότερο αρχαιολογικό χώρο της Κυνουρίας και ένα από τα πιο σπουδαία μνημεία της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου παγκοσμίως. Μάλιστα, θεωρούνταν το λαμπρότερο αρχιτεκτονικό έργο της εποχής εκείνης στην Ελλάδα. Στην κατασκευή της χρησιμοποιήθηκαν, μεταξύ άλλων, μάρμαρα από τα Δολιανά.

Η ύπαρξή της καταγράφηκε για πρώτη φορά το 1809 από τον Βρετανό περιηγητή Ουίλιαμ Μάρτιν Ληκ (William Martin Leake), ενώ η ταύτισή της με την έπαυλη του Ηρώδη έγινε στις αρχές του 20ού αιώνα από τον αρχαιολόγο και καθηγητή Κωνσταντίνο Ρωμαίο. Στο νότιο τμήμα του συγκροτήματος αποκαλύφθηκε ένα λουτρικό σύμπλεγμα, καθώς και ένα εντυπωσιακό Μαυσωλείο ή Ηρώο αφιερωμένο στον Αντίνοο, όπου το 1991 ανακαλύφθηκε

ένα καθημένο άγαλμά του, υπερφυσικού μεγέθους. (Έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού - Βικιπαίδεια, ανακτήθηκε 4/1/2025).

Ίδρυμα «Μνήμη Αγγελικής και Λεωνίδα Ζαφείρη»

Ίδρυμα Μνήμη Α.και Λ. Ζαφείρη. 7, www.zafeiris.gr

Το Ίδρυμα Μνήμη «Αγγελικής και Λεωνίδα Ζαφείρη» είναι πολιτιστικό ίδρυμα. Ιδρύθηκε για να τιμήσει τη μνήμη του ζεύγους Ζαφείρη και έχει πολιτιστικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Το ίδρυμα έχει ως στόχο την προώθηση του πολιτισμού και της παιδείας στην περιοχή του Άστρους και ευρύτερα της Κυνουρίας. (<https://www.zafeiris.gr/>)

Θεματικό Πάρκο Ελιάς «Θυρεάτις Γη»

Το Θεματικό Πάρκο Ελιάς βρίσκεται στο προαύλιο χώρο του ΕΠΑΛ Άστρους και εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 2019. Αποτελεί μια ιδιωτική πρωτοβουλία του συλλόγου των καθηγητών και μαθητών του επαγγελματικού λυκείου με το Δήμο Βόρειας Κυνουρίας και παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της ελαιοκαλλιέργειας μέσα από τέσσερις ενότητες.

Η πρώτη ενότητα μας ταξιδεύει στην αρχαιότητα με εκθέματα επεξεργασίας ελιάς από τον 7ο και 5ο αιώνα π.Χ., ενώ περιλαμβάνει και μεσαιωνικές πέτρες από παλαιό λιοτρίβι του χωριού Χάραδρου.

Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται η μηχανική επεξεργασία της ελιάς από τις αρχές του 20ού αιώνα, με εκθέματα όπως μύλόπετρες και μια ιστορική ντιζελομηχανή του 1908, καθώς και εξοπλισμό από σαπωνοποιεία.

Υπεραιωνόβιο ελαιόδεντρο 8, www.arcadiaportal.gr

Η τρίτη ενότητα είναι αφιερωμένη στην καλλιέργεια, παρουσιάζοντας παραδοσιακά γεωργικά εργαλεία όπως κάρα, αλέτρια, άροτρα και σβάρνες, αλλά και ειδικό μηχάνημα αφαίρεσης φύλλων ελιάς.

Στην τέταρτη ενότητα αναδεικνύεται η διαχρονική εξέλιξη της αποθήκευσης του ελαιόλαδου, από τα κιούπια του 1500 έως τις σύγχρονες δεξαμενές, τονίζοντας έτσι τη μακραίωνη παράδοση της ελαιοκομίας στην περιοχή.

Τα εκθέματα καθώς και τις υπεραιωνόβιες ελιές, μνημεία της φύσης, είναι προσφορά των πολιτών του Άστρους και της ευρύτερης περιοχής της Βόρειας Κυνουρίας. (<https://www.arcadiaportal.gr/> ανακτήθηκε 5/1/2025)

Παραδοσιακά γεωργικά εργαλεία 9

www.arcadiaportal.gr

Αθλητικοί και Πολιτιστικοί Σύλλογοι Άστρους Κυνουρίας

Πολλά είναι τα σωματεία και πολιτιστικοί σύλλογοι του Άστρους, όπως ο Πολιτιστικός Σύλλογος Άστρους, Σύλλογος Ελληνικών Χορών & Εθνογραφικών Ερευνών “Ο Θυρεάτης”, Σύλλογος Φύλων Αρχαιολογικού Μουσείου Άστρους, Σύλλογος Φύλων Κέντρου Υγείας Άστρους, το Θέατρο πλατεία – Θεατρικό Εργαστήρι Άστρους, Όμιλος Μελέτης Ιστορίας, Πολιτισμού και Περιβάλλοντος «Πυράμια», που σκοπό έχουν τη διατήρηση των παραδόσεων και την επιμόρφωση των κατοίκων της περιοχής.

Επιπλέον υφίστανται και αθλητικοί σύλλογοι όπως Πανθυρεατικός Α.Ο Άστρους, Πήγασος Α.Ο. Θυρέας, Αίολος Αθλητικός και Πολιτιστικός Όμιλος, Σκακιστικός Όμιλος Άστρους και Κυνηγετικός Σύλλογος Άστρους, που προσφέρουν στην τοπική κοινωνία ευκαιρίες για αθλητικές δραστηριότητες. (<https://koinotita-astrous.gr> , ανακτήθηκε 4/1/2025).

Ήθη, έθιμα και παραδόσεις

Περπατώντας στο Άστρος, συναντά κανείς έναν τόπο που σφύζει από παραδόσεις και πολιτιστικές δραστηριότητες. Κάθε εποχή του χρόνου έχει τη δική της μαγεία. Στην καρδιά του καλοκαιριού, το πανηγύρι της Παναγίας γεμίζει τα σοκάκια με προσκυνητές, ενώ η γιορτή του προστάτη των ναυτικών, του Αγίου Νικολάου, υπενθυμίζει τους στενούς δεσμούς της κωμόπολης με τη θάλασσα. Όταν έρχεται η Αποκριά, οι δρόμοι πλημμυρίζουν από μασκαράδες και γέλια με το «Αστρινό Καρναβάλι».

Λαμπαδίτσες στον Επιταφίο 10 www.arcadiaportal.gr

Η Μεγάλη Παρασκευή φέρνει μια μοναδική ατμόσφαιρα κατάνυξης, καθώς οι πιστοί τοποθετούν στον Επιτάφιο παραδοσιακές λαμπαδίτσες στολισμένες με λουλούδια από τους κήπους τους, ως τάμα. (www.astrosnews.gr, ανακτήθηκε 4/1/2025)

Τα καλοκαιρινά βράδια ζωντανεύουν με τη Γιορτή του Ψαρά, ενώ το Φεστιβάλ “ESTELLA” και οι θεατρικές παραστάσεις στο παραθαλάσσιο θέατρο «Μελίνα Μερκούρη» προσφέρουν αξέχαστες πολιτιστικές εμπειρίες σε μικρούς και μεγάλους.

Οι παραδοσιακοί χοροί, η τοπική μουσική και η πλούσια γαστρονομική παράδοση συνεχίζουν να μεταλαμπαδεύονται από γενιά σε γενιά. Η ιστορική μνήμη διατηρείται ζωντανή μέσα από εκδηλώσεις για τη Β' Εθνοσυνέλευση, ενώ το επιβλητικό Κάστρο στέκει αγέρωχο, μάρτυρας της πλούσιας ιστορίας του τόπου.

Μέσα από εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες, η νέα γενιά έρχεται σε επαφή με την πολιτιστική της κληρονομιά, εξασφαλίζοντας τη συνέχεια των παραδόσεων στο μέλλον.

Τοπικά Προϊόντα

Πολλά είναι τα τοπικά προϊόντα που παράγει αυτός ο μικρός ευλογημένος τόπος. Ελιές, λάδι, γαλακτοκομικά είδη, παξιμάδια, χυλοπίτες, τραχανά, κρασί «κοκκινέλι» όπως και κάστανα από τα ορεινά. Επιπλέον η πεντακάθαρη θάλασσα του Άστρους είναι πλούσια σε ψάρια.

Δείγμα τοπικών προϊόντων, 11

5. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Παράλιου Άστρους

Το Παράλιο Άστρος έχει διατηρήσει αναλλοίωτη την εικόνα που είχε στο παρελθόν καθώς και τον τοπικό του χαρακτήρα, έτσι είναι χαρακτηρισμένος με νομοθετική ρύθμιση ως παραδοσιακός οικισμός με ευθύνη του πρώην ΥΠΕΧΩΔΕ. (Παραδοσιακοί οικισμοί ΥΠΕΧΩΔΕ, αρχειοθετήθηκε 5/4/2012)

Φωτ. Ανατολή ήλιου στο Παράλιο Άστρος 8/2020, 12

Κάστρο Παραλίου Άστρους

Στην κορυφή του λόφου της περιοχής βρίσκεται το Κάστρο Παραλίου Άστρους, το οποίο, σύμφωνα με το Χρονικό του Μορέως, κατασκευάστηκε το 1256 από τον ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, Γουλιέλμο Β' Βιλλεαρδουίνο, με στόχο την υποταγή των Τσακόνων που κατοικούσαν εκεί. Το κάστρο ήταν γνωστό με την ονομασία **Castello della**

Estella, δηλαδή «Κάστρο του Αστεριού», καθώς η χερσόνησος όπου ανεγέρθηκε είχε σχήμα αστεριού. Η κωμόπολη που βρίσκεται στον ίδιο λόφο, κοντά στο κάστρο, ονομαζόταν «**Νησί**», όνομα που παραμένει μέχρι σήμερα.

Η κατασκευή του κάστρου έγινε σχεδόν την ίδια περίοδο με το Κάστρο της Ωριάς, το οποίο είχε παρόμοια στρατηγική σημασία. Το 1465, κατά τη διάρκεια του Α΄ Βενετοτουρκικού Πολέμου, παραδόθηκε στον Βενετό διοικητή του Ναυπλίου, Κριστόφορο ντε Πρίουλι. Με την πάροδο του χρόνου, το κάστρο οδηγήθηκε σε παρακμή και οι μεσαιωνικές οχυρώσεις του σταδιακά κατέρρευσαν. (<https://astrosparalio.gr/> , ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

Το κάστρο προστατεύεται από την ΥΑ ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/41015/2009/8-6-2012, ΦΕΚ 196/ΑΑΠ/13-6-2012. (<https://ecastles.culture.gr>, ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

Ιερά Μονή Λουκούς

*Ιερά Μονή Λουκούς, 13,
el.wikipedia.org*

Η Ιερά Μονή Λουκούς, αφιερωμένη στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, είναι ένα από τα πιο σημαντικά μοναστικά κέντρα της Αρκαδίας. Βρίσκεται κοντά στον ποταμό Τάνο, πλησίον των Κάτω Δολιανών και του Άστρους. Σύμφωνα με την ιστορία, στη θέση της μονής υπήρχε κατά την αρχαιότητα η πόλη Εύα και το Ιερό του Πολεμοκράτους. Αργότερα, ο Ηρώδης ο Αττικός ίδρυσε κοντά στη μονή την έπαυλή του, τα ερείπια της οποίας αποκαλύφθηκαν πρόσφατα. Η ονομασία της μονής πιθανότατα προέρχεται από τη λατινική λέξη *Lucus*, που σημαίνει «ιερό άλσος». Ιδρύθηκε πιθανώς το 1117 και υπήρξε από την αρχή πατριαρχικό

σταυροπήγιο. Στα χρόνια της Ενετοκρατίας εγκαταστάθηκαν στη μονή Καπουτσίνοι μοναχοί, οι οποίοι, αποχωρώντας, πήραν μαζί τους τις κτητορικές πλάκες του ναού. Πριν την Ελληνική Επανάσταση, η μονή διέθετε μεγάλη περιουσία και συνέβαλε στην ίδρυση σχολείου στο μετόχι του Αγίου Ιωάννη το 1765. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, η μονή έπαιξε καθοριστικό ρόλο, ιδιαίτερα υποστηρίζοντας το στρατόπεδο των Βερβένων. Ο τότε ηγούμενος Κωνσταντίνος Κοράλλης συμμετείχε ενεργά στον αγώνα. Το 1826, η μονή κάηκε από τον Ιμπραήμ Πασά, με εξαίρεση το καθολικό της που διασώθηκε. Παρά τη διάλυσή της το 1834 λόγω έλλειψης μοναχών, επανιδρύθηκε το 1837. Το 1946 μετατράπηκε σε γυναικεία μονή. («Μονή Λουκούς». www.discoverkynouria.gr. 22 Ιουλίου 2013 ανακτήθηκε 4/1/2025)

Ο Φάρος στο Παράλιο Άστρος

Ο πέτρινος φάρος του Παραλίου Άστρους, χτισμένος το 1893, υπάγεται στην Υπηρεσία Φάρων του Πολεμικού Ναυτικού, αποτελεί αξιόλογο δείγμα αρχιτεκτονικής και ναυτικής κληρονομιάς. Λειτουργήσε αρχικά με πυρσό πετρελαίου έως το 1953, ενώ από το 1953 έως το 1999 χρησιμοποιήθηκε πυρσός ασετιλίνης, χωρίς την παρουσία φαροφύλακα. Η λειτουργία του σταμάτησε το 1999 λόγω υψηλού κόστους συντήρησης. Με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 30/Α.Α.Π./11-02-2013, ο Φάρος χαρακτηρίστηκε ως μνημείο, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1β του Ν. 3028/2002.

Ο φάρος είναι μέρος του ελληνικού φαρικού δικτύου και προστατεύεται βάσει της νομοθεσίας για την αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά. Αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς για τη ναυτιλία και την ιστορία της περιοχής.

Ο όμιλος «Πυράμια» έχει προτείνει τη μουσειακή αξιοποίηση του φάρου, επισημαίνοντας τη σημασία της συντήρησης του μνημείου και του περιβάλλοντα χώρου, ο οποίος βρίσκεται εντός αρχαιολογικής ζώνης. Η μελλοντική χρήση του φάρου θα πρέπει να σέβεται την ιστορική και πολιτιστική του αξία, ενώ παράλληλα είναι σκόπιμο να προωθηθεί η πλήρης επαναλειτουργία ή η δημιουργία ενός θεματικού μουσείου. (<https://astrospalio.gr/>, ανακτήθηκε 4/1/2025)

Φωτ. Φαρος Παραλίου Άστρους 8/2020, 14

Χαρακτηριστικό επίσης είναι το άγαλμα «Γοργόνα η Σθενώ», στο λιμάνι του Παραλίου που είναι έργο της γλύπτριας [Λουκίας Γεωργαντή](#).

<https://www.exploring-greece.gr/>, 15

Σημαντικά κτίρια του Άστρους

Παραθέτονται εικόνες από παραδοσιακά κτήρια του Παραλίου Άστρους δεδομένου ότι δεν εντοπίζονται επίσημες αναλυτικές περιγραφές αυτών πλην του Αρχοντικού Μαρούδη. (<https://astrosparalio.gr/> ανάκτηση εικόνων στις 4/1/2025).

Αρχοντικό Μαρούδη επί της οδό Ζαφειροπούλου , Παράλιο Άστρος

Πρόκειται για διώροφο, λιθόκτιστο, κεραμοσκεπές κτίσμα τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, λιτού ορθογωνικού όγκου με εμφανή τη λιθοδομή του, που αξίζει να διατηρηθεί. (<https://estia.minenv.gr/> ανακτήθηκε 4/1/2025).

Οικία Περικλή Αναγνωστόπουλου, κτισμένη το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα

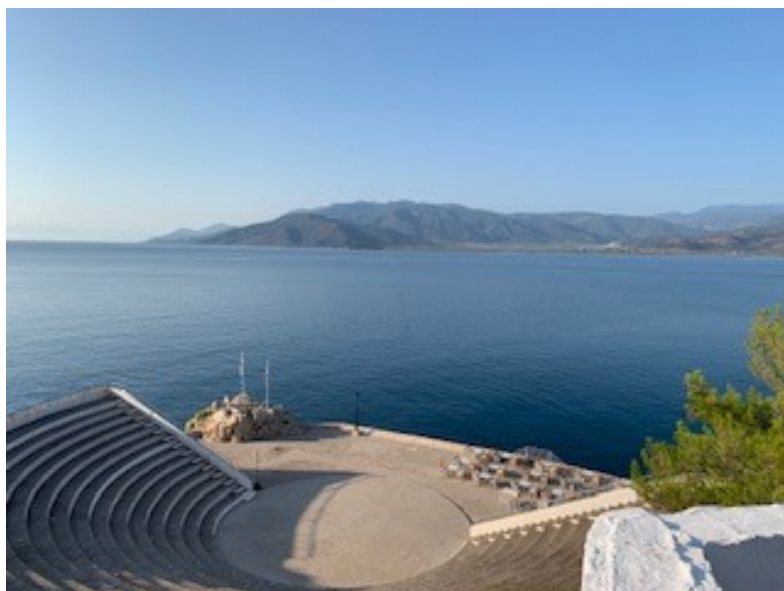
Οικία Γεωργίου Ράμμου, πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, κτισμένη το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα

Οικία Ζαχαρία Φοίτηρη, κτισμένη το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα

Ανοιχτό Θέατρο Άστρους «Μελίνα Μερκούρη» έτος κατασκευής 1984

Φωτ. Θέατρο Παραλίου Άστρους 8/2020, 16

6. Προσωπικότητες της πόλης

Ο Δημήτριος Καρυτσιώτης (1741-1819), ευεργέτης του Άστρους Κυνουρίας, ήταν ο ιδρυτής της Ελληνικής Ορθόδοξης Κοινότητας της Τεργέστης. Στην πόλη αυτή κατασκεύασε ένα εντυπωσιακό κτήριο με την ονομασία «Άστρος» (σήμερα γνωστό ως Palazzo Carciotti), ως φόρο τιμής στην πατρίδα του.

Επιπλέον, προσέφερε οικονομική βοήθεια, ιερά σκεύη και άλλα πολύτιμα αντικείμενα που συνέβαλαν στον εμπλουτισμό του Άστρους. Με δική του δωρεά, το 1798 ανεγέρθηκε στον Άγιο Ιωάννη η περίτεχνη Σχολή Καρυτσιώτη, ενώ το 1805 δημιουργήθηκε παράρτημά της στο Άστρος, το οποίο σήμερα στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο Άστρους. Οι σχολές αυτές φιλοξενούσαν μαθητές τόσο από την περιοχή όσο και από ολόκληρη την Πελοπόννησο.

Την ίδια χρονιά, με τη συνδρομή του αδελφού του, Γεώργιου, κατασκεύασε ένα πέτρινο υδραγωγείο κοντά στη Μονή Λουκούς, το οποίο εξακολουθεί μέχρι σήμερα να υδροδοτεί το Άστρος, τα Κάτω Δολιανά, τη Μονή Λουκούς, τα Κάτω Βέρβена και το Παράλιο Άστρος.

Επιπλέον, το 1805 δώρισε μια έκταση 48 στρεμμάτων, γνωστή ως «Αγροκήπιο», που βρισκόταν δίπλα και γύρω από τη σχολή του. Ωστόσο, οι σχολές αυτές καταστράφηκαν το 1826 κατά την εισβολή του Ιμπραήμ. (πηγή: *Ι. Κουσκούνα, Κ. Χασαπογιάννη, Ι. Κακαβούλια, Θυρεάτις Γη, Ίδρυμα Μνήμης Αγγελικής & Λεωνίδα Ζαφείρη, [Αθήνα 1981](#)*)

Ο **Κυριάκος Σ. Κατσιμάνης** (1937 -2023) καθηγητής Φιλοσοφίας και αναπληρωτής καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών με πλούσιο συγγραφικό έργο, γεννημένος στο παράλιο Άστρος, αγαπητή προσωπικότητα στους ντόπιους. (<https://el.wikipedia.org>, ανακτήθηκε 4/1/2025)

Τα αδέλφια **Φαίδρα** και ο **Κωνσταντίνος Λουρδής** από το Παράλιο Άστρος, φιγουράρουν στη λίστα του Forbes «30 Under 30» για το έτος 2025 που διακρίθηκαν για την ιστοσελίδα Fishing Trips (<https://www.fishingtrips.gr/>). (<https://www.kalimera-arkadia.gr>, ανακτήθηκε 11/11/2024)

Από το Άστρος έλκουν την καταγωγή τους προσωπικότητες του πολιτικού χώρου όπως ο **Βασίλης Κοντοζαμάνης**, ερευνητής, πολιτικός και πρώην αναπληρωτής **Υπουργός Υγείας**, και ο **Τάσος Αβραντίνης**, **δικηγόρος** και πρώην **αντιπρόεδρος** του κόμματος **Δράση**. (<https://el.wikipedia.org>, ανακτήθηκε 4/1/2025).

7. Πυκνωτές φυσιογνωμίας

Επιγραφή της Β Εθνοσυνέλευσης 17, koinotita-astrous.gr

Το Άστρος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση, στις **29 Μαρτίου** με 18 Απριλίου του **1823** συγκροτήθηκε η **Β' Εθνική Συνέλευση**, με την προεδρία του **Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη**, για να ψηφίσει την αναθεώρηση του πρώτου Ελληνικού **Συντάγματος** της Επιδάυρου.

(«**Αφίξεις στη σκάλα του Άστρους Κυνουρίας τις παραμονές της Β' Εθνοσυνέλευσης. Αστυνομία και λιμενικές αναφορές (Μάρτιος 1823)**». Κέντρο Έρευνας Νεότερης Ιστορίας (ΚΕΝΙ)-Πάντειο Παν/μιο).

Η συνέλευση, στα πρότυπα των Συνταγμάτων της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 μ.Χ., συνέταξε και τη «Διακήρυξη της Β' των Ελλήνων Συνελεύσεως», υπογραμμένη από 128 Πληρεξούσιους, μεταξύ των οποίων και ο Κολοκοτρώνης. «Εξεδόθη εν Άστρει εντός του Μουσείου του Καρυτσιώτου», λέει η διακήρυξή της. Η συνέλευση απάντησε με την διακήρυξη, στην υφήλιο και τους μεγάλους της εποχής: «Είμεθα αποφασισμένοι να ανεξαρτισθώμεν, ως έθνος αυτόνομον και ανεξάρτητον». Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρόεδρος του Εκτελεστικού (δηλ. Πρωθυπουργός), σε επιστολή στις 22 Απριλίου 1823 αναφέρει: «Αποτελεί ευχάριστο καθήκον για μένα να ενημερώνω τα Φιλελληνικά Κομιτάτα

πως η Εθνοσυνέλευση της απελευθερωμένης Ελλάδας συνήλθε στο Άστρος, στον κόλπο του Ναυπλίου». (*«Άστρος Κυνουρίας : Ιστορική αναδρομή»*. *astrosgr.com* (στα Αγγλικά). 9 Μαΐου 2022. ανακτήθηκε στις 4/1/2025)

8. Περιβάλλοντας χώρος της πόλης

Το Παράλιο Άστρος, αγκαλιασμένο από την καταγάλανη θάλασσα του Αργολικού κόλπου, φημίζεται για τις πανέμορφες παραλίες του. Η κεντρική παραλία «Καλλιστώ» του οικισμού απλώνεται μπροστά από το γραφικό λιμανάκι, προσφέροντας χρυσαφένια άμμο και κρυστάλλινα νερά. Οι λουόμενοι μπορούν να απολαύσουν τη θάλασσα με φόντο το επιβλητικό Κάστρο που δεσπόζει στο λόφο.

Λίγο πιο βόρεια, η παραλία Πόρτες ξεχωρίζει για την ηρεμία της και την παρθένα ομορφιά της. Εδώ, τα πεύκα φτάνουν σχεδόν μέχρι το κύμα, δημιουργώντας φυσικές σκιές για όσους θέλουν να αποφύγουν τον καλοκαιρινό ήλιο. Το όνομά της το οφείλει στους βράχους που μοιάζουν με πόρτες μέσα στη θάλασσα.

Φωτ. Πλαζ Καλλιστώ, Παράλιο Άστρος 8/2020, 18

Κάθε παραλία του Άστρους έχει τη δική της προσωπικότητα. Άλλες προσφέρουν οργανωμένες υπηρεσίες με ξαπλώστρες και beach bars, ενώ άλλες παραμένουν ανέγγιχτες από την τουριστική ανάπτυξη. Το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι τα πεντακάθαρα νερά τους, που κάθε χρόνο κερδίζουν τη Γαλάζια Σημαία, επιβεβαιώνοντας την εξαιρετική τους ποιότητα. (<https://www.blueflag.gr/> ανακτήθηκε στις 12/1/2025)

Όρος Πάρνωνας, 17, *koinotita-astrous.gr* 1

Σημαντικό σημείο αναφοράς αποτελεί ο Πάρνωνας, ένα από τα πιο εντυπωσιακά ορεινά συγκροτήματα της Πελοποννήσου, γνωστός για τα πυκνά δάση του, τη σπάνια βιοποικιλότητα και τις γραφικές διαδρομές του. Η προστασία του φυσικού του πλούτου ενισχύεται μέσω της ένταξής του στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000, *ΕΖΔ –Όρος Πάρνωνας* (και περιοχή Μονής Μαλεβής) (κωδικός: GR 2520006) (55.767,52 ha), γεγονός που αναδεικνύει τη σπουδαιότητά του ως οικολογικού καταφυγίου. (<https://www.discoverkynouria.gr/>)

Σε μικρή απόσταση από το Άστρος βρίσκεται ο υδροβιότοπος του Μουστού, αρχικά εκτάσεως 2.500 στρεμμάτων, συρρικνώθηκε στα 850 στρέμματα λόγω της αγροτικής επέκτασης στα ελώδη εδάφη. Περιλαμβάνει δύο παράλιες λίμνες, τη λίμνη Μουστού και τη μικρότερη Χερονήσι, με μέγιστο βάθος 5 μέτρα. Η λίμνη συνδέεται με τη θάλασσα μέσω δύο τεχνητών καναλιών, έργα που έγιναν τον 19ο αιώνα από τον Βαυαρό μηχανικό του Όθωνα για την αποξήρανση της περιοχής, με σκοπό την αντιμετώπιση της ελονοσίας. Κατά τον 20ό αιώνα υπήρχε πλούσια αλιεία, ενώ κυκλοφορούσε και ο μύθος του «Θηρίου του Μουστού», που τρομοκρατούσε τους κατοίκους με τον δυνατό ήχο του.

Υδροβιότοπος Μουστού 18, koinotita-astrous.gr

Σήμερα ο υδροβιότοπος έχει ενταχθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο προστασίας Natura 2000, *EZA – Λιμνοθάλασσα Μουστού* (κωδικός: GR 2520003) (368,24 ha), καθώς αποτελεί σημαντικό καταφύγιο για πλήθος αποδημητικών πουλιών, όπως αγριόκυκνοι, ερωδιοί, αγριόπαπιες και νερόκοτες.

Στους καλαμιώνες φωλιάζουν προστατευόμενα είδη όπως γεράκια και πορφυροτσικνιάδες, ενώ σπάνια είδη όπως ο καλαμοκάνας βρίσκουν καταφύγιο στον υδροβιότοπο. Στην περιοχή ζουν επίσης ψάρια όπως κέφαλοι και χέλια, καθώς και προστατευόμενα ερπετά και αμφίβια.

Η χλωρίδα του Μουστού είναι εξίσου πλούσια, με υδρόβια φυτά όπως καλάμια και αρμυρίκια, ενώ περιμετρικά της λίμνης ανθίζουν άγρια λουλούδια, όπως λευκοί κρόκοι, ανεμώνες, κυκλάμινα, παπαρούνες και το νάρκισσος ή μανουσάκι, ένα χαρακτηριστικό λουλούδι της περιοχής με έντονο άρωμα. (https://www.fdparnonas.gr/wetlands_day_moustos_2017 αρχειοθετήθηκε, νυν [Μ.Δ. Προστατευόμενων Περιοχών Νότιας Πελοποννήσου – Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α.](#) 4/1/2025)

Νοτιότερα, ο παραδοσιακός οικισμός του Λεωνιδίου ξεχωρίζει για την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική του, τα επιβλητικά πέτρινα αρχοντικά του και τη ναυτική του παράδοση. Παράλληλα, ο Τυρός και το Πέρα Μελανό, παραθαλάσσιοι οικισμοί της περιοχής, διατηρούν τον αυθεντικό τους χαρακτήρα, προσφέροντας γαλήνια τοπία και εξαιρετικές ακτές. Στις περιοχές αυτές εξακολουθεί να ομιλείτε η τσακωνική διάλεκτος, διατηρώντας ζωντανή μια μοναδική γλωσσική και πολιτισμική παράδοση.

9. Θεσμικό πλαίσιο προστασίας της πόλης

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας της πόλης του Άστρους Κυνουρίας, τόσο της Μεσόγειας όσο και της Παράλιας περιοχής, έχει διαμορφωθεί μέσα από τη διαχρονική ανάγκη διαφύλαξης της ιστορικής, πολιτιστικής και φυσικής της κληρονομιάς. Η πόλη, λόγω της στρατηγικής της

θέσης και της ιστορικής σημασίας της, έχει ενταχθεί σε διάφορα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα προστασίας, με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη διατήρηση του τοπίου.

Η αρχή της θεσμοθέτησης μέτρων προστασίας ξεκίνησε ήδη από τον 19ο αιώνα, με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, όταν η ευρύτερη περιοχή της Κυνουρίας αποτέλεσε τμήμα της διοικητικής περιφέρειας του νεοσύστατου κράτους. Σημαντικό σημείο αναφοράς αποτελεί η Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους το 1823, που θέσπισε θεμελιώδεις νόμους για τη διοίκηση και την οργάνωση της χώρας. Η σημασία του Άστρους ως πολιτικού κέντρου εκείνη την εποχή δημιούργησε το υπόβαθρο για τη μελλοντική θεσμική κατοχύρωση της περιοχής ως ιστορικού τόπου.

Η πόλη του Άστρους και οι παραθαλάσσιες περιοχές της προστατεύονται από διάφορους νόμους που στοχεύουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος, της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου. Ιδιαίτερη σημασία έχει ο Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς», ο οποίος θέτει αυστηρούς όρους για την προστασία των ιστορικών κτιρίων και αρχαιολογικών χώρων. Επίσης, ο Ν. 2039/1992, που επικυρώνει τη «Σύμβαση της Γρανάδας» για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, αποτελεί βασικό θεμέλιο για τη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στο Παράλιο Άστρος.

Από το 2013, το Παράλιο Άστρος έχει χαρακτηριστεί ως προστατευόμενος παραδοσιακός οικισμός με σχετική απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 30/Α.Α.Π./11-02-2013. Η απόφαση αυτή εξασφαλίζει τη διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα της περιοχής, επιβάλλοντας περιορισμούς στις νέες οικοδομές, ενώ παράλληλα ενισχύει τη συντήρηση των υφιστάμενων κτισμάτων με σεβασμό στην τοπική αρχιτεκτονική.

Η προστασία της φυσικής κληρονομιάς του Άστρους ενισχύεται από την ένταξη σημαντικών οικοσυστημάτων της περιοχής στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000. Ο υδροβιότοπος του Μουστου, που βρίσκεται κοντά στο Παράλιο Άστρος, αποτελεί προστατευόμενη περιοχή βάσει της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, καθώς και της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ για τη διατήρηση των άγριων πτηνών. Το ΦΕΚ 123/Δ/03-04-1999 καθορίζει τα όρια και τους όρους προστασίας της περιοχής του Μουστου, ενώ παράλληλα θεσπίζονται κανόνες για την αλιεία και την αγροτική δραστηριότητα, προκειμένου να αποφευχθεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Αναφορικά στην εθνική νομοθεσία, η λιμνοθάλασσα Μουστου έχει οριστεί ως Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΦΕΚ 329/Β/28-03-2001), ως Περιοχή Απόλυτης Προστασίας της Φύσης (υποπεριοχή 2.Π της ΚΥΑ) και ως Περιοχή Προστασίας της Φύσης (υποπεριοχή 4.1. της ΚΥΑ) [σύμφωνα με την Κ.Υ.Α. υπ' αριθμ. 33999 (ΦΕΚ 353/ΑΠΠ/6.9.2010), όπως έχει τροποποιηθεί (δυνάμει της Κ.Υ.Α. υπ' αριθμ. 26524, ΦΕΚ 160/ΑΑΠΘ/16.6.2011) και ισχύει. (<https://www.voreiakynouria.gov.gr> ανακτήθηκε 4/1/2025)]

Η τοπική αυτοδιοίκηση του Άστρους, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και άλλους αρμόδιους φορείς, συνεχίζει να προωθεί την προστασία της πόλης μέσω προγραμμάτων αποκατάστασης παραδοσιακών κτιρίων και αναβάθμισης του περιβάλλοντα χώρου. Επιπλέον, η περιοχή επωφελείται από ευρωπαϊκά προγράμματα που στοχεύουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, ενισχύοντας παράλληλα τις υποδομές με τρόπο που δεν αλλοιώνει τον ιστορικό και φυσικό της χαρακτήρα.

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας της πόλης του Άστρους, με τη συνεχή επικαιροποίηση των νόμων και κανονισμών, διασφαλίζει ότι ο τόπος αυτός θα παραμείνει ένα σημαντικό κέντρο πολιτιστικής κληρονομιάς και φυσικής ομορφιάς, συμβάλλοντας στην αειφόρο ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής της Κυνουρίας. (<https://www.voreiakynouria.gov.gr>)

10. Η οικονομία της πόλης

Η οικονομία της πόλης του Άστρους, τόσο της Μεσόγειας όσο και της Παράλιας περιοχής, παρουσιάζει έναν ισορροπημένο συνδυασμό δραστηριοτήτων που συνδέονται με τον πρωτογενή, τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα παραγωγής. Οι πηγές εισοδήματος των κατοίκων βασίζονται κυρίως στη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, καθώς και στις τουριστικές και εμπορικές δραστηριότητες, οι οποίες συμβάλλουν σημαντικά στην τοπική ανάπτυξη.

Η καλλιέργεια της γης αποτελεί παραδοσιακή ενασχόληση για τους κατοίκους της Μεσόγειας Κυνourίας. Το ήπιο μεσογειακό κλίμα ευνοεί την παραγωγή ελαιόλαδου υψηλής ποιότητας, καθώς και διαφόρων εσπεριδοειδών και κηπευτικών. Ιδιαίτερα γνωστή είναι η καλλιέργεια της ελιάς, με το παραγόμενο λάδι να αποτελεί βασικό εξαγωγίμο προϊόν της περιοχής. Παράλληλα, η αμπελουργία και η μελισσοκομία συμπληρώνουν τη γεωργική δραστηριότητα, παρέχοντας επιπλέον εισοδήματα στους αγρότες της περιοχής.

Σημαντικό μέρος του πληθυσμού απασχολείται επίσης στην κτηνοτροφία, με την εκτροφή αιγοπροβάτων να αποτελεί βασική πηγή παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων. Τα τοπικά τυριά είναι ευρέως γνωστά και εκτιμώνται για την εξαιρετική τους ποιότητα. Η αλιεία, κυρίως στην Παράλια Κυνourία, παραμένει ζωτική δραστηριότητα για πολλούς κατοίκους, προσφέροντας νωπά θαλασσινά προϊόντα τόσο για την τοπική κατανάλωση όσο και για εμπορικούς σκοπούς.

Σημαντική ώθηση στην οικονομία δίνει ο τουρισμός, ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Οι παραθαλάσσιες περιοχές του Άστρους προσελκύουν επισκέπτες που αναζητούν όμορφες παραλίες, γραφικούς οικισμούς και τοπικές γαστρονομικές εμπειρίες. Η ύπαρξη ποιοτικών καταλυμάτων και εστιατορίων, που προσφέρουν παραδοσιακά προϊόντα και γεύσεις, ενισχύει την οικονομική δραστηριότητα, ενώ παράλληλα δίνει ώθηση σε συμπληρωματικές υπηρεσίες, όπως το εμπόριο τοπικών προϊόντων και η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η τοπική οικονομία ενισχύεται από την ύπαρξη μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων, οι οποίες δραστηριοποιούνται τόσο στο εμπόριο όσο και στη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων. Οι συνεταιρισμοί ελαιουργών και παραγωγών κηπευτικών παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας, ενώ πρωτοβουλίες που σχετίζονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προώθηση του αγροτουρισμού βρίσκονται σε εξέλιξη, με σκοπό τη δημιουργία νέων πηγών εισοδήματος για τους κατοίκους.

Συνοψίζοντας, η οικονομία του Άστρους βασίζεται σε έναν ισορροπημένο συνδυασμό παραδοσιακών δραστηριοτήτων και σύγχρονων πρωτοβουλιών, που διασφαλίζουν την ευημερία των κατοίκων και προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

11. Έργα Χρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε. στην πόλη του Άστρους

Η πόλη του Άστρους έχει επωφεληθεί σημαντικά από τα Ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησης τις τελευταίες δεκαετίες. Θα παρουσιάσω μια αναλυτική καταγραφή των σημαντικότερων έργων που υλοποιήθηκαν στην περιοχή.

Κατά την περίοδο 2000-2006, στο πλαίσιο του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, πραγματοποιήθηκε η ανάπλαση του παραλιακού μετώπου του Παραλίου Άστρους. Το έργο, προϋπολογισμού 2,3 εκατομμυρίων ευρώ, υλοποιήθηκε βάσει του Νόμου 2860/2000 περί "Διαχείρισης, παρακολούθησης και ελέγχου του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης".

Την περίοδο 2007-2013, μέσω του ΕΣΠΑ και σύμφωνα με τον Νόμο 3614/2007, ολοκληρώθηκε το έργο αποχέτευσης και βιολογικού καθαρισμού, συνολικού προϋπολογισμού 4,1 εκατομμυρίων ευρώ.

Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, βάσει του Νόμου 4314/2014, πραγματοποιήθηκαν ή είναι υπό εξέλιξη ενδεικτικά τα κάτωθι έργα:

- Η ανάπλαση της πλατείας της Β Εθνοσυνέλευσης και των παρακείμενων πεζοδρόμων
- Διαχείριση των απορριμμάτων, ανακύκλωση κομποστοποίηση
- Η κατασκευή νέου οδικού δικτύου Τρίπολης – Άστρους
- Η κατασκευή των αγωγών σύνδεσης με το δίκτυο αποχέτευσης ακαθάρτων (ιδιωτικές συνδέσεις) των οικισμών Άστρους και Παραλίου Άστρους
- Η ανάπλαση του λιμανιού του Παραλίου Άστρους (συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση_ Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας).
- Παρεμβάσεις εξοικονόμησης ενέργειας και Α.Π.Ε. στο κτήριο του κλειστού Γυμναστηρίου Άστρους.

Στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2021-2027, σύμφωνα με τον Νόμο 4914/2022, βρίσκονται σε εξέλιξη, ενδεικτικά τα κάτωθι έργα:

- Συντήρηση οδικού δικτύου
- Κέντρο Κοινότητας του Δήμου Β. Κυνουρίας, Άστρος
- Έργα αντιπλημμυρικής προστασίας
- Έργα ανάπλασης στην παραλιακή οδό «Καλλίστη»
- Ανάπτυξη εφαρμογής «Έξυπνη Πόλη»

Όλα τα παραπάνω έργα υλοποιήθηκαν και υλοποιούνται με γνώμονα τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής των κατοίκων, τηρώντας αυστηρά το νομοθετικό πλαίσιο περί δημοσίων συμβάσεων (Ν. 4412/2016) και τις ευρωπαϊκές οδηγίες περί διαφάνειας και χρηστής διαχείρισης.

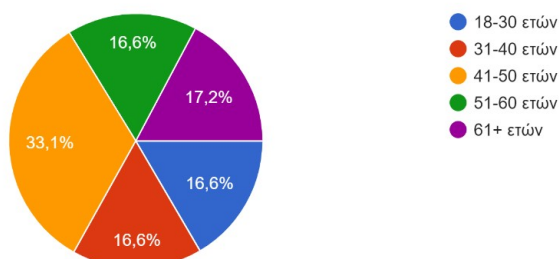
Τα έργα αυτά έχουν συμβάλει καθοριστικά στον εκσυγχρονισμό των υποδομών και την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, δημιουργώντας παράλληλα νέες θέσεις εργασίας και ευκαιρίες για την τοπική οικονομία. (<https://www.voreiakynouria.gov.gr>, ανακτήθηκε 4/1/2025)

12. Επιτόπια Έρευνα

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίων για την περιοχή του Άστρους Κυνουρίας. Η έρευνα διεξήχθη το τρίμηνο Νοεμβρίου 2024 - Ιανουαρίου 2025, με τη συμμετοχή 151 ατόμων, συμπεριλαμβανομένων τόσο επισκεπτών όσο και μόνιμων κατοίκων της περιοχής. Ακολουθεί η παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας.

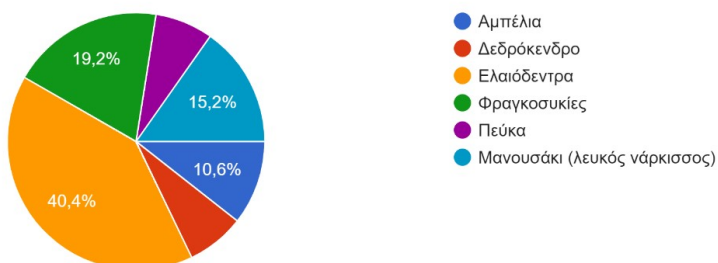
1. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

151 απαντήσεις

2. Ποιο είναι το πιο χαρακτηριστικό φυτό της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

3. Ποιο είναι το χαρακτηριστικό μνημείο της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

4. Ποιο είναι το χαρακτηριστικό φαγητό της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

5. Ποιος είναι ο χαρακτηριστικός ήχος της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

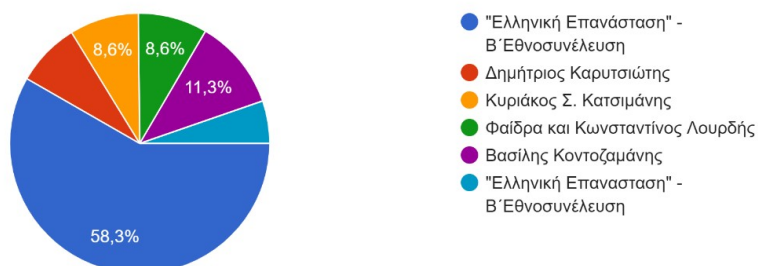
6. Ποια είναι η πιο χαρακτηριστική εκδήλωση της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

7. Ποια είναι η πιο χαρακτηριστική προσωπικότητα της πόλης του Άστρους;

151 απαντήσεις

8. Ποιο έργο από τα τελευταία που έχουν γίνει στην πόλη του Άστρους χρηματοδοτούμενο από την Ε.Ε. θεωρείτε ότι είναι το πιο σημαντικό;

151 απαντήσεις

Οι απόψεις των μόνιμων κατοίκων και επισκεπτών μαρτυρούν ως θετικά χαρακτηριστικά του Άστρους Κυνουρίας τα εξής:

- Τη θάλασσα
- Το πλούσιο φυσικό περιβάλλον
- Τα παραδοσιακά στοιχεία
- Η γραφικότητα της πόλης
- Τοποθεσία, κοντά σε αστικό ιστό

Οι μόνιμοι κάτοικοι και οι επισκέπτες του Άστρους παραθέτουν ως αρνητικά χαρακτηριστικά της πόλης τα κάτωθι

- Το οδικό δίκτυο
- Κυκλοφοριακό πρόβλημα/ παρκάρισμα ιδίως τους θερινούς μήνες
- Την έλλειψη συγκοινωνίας
- Τα ατελή έργα υποδομής
- Την έλλειψη αποχέτευσης στο παράλιο Άστρος
- Την εποχικότητα (ερημώνει το χειμώνα)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η εργασία εξετάζει την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά της πόλης του Άστρους Κυνουρίας, αναδεικνύοντας τη σημασία τους για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Το Άστρος είναι μία περιοχή που συνδυάζει τη φυσική ομορφιά, την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά με τις σύγχρονες προκλήσεις και ευκαιρίες ανάπτυξης.

Η ερευνητική ανάλυση, που βασίστηκε σε ερωτηματολόγια 151 συμμετεχόντων, κατέδειξε την ιδιαίτερη αξία της γεωφυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του Άστρους ως καταλύτη για την τοπική ανάπτυξη. Τα φυσικά τοπία, όπως η λίμνη Μουστου και ο ορεινός όγκος του Πάρωνα, σε συνδυασμό με τα ιστορικά μνημεία, όπως η Σχολή Καρυτσιώτη και το Κάστρο του Παραλίου Άστρους, προσφέρουν μοναδικές ευκαιρίες ανάδειξης. Η συμβολή του αγροτικού τομέα, με έμφαση στην ελαιοπαραγωγή, τη μελισσοκομία και τα τοπικά προϊόντα, ενισχύει την οικονομία, ενώ ο τουρισμός αποτελεί βασικό μοχλό ανάπτυξης.

Το Άστρος παρουσιάζει μία μοναδική ταυτότητα που συνδυάζει την ιστορικότητα και τον παραδοσιακό χαρακτήρα με τη φυσική ομορφιά και τις οικολογικές ευαισθησίες. Διαθέτει μεσογειακό κλίμα, πλούσια βιοποικιλότητα και πολυμορφία, ενώ χαρακτηρίζεται από τον διαχωρισμό μεταξύ της παραθαλάσσιας ζώνης και της ορεινής ενδοχώρας. Ιδιαίτερη σημασία έχουν η αρχιτεκτονική του τοπίου, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική και η διατήρηση των ηθών και εθίμων, που διατηρούν την ιστορική μνήμη ζωντανή.

Το Άστρος, ως έδρα του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας, βρίσκεται στρατηγικά τοποθετημένο στην ανατολική Πελοπόννησο, συνδυάζοντας πεδινά, ορεινά και παραθαλάσσια χαρακτηριστικά. Η γεωγραφική του θέση το καθιστά κέντρο πολιτισμού και ιστορίας, με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά που αποτυπώνεται στα μνημεία και τις παραδόσεις του. Παράλληλα, η πόλη διαθέτει ένα ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, με προστατευόμενες περιοχές και σπάνια χλωρίδα και πανίδα. Με την ενεργή συμμετοχή των κατοίκων στη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής της κληρονομιάς, αποτελεί ένα πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης με βάση την παράδοση, την καινοτομία και τον σεβασμό στο περιβάλλον.

Το Άστρος Κυνουρίας παρουσιάζει ποικίλες αντιλήψεις από τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες του, οι οποίες αναδεικνύουν τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά του χαρακτηριστικά. Στα θετικά στοιχεία συγκαταλέγονται η θάλασσα, το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά, η γραφικότητα της πόλης και η ευνοϊκή της τοποθεσία, κοντά στον αστικό ιστό.

Ωστόσο, εντοπίζονται και αρκετά αρνητικά στοιχεία, όπως το προβληματικό οδικό δίκτυο, το κυκλοφοριακό και η δυσκολία στάθμευσης, ιδιαίτερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, η έλλειψη επαρκών συγκοινωνιών, τα ατελή έργα υποδομής, η απουσία αποχέτευσης στο παράλιο Άστρος, καθώς και η εποχικότητα, λόγω του ότι η περιοχή ερημώνει τον χειμώνα.

Βιβλιογραφία-Αναφορές

Leake, Morea II, σ. 483-484. Philippon, Der Peloponnes, σ. 157.

Κουσκούνα Ι., Χασαπογιάννη Κ., Κακαβούλια Ι., Θυρεάτις Γη, Ίδρυμα Μνήμης Αγγελικής & Λεωνίδα Ζαφείρη, Αθήνα 1981.

<https://www.statistics.gr> ΕΛΣΤΑΤ

<https://koinotita-astrous.gr> Ανακτήθηκε στις 4/1/2025

Κλιματολογία Άστρους, ΕΜΥ, Hellenic National Meteorological Service

«Άστρος Κυνουρίας : Ιστορική αναδρομή». *astrosgr.com*

<https://astrosparalio.gr>, Ανακτήθηκε στις 4/1/2025

<https://koinotita-astrous.gr>, Ανακτήθηκε στις 4/1/2025

Έπαυλη του Ηρώδη του Αττικού - Βικιπαίδεια, Ανακτήθηκε 4/1/2025

<https://www.zafeiris.gr/>

Παραδοσιακοί οικισμοί ΥΠΕΧΩΔΕ, Αρχειοθετήθηκε 04/05/2012

<https://astrosparalio.gr/>, Ανακτήθηκε στις 4/1/2025

<https://estia.minenv.gr/>, Ανακτήθηκε 4/1/2025

<https://www.astrosnews.gr>

<https://www.blueflag.gr/>, Ανακτήθηκε στις 12/1/2025

https://www.fdparnonas.gr/wetlands_day_moustos_2017

<https://necca.gov.gr> Μ.Δ. Προστατευόμενων Περιοχών Νότιας Πελοποννήσου Ο.ΦΥ.ΠΕ. Κ.Α.

<https://www.voreiakynouria.gov.gr/>

<https://www.exploring-greece.gr/>, Ανακτήθηκε 4/1/2025

<https://ecastles.culture.gr>, Ανακτήθηκε 4/1/2025

<https://www.kalimera-arkadia.gr>, Ανακτήθηκε 11/11/2024

ΦΕΚ

ΦΕΚ 459Δ, 27 /07/2000

ΦΕΚ 30/Α.Α.Π./11-02-2013

ΦΕΚ 244Α – 04/12/1997

ΦΕΚ 123/Δ/03-04-1999

ΦΕΚ 196/ΑΑΠ/13-6-2012

Οδηγία 92/43/ΕΟΚ

Οδηγία 2009/147/ΕΚ

Φωτογραφικό υλικό από προσωπική συλλογή Μαρίας Τσαλτάκη α/α 1,12,14,16,18.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ: ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ

Βελάγια Μαρία

Υπάλληλος Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας
ΠΜΣ Βιώσιμη Ανάπτυξη, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
hp12255302@hua.gr

Στούρη Βασιλική

Εκπαιδευτικός Πληροφορικής, MSc, M.Ed.
ΠΠΣ Οικονομία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
hs222103@hua.gr

Περίληψη

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι μια από τις πιο δημοφιλείς κατηγορίες του κλάδου του τουρισμού και απολαμβάνει ταχεία ανάπτυξη. Ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών είναι πολύ σημαντικός, αφενός για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, αφετέρου για τη σύνδεσή τους με τον τομέα του τουρισμού. Η παρούσα εργασία αναφέρεται στην Πολιτιστική Διαδρομή των μοναστηριών της Λίμνης Πλαστήρα και αναλύει τον ρόλο της λίμνης ως πολυσύνθετου τουριστικού προορισμού, με έμφαση στη συμβολή των μεταβυζαντινών και νεότερων μοναστηριών στην πολιτιστική και βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Σκοπός είναι αφενός η παρουσίαση των φυσικών, ιστορικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών της λίμνης και αφετέρου η ανάδειξη των μοναστηριών ως θεμελιωδών κόμβων πολιτιστικών διαδρομών, πνευματικής κληρονομιάς και τοπικής ταυτότητας, που λειτουργούν ως κέντρα ιστορικής δράσης, εκπαίδευσης, κοινωνικής συνοχής και έλξης προσκυνητών και επισκεπτών. Η εργασία καταλήγει σε συγκεκριμένη πρόταση πολιτιστικής διαδρομής, η οποία αποτυπώνεται σε χάρτη, με προσέγγιση στα κύρια πολιτιστικά σημεία και κριτήριο τη γειννίαση και τη σπουδαιότητα μνημείων, κτιρίων και τοπίων φυσικής αισθητικής. Οι Πολιτιστικές Διαδρομές αναδεικνύονται σήμερα ως ένα σημαντικό διαχειριστικό και χρηστικό εργαλείο για την ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων και την περαιτέρω προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού μιας πόλης. Μέσα από μία χαραγμένη πορεία, ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να βιώσει την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης και να γνωρίσει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της, μετατρέποντας τα τοπικά ιστορικο-πολιτισμικά στοιχεία σε πηγές οικονομικών πόρων. Μέσα από μία χαραγμένη πορεία, ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να βιώσει την ιστορία, τον πολιτισμό και το ιδιαίτερο φυσικό τοπίο της περιοχής, ενώ η ανάδειξη θεματικών διαδρομών γύρω από τα ιστορικά μοναστήρια (π.χ. Ιερά Μονή Παναγίας Πελεκητής, Ιερά Μονή Κορώνης, Ιερά Μονή Πέτρας) συνιστά στρατηγική ευκαιρία για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, προϋποθέτοντας τη συνεργασία φορέων και τοπικής κοινωνίας για την προστασία των μνημείων και τη βιωματική εμπειρία των επισκεπτών. Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίστηκε σε βιβλιογραφική ανασκόπηση επιστημονικών άρθρων, τοπικής ιστοριογραφίας και αρχειακών πηγών, ενώ τα αποτελέσματα της ανάλυσης υπογραμμίζουν την οργανική σύνδεση του τουρισμού με τον πολιτισμό και τη θρησκευτική παράδοση της περιοχής, αναδεικνύοντας τα μοναστηριακά συγκροτήματα γύρω από τη λίμνη ως πυρήνες βιώσιμων μορφών τουρισμού που ενισχύουν την τοπική οικονομία και την πολιτιστική ταυτότητα.

Λέξεις Κλειδιά: Πολιτιστικές διαδρομές, πολιτιστικά χαρακτηριστικά, πολιτιστική κληρονομιά, Μοναστήρια, Λίμνη Πλαστήρα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός αποτελεί μία από τις κύριες δραστηριότητες αναψυχής και συνιστά ένα πολυδιάστατο φαινόμενο με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές διαστάσεις, καθώς η τουριστική βιομηχανία αναπτύσσεται ταχύτατα και οι ταξιδιώτες επιδιώκουν να ανακαλύψουν το αυθεντικό οργανώνοντας ατομικά ή ομαδικά ταξίδια που τους προσφέρουν μοναδικές εμπειρίες. Τα τελευταία χρόνια έχει διαμορφωθεί ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης, ο βιώσιμος τουρισμός, ο οποίος επιδιώκει να μην επιβαρύνει το φυσικό περιβάλλον, να σέβεται την τοπική κοινωνία και να ενισχύει ισορροπημένα την οικονομία, ανταποκρινόμενος στην αυξανόμενη ζήτηση για ποιοτικές και υπεύθυνες μορφές ταξιδιού. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο θρησκευτικός, ο συνεδριακός, ο αρχαιολογικός, ο αθλητικός και ο οικοτουρισμός, συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη μιας περιοχής, προσφέροντας ποικιλία εμπειριών και προωθώντας τη βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών της πόρων. Πολιτισμός και τουρισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι. Τα πολιτιστικά αξιοθέατα, και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις παρέχουν ένα κίνητρο για ταξίδια. Τα τελευταία χρόνια η σύνδεση του τουρισμού με τον πολιτισμό έχει μετατραπεί σε μια νέα μορφή κατανάλωσης τον πολιτιστικό τουρισμό (Delitheou, Krabokoukis, & Stavrakaki, 2014).

Ο UNWTO αναγνωρίζει τον πολιτιστικό τουρισμό ως εκείνη τη μορφή ταξιδιού όπου οι επισκέπτες επιδιώκουν πρωτίστως να γνωρίσουν και να βιώσουν τον πολιτισμό μιας περιοχής, να δουν από κοντά τα ιστορικά μνημεία, την τέχνη, την αρχιτεκτονική, τις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής των τοπικών κοινωνιών (Tourism, 2008). Το ενδιαφέρον τους εστιάζεται σε στοιχεία που δείχνουν την ταυτότητα, τη δημιουργικότητα και τις πολιτιστικές αξίες του τόπου, καθώς και στη συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ή δραστηριότητες που αναδεικνύουν τη μοναδικότητά του ως ένα βασικό παράγοντα στην παγκόσμια τουριστική ζήτηση αθροίζοντας πάνω από το 39% του συνολικού αριθμού των αφίξεων των τουριστών (Richards, 2018). Ο πολιτιστικός τουρισμός επικεντρώνεται στην επιθυμία του επισκέπτη να εξερευνήσει, να ζήσει και να απολαύσει τόσο τα υλικά όσο και τα άυλα στοιχεία του πολιτιστικού προορισμού (Richards, 2018). Ο πολιτισμός είναι ένα σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση εθνικών τουριστικών πολιτικών. Η ανάπτυξη του Τουρισμού συνδέεται με την πολιτιστική κληρονομιά και μαζί μπορούν να δημιουργήσουν τις βάσεις για την αύξηση των επισκεπτών. (Economidou, 2012). Οι πολιτιστικές διαδρομές συγκροτούνται ως θεματικά δίκτυα που ενώνουν μεταξύ τους γεωγραφικές περιοχές, ιστορικά μνημεία, τοπία, μουσεία και άλλα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Στην περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα οι Μονές της περιοχής συνδέονται στενά με τον πολιτιστικό τουρισμό, οι οποίες λειτουργούν ως κέντρα θρησκευτικής πίστης, καλλιτεχνικής δημιουργίας και ιστορικής μνήμης. Μέσα από την επίσκεψη στα μνημεία αυτά, οι ταξιδιώτες έρχονται σε επαφή με τις τοπικές παραδόσεις, την αρχιτεκτονική και τη βυζαντινή τέχνη, ενισχύοντας παράλληλα την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου. Ως εκ τούτου, τα μοναστήρια μετατρέπονται σε ενεργούς κόμβους πολιτιστικών διαδρομών, οι οποίοι γεφυρώνουν το ιστορικό παρελθόν με το παρόν και προάγουν πιο ποιοτικό και βιώσιμο τύπο τουρισμού..

Η Λίμνη Πλαστήρα αποτελεί έναν από τους πιο ελκυστικούς προορισμούς της κεντρικής Ελλάδας, χάρη στον μοναδικό συνδυασμό φυσικής ομορφιάς, πολιτισμού και ανθρώπινης δημιουργίας. Το εντυπωσιακό ορεινό τοπίο των Αγράφων, μέσα στο οποίο απλώνεται η λίμνη, προσφέρει ένα ήρεμο και καταπράσινο περιβάλλον που μαγεύει τους λάτρεις της φύσης, της φωτογραφίας και των υπαίθριων δραστηριοτήτων. Η περιοχή διακρίνεται και για τον πλούσιο πολιτιστικό και ιστορικό της χαρακτήρα. Τα γύρω μοναστήρια, όπως η Μονή Κορώνης και η Μονή Παναγίας Πελεκητής, τα παραδοσιακά

χωριά και τα λαογραφικά μουσεία αποτυπώνουν ζωντανά την ιστορία και την παράδοση του τόπου. Έχει εξελιχθεί σε κέντρο εναλλακτικού τουρισμού, με δραστηριότητες όπως πεζοπορία, ποδηλασία, ιππασία και καγιάκ, ενώ ενισχύεται η ανάπτυξη οικολογικού και πολιτιστικού τουρισμού με σεβασμό προς το περιβάλλον. (Η λίμνη Πλαστήρα, 2025)

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, αφενός, η παρουσίαση και η ανάλυση της πολιτιστικής διαδρομής που αναπτύσσεται στην περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα, με ιδιαίτερη έμφαση στα φυσικά, ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της, και, αφετέρου, η ανάδειξη των μοναστηριών ως κέντρων θρησκευτικής και ιστορικής αξίας, τόσο σε τοπικό όσο και σε ευρύτερο επίπεδο.

Η μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας βασίζεται στην βιβλιογραφική ανασκόπηση ακαδημαϊκών και επιστημονικών άρθρων που αφορούν την πολιτιστική διαδρομή, στα μοναστήρια της περιοχής της Λίμνης Πλαστήρα.

Περιγραφή- χαρακτηριστικά της Λίμνης Πλαστήρα Γεωγραφικά -Ιστορικά -Πολιτισμικά Χαρακτηριστικά

Η Λίμνη Πλαστήρα ανήκει διοικητικά στην Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας, είναι τοποθετημένη στο δυτικό άκρο της οροσειράς των Αγράφων και συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη του φυσικού και πολιτιστικού τοπίο. Η οροσειρά των άγραφων διακρίνεται στα Θεσσαλικά και τα Ευρυτανικά Άγραφα.

Η ονομασία «Άγραφα» ανάγεται στον 8ο αιώνα μ.Χ., την εποχή της Εικονομαχίας, όταν οι κάτοικοι της περιοχής αρνήθηκαν να εφαρμόσουν τις εντολές του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε΄ Κοπρώνυμου για την απομάκρυνση των εικόνων. Ο αυτοκράτορας, διέταξε να διαγραφεί η περιοχή από τους χάρτες της αυτοκρατορίας, εξ ου και το όνομα Άγραφα. Κατά την Τουρκοκρατία το όνομα αυτό διατηρήθηκε, καθώς ο τόπος παρέμεινε σχεδόν αυτόνομος χάρη στα ιδιαίτερα προνόμια του. (Τσιτσάς, 2023).

Μέσα από τις κορυφές της οροσειράς των Θεσσαλικών Αγράφων πηγάζουν τα δύο μεγάλα ποτάμια της περιοχής, ο Μέγδοβας (ή Μέγας) και ο Αγραφιώτης, που συναντούν τον Αχελώο. Οι ορεινοί αυτοί όγκοι σχηματίζουν με τις κορυφές τους, το περίφημο ανάγλυφο της «Κοιμώμενης». (Τσιτσάς, 2023).

Η Λίμνη Πλαστήρα είναι τεχνητή, δημιουργήθηκε με την κατασκευή του φράγματος Ταυρωπού (ή Μέγδοβα) στο οροπέδιο της Νεβρόπολης. Το 1920 ο Νικόλαος Πλαστήρας είχε ως όραμα να δημιουργήσει μια λίμνη, με στόχο την άρδευση του Θεσσαλικού κάμπου, την ύδρευση της Καρδίτσας και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το έργο ξεκίνησε το 1950 και ολοκληρώθηκε το 1959, με χρηματοδότηση από τις ιταλικές πολεμικές αποζημιώσεις και εκτελείται από γαλλική εταιρεία. Από τη στιγμή της ολοκλήρωσης του φράγματος, τα νερά του ποταμού κατέκλυσαν το οροπέδιο, σχηματίζοντας μία από τις μεγαλύτερες και πιο σημαντικές τεχνητές λίμνες στην Ελλάδα. Έχει καθοριστική υδρολογική, ενεργειακή και κοινωνικοοικονομική σημασία (Πλαστήρα Δ., Lake plastira season destination, 2025) (Η λίμνη Πλαστήρα, 2025).

Τα μοναστήρια της περιοχής, όπως η Ιερά Μονή Κορώνας (12ος αι.), η Παναγία η Πελεκητή (15ος αι.), η Αγία Τριάδα Βουνεσίου και η Μονή Πέτρας, αποτελούν διαχρονικά πνευματικά και πολιτιστικά κέντρα, με εντυπωσιακή αρχιτεκτονική, μακραίωνη ιστορία, μοναδικές τοιχογραφίες και πλούσια δράση κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Στις μονές φυλάσσονται κειμήλια και εικόνες μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας.

Η συνύπαρξη του ήπιου, οικοτουριστικού χαρακτήρα της λίμνης με τα μοναστήρια δημιουργεί ένα ιδιαίτερο πολιτισμικό δίκτυο, όπου οι επισκέπτες έρχονται σε επαφή με την τοπική θρησκευτική παράδοση, λαογραφία και την αισθητική αρμονία του τοπίου. Μέσα από

τις θεματικές αυτές διαδρομές, αναδεικνύεται η πολιτισμική συνέχεια και το ουσιαστικό βίωμα που συνδέει παρελθόν και παρόν της περιοχής.

Φυσικά χαρακτηριστικά

Το φυσικό περιβάλλον της Λίμνης Πλαστήρα ξεχωρίζει για την πλούσια βιοποικιλότητα και την υψηλή οικολογική του σημασία. Περιβάλλεται από δάση ελάτης και δρυός, αλπικά λιβάδια και εκτεταμένους υδροτόπους, όπου αναπτύσσονται ποικίλα είδη φυτών και ζώων. Η λίμνη λειτουργεί ως υδρολογικό κέντρο της δυτικής Θεσσαλίας, δημιουργώντας ιδιαίτερο μικροκλίμα που συμβάλλει στη διατήρηση των οικοσυστημάτων και ενισχύει τη φυσική αναψυχή της περιοχής. Επιπλέον, η προστατευόμενη ζώνη της λίμνης και των γύρω ορεινών όγκων εντάσσεται στο δίκτυο Natura 2000, εξαιτίας της παρουσίας σπάνιων ειδών πανίδας μεταξύ των οποίων αρπακτικά πουλιά, αμφίβια και θηλαστικά καθώς και εκτεταμένων φυσικών δασών.

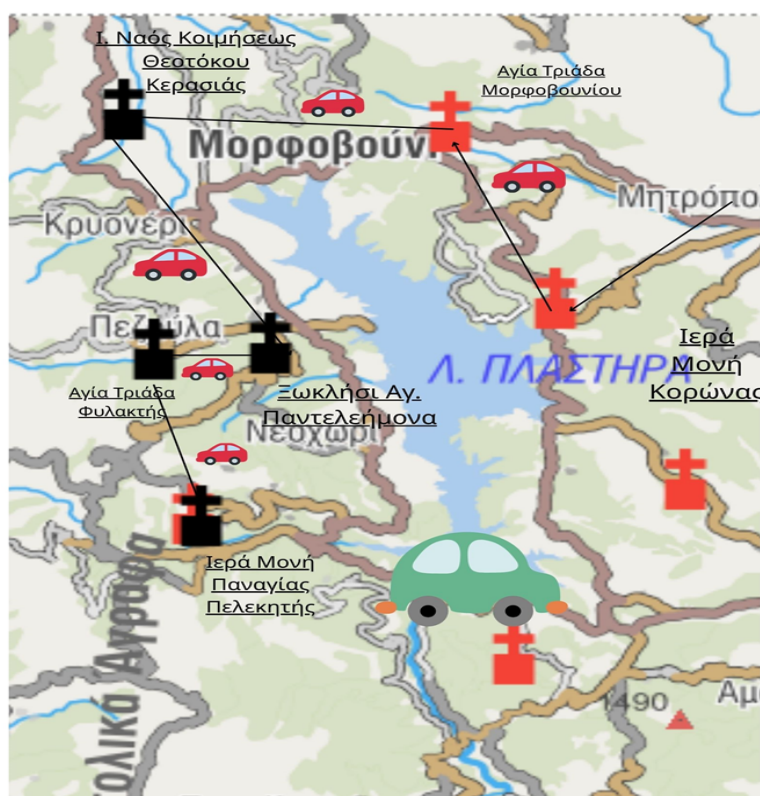
Οι μοναστηριακές κοινότητες που περιβάλλουν τη Λίμνη Πλαστήρα, με ιστορία από τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους μέχρι σήμερα, αποτελούν ζωντανά μνημεία μεγάλης αισθητικής και ιστορικής αξίας. Αυτά τα μοναστήρια προσφέρουν ουσιαστική επαφή με την τοπική θρησκευτική παράδοση και ενδυναμώνουν την αίσθηση πολιτισμικής συνέχειας στην περιοχή (Πλαστήρα, 2025). Λειτουργώντας ως πυρήνες πολιτιστικής μνήμης και πνευματικής παράδοσης, εντάσσουν τους επισκέπτες σε θεματικές διαδρομές που συνδυάζουν το τοπίο με την ιστορία, τη θρησκεία και την παράδοση.

Οι διαδρομές αυτές συνδέονται οργανωμένα με τις αγροτουριστικές μονάδες και τους οικολογικούς ξενώνες της περιοχής, διαμορφώνοντας ένα βιώσιμο δίκτυο φιλοξενίας και εμπειριών που βασίζεται στις αρχές της οικοτουριστικής ανάπτυξης και του σεβασμού στη βιοποικιλότητα. Με αυτόν τον τρόπο, τα μοναστήρια όχι μόνο συμβάλλουν στην προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά ενισχύουν και την ήπια, βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, προσελκύοντας επισκέπτες που αναζητούν αυθεντικές και ολοκληρωμένες εμπειρίες στη φύση και τον πολιτισμό.

Η ενίσχυση αυτών των μορφών τουρισμού αποτελεί προϊόν συνεργασίας φορέων, επιχειρηματιών και τοπικής κοινωνίας, με έμφαση σε στρατηγικές που αξιοποιούν και προβάλλουν τα μοναστήρια ως ζωντανούς φορείς πολιτισμού. Παράλληλα, οι δομές πληροφόρησης και η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελούν προϋπόθεση για τη διατήρηση της ταυτότητας της περιοχής και την αρμονική συνύπαρξη ανθρώπινης δραστηριότητας και φυσικού περιβάλλοντος.

Πολιτιστική διαδρομή

Σημείο εκκίνησης για τις περιηγήσεις γύρω από τη Λίμνη Πλαστήρα και τα μοναστήρια της είναι η πόλη της Καρδίτσας. Ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τα πιο σημαντικά μοναστήρια της περιοχής, με βαθιά ιστορική και πνευματική σημασία, να θαυμάσει τη μοναδική αρχιτεκτονική τους και να βιώσει την ηρεμία των τόπων λατρείας. Η διαδρομή διασχίζει ένα τοπίο απaráμιλλης ομορφιάς, με εναλλαγές βουνού και λίμνης, καταπράσινα δάση, παραδοσιακούς οικισμούς και σημεία με εντυπωσιακή θέα στη λίμνη. Η εμπειρία αυτή ενώνει τη φυσική γαλήνη με τη βαθύτερη πνευματικότητα, καθιστώντας την πορεία γύρω από τη Λίμνη Πλαστήρα ιδανική για όσους αναζητούν έναν συνδυασμό προσκυνήματος και επαφής με τη φύση (Οδηγός Περιοχής Καρδίτσας, 2014).

Εικόνα 1: Η εικόνα δημιουργήθηκε με την βοήθεια του ψηφιακού εργαλείου canva https://www.topoguide.gr/mountains/thessaly/advs_plastira_lake/plastira_lake_monasteries.php

Τα σημαντικότερα μοναστήρια στην περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα είναι τα εξής:

Η Μονή Κορώνης. Βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της λίμνης, σε υψόμετρο περίπου 800 μέτρων. Απέχει 17 χιλιόμετρα από την Καρδίτσα και η πρόσβαση γίνεται μέσω των οικισμών Μητρόπολης και Μοσχάτου.

Η Μονή Παναγίας Πελεκητής. Είναι χτισμένη στη βορειοδυτική πλευρά της Λίμνης, γνωστή για τον παραδοσιακό της χαρακτήρα και τη μοναδική θέα. Βρίσκεται περίπου 32 χιλιόμετρα από την Καρδίτσα και προσεγγίζεται μέσω των οικισμών Νεοχωρίου και Καρδίτσας.

Η Μονή Αγίας Τριάδας Βουνεσίου. Είναι χτισμένη στη βόρεια πλευρά της λίμνης Πλαστήρα, λίγο πριν το χωριό Μορφοβούνι και σε υψόμετρο περίπου 600 μέτρων. Απέχει μόλις λίγα χιλιόμετρα από την Καρδίτσα και η πρόσβαση γίνεται εύκολα μέσω του Μορφοβουνίου, προσφέροντας πανοραμική θέα προς το τοπίο της λίμνης.

Η Μονή Πέτρας Καταφυγίου. Βρίσκεται στις βορειοδυτικές παρυφές του χωριού Καταφύγι, κοντά στη Λίμνη Πλαστήρα, και απέχει περίπου 20 χιλιόμετρα από την Καρδίτσα. Η πρόσβαση γίνεται μέσω του Καταφυγίου και του Αγίου Αθανασίου, με τη διαδρομή να διασχίζει κατάφυτο περιβάλλον, προσφέροντας υπέροχη θέα στα βουνά των Αγράφων και εντυπωσιακές εικόνες της γύρω περιοχής.

Προτεινόμενη διαδρομή

Πολιτισμική διαδρομή Καρδίτσα – Λίμνη Πλαστήρα (με αυτοκίνητο)

Αφετηρία: Καρδίτσα Έναρξη της διαδρομής με δυτική κατεύθυνση.

Χωριό Μητρόπολη Αφετηρία ανάβασης προς τη λίμνη και πρώτος ενδιάμεσος σταθμός στο δρόμο προς τα αξιοθέατα.

Μονή Κορώνης

Πρώτη επίσημη στάση. Μοναδική θέα προς τον θεσσαλικό κάμπο και ιστορικής αξίας κειμήλια.

Φράγμα Ταυρωπού

Σημαντικό τεχνικό έργο, με εντυπωσιακή θέα στη λίμνη.

Χωριό Κρυονέρι / Νεοχώρι

Παραδοσιακοί οικισμοί για στάση, γαστρονομία και γνωριμία με τοπικά προϊόντα.

Μονή Παναγίας Πελεκητής

Χτισμένη σε επιβλητικό βράχο, προσφέρει πανοραμική θέα στη λίμνη και ιδιαίτερη καλλιτεχνική αξία.

Μονή Πέτρας Καταφυγίου

Αξιοσημείωτο φυσικό τοπίο και πλούσιο ιστορικό παρελθόν, ιδανική για στάση γαλήνης και αναψυχής.

Μονή Αγίας Τριάδας Βουνεσίου

Ένα από τα ελάχιστα γυναικεία μοναστήρια, με ιστορικό βάθος, αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και θέα στα Άγραφα.

Πεζοπορικά μονοπάτια (Νιάγκα, Μοσχάτο)

Δυνατότητα για πεζοπορία μέσα στο δάσος, κοντά σε καταρράκτες και παρατηρητήρια.

Κέντρο Ιστορικών Μελετών «Νικ. Πλαστήρας»

Τελικός σταθμός για πληροφόρηση και μελέτη του πολιτιστικού και ιστορικού αποθέματος της περιοχής.

Τα παραπάνω μοναστηριακά συγκροτήματα λειτουργούν σήμερα και παραμένουν προσβάσιμα στους επισκέπτες, προσφέροντας τη δυνατότητα βιωματικής εμπειρίας που συνδυάζει το φυσικό κάλλος της περιοχής με τη θρησκευτική κατάνυξη και την πολιτιστική ανάδειξη.

Εικόνα 2: Πολιτιστική Διαδρομή

Οργάνωση επίσκεψης

Χρονικά, η διαδρομή μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μία ημέρα με αυτοκίνητο, κάνοντας στάση περίπου κάθε 30-60 λεπτά ανάλογα με τον χρόνο επίσκεψης σε μονές και σημεία ενδιαφέροντος.

Σκόπιμο είναι η επικοινωνία με τις μονές πριν την επίσκεψη για ώρες λειτουργίας και ξενάγηση.

Συνιστάται ολοκλήρωση της διαδρομής σε ένα παραδοσιακό χωριό για γεύμα ή διαμονή, ώστε να ολοκληρωθεί η εμπειρία με τοπικές γεύσεις και φιλοξενία.

Μια τέτοια διαδρομή προσφέρει ολοκληρωμένη πολιτιστική και φυσική εμπειρία γύρω από τη Λίμνη Πλαστήρα, συνδέοντας τα μοναστήρια, τα παραδοσιακά χωριά και τα σημαντικότερα σημεία της περιοχής.

Μοναστήρια

Τα μοναστήρια γύρω από τη Λίμνη Πλαστήρα και στην ευρύτερη περιοχή των Αγράφων λειτουργούσαν ως σχολεία στο παρελθόν, προσφέροντας στοιχειώδη εκπαίδευση και πνευματική καθοδήγηση στους ντόπιους, ιδιαίτερα κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Πολλά από αυτά αποτέλεσαν κέντρα κρυφής παιδείας και χώρους θρησκευτικού και εθνικού καταφυγίου, παρέχοντας όχι μόνο μόρφωση, αλλά και στήριξη στην τοπική κοινωνία σε δύσκολες ιστορικές περιόδους. Η Ιερά Μονή Κορώνας, μεταξύ άλλων, υπήρξε χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη δράση της στην εκπαίδευση και τη φιλοξενία μορφωτικών δραστηριοτήτων. (Πλαστήρα Δ., Lake plastira season destination, 2025)

Αναφορές σε χειρόγραφες σημειώσεις, εκκλησιαστικά βιβλία και προφορική παράδοση των Αγραφιωτικών χωριών διατηρούν αυτή τη μνήμη ζωντανή μέχρι σήμερα. Συνολικά, τα μοναστηριακά συγκροτήματα της περιοχής διαδραμάτισαν ουσιαστικό ρόλο στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας, της ορθόδοξης πίστης και της πνευματικής ταυτότητας της κοινότητας. (Η λίμνη Πλαστήρα, 2025)

Στα Αγραφιώτικα χωριά διατηρείται η παράδοση και η μνήμη του Πατροκοσμά του Αιτωλού, ο οποίος πέρασε από την περιοχή, ευλογώντας τα βουνά και τους ανθρώπους της Πίνδου οι κάτοικοι των Αγράφων τον θεωρούν άγιο και προφήτη, και πολλά εκκλησιαστικά βιβλία διασώζουν χειρόγραφες σημειώσεις για το πέρασμά του. (Τσιτσάς, 2023).

Η Ιερά Μονή Παναγίας Κορώνης Καρδίτσας

Η Ιερά Μονή Παναγίας Κορώνης αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά και θρησκευτικά μνημεία της Λίμνης Πλαστήρα και της ευρύτερης περιοχής της Καρδίτσας. Ιδρύθηκε το 1123, κατά τη βασιλεία του αυτοκράτορα Ιωάννη Β΄ Κομνηνού, σε μια τοποθεσία ιδιαίτερης γεωφυσικής σημασίας, με πανοραμική θέα στον θεσσαλικό κάμπο και άφθονες φυσικές πηγές. Η παλαιότερη ονομασία της, «Μονή της Κρυεράς Πηγής», συνδέεται με τα νερά που αναβλύζουν στις πλαγιές γύρω από το μοναστήρι, ενώ η παράδοση θέλει τη μονή να έχει ανεγερθεί πάνω σε ερείπια αρχαίου ιερού της θεάς Άρτεμης, γεγονός που υποδηλώνει τη συνέχεια της λατρευτικής παρουσίας στον χώρο.

Στον εξωνάρθηκα της μονής σώζεται μαρμαρίνη πλάκα με την παράσταση του Γενεθλίου της Θεοτόκου και την επιγραφή «ΚΟΡΩΝΑ ΦΑΝΑΡΙΟΥ 1123», η οποία αποτελεί σημαντική ιστορική μαρτυρία για την ίδρυσή της. Παρόμοια απεικόνιση υπάρχει και στη σφραγίδα της μονής, που φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών. Η ονομασία «Κορώνα» προέρχεται

από το τοπωνύμιο της περιοχής που συνορεύει με τα χωριά Μοσχάτου και Μεσενικόλα (Νάνος, Ιστορία, 2025).

Εικόνα 3 <https://www.monikoronis.gr/eikones/>

Με την πάροδο των αιώνων, η μονή απέκτησε ιδιαίτερο κύρος χάρη σε σειρά πατριαρχικών σιγιλίων που της παραχωρήθηκαν, προσδίδοντάς της διοικητική ανεξαρτησία και σταυροπηγικό χαρακτήρα. Τα σιγίλια αυτά επιβεβαίωσαν τα προνόμιά της και ενίσχυσαν την πνευματική της ακτινοβολία στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Κατά τον 16ο αιώνα, η μονή υπέστη καταστροφές, πιθανότατα από σεισμό και αναδομήθηκε με κτήτορα τον Ανδρέα Μπούνο. Την ίδια περίοδο διακοσμήθηκε το καθολικό με τις θαυμάσιες τοιχογραφίες του μοναχού Δανιήλ Κρητός (1587), οι οποίες καλύπτουν ολόκληρο τον ναό και ξεχωρίζουν για το θεολογικό τους περιεχόμενο και την καλλιτεχνική τους αρτιότητα. Σε αυτές περιλαμβάνονται σπάνιες σκηνές όπως ο Ενταφιασμός της Θεοτόκου, η «Επίσκεψις» με την Παναγία να παίζει με τον Χριστό, η Σφαγή των Νηπίων, καθώς και παραστάσεις Οικουμενικών Συνόδων. Από την ίδια εποχή σώζεται και το εντυπωσιακό ξυλόγλυπτο τέμπλο, επιχρυσωμένο και πλούσια διακοσμημένο, ένα από τα σπουδαιότερα έργα λαϊκής τέχνης του 18ου αιώνα.

Εικόνα 4 <https://www.monikoronis.gr/>

Στη μονή μόνασε κατά τα μέσα του 16ου αιώνα ο Άγιος Σεραφείμ, μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου, ο οποίος μαρτύρησε το 1601 και η κάρα του φυλάσσεται σήμερα στη Ιερά Μονή Κορώνης ως πολύτιμο ιερό κειμήλιο. Στις αρχές του 18ου αιώνα χτίστηκε το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, με τοιχογραφίες του 1739 που ανήκουν στη λαϊκή ζωγραφική παράδοση επίσης αποικονίζεται ο κτήτορας της Μονής Αποστολάκης από τα Βραγκιανά.

Καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η Μονή Κορώνης αποτέλεσε εξέχον θρησκευτικό, πνευματικό και εκπαιδευτικό κέντρο. Λειτουργήσε ως Σχολή του Γένους, όπου δίδαξαν λόγιοι όπως ο Αναστάσιος Γόρδιος, και σε δύσκολες περιόδους ως κρυφό σχολείο, διαφυλάσσοντας την ελληνική παιδεία και τα εθνικά ιδεώδη. Σημαντικά χειρόγραφα, παλαιά βιβλία, εικόνες και λειτουργικά σκεύη φυλάσσονται ως τεκμήρια αυτής της μακράς παράδοσης.

Άγιος Σεραφεΐμ

Εικόνα 5 <https://www.imthf.gr/index.php/features/ieres-mones/47-im-koronis>

Εικόνα 6 <https://www.imthf.gr/index.php/features/ieres-mones/47-im-koronis>

Γεννήθηκε στην πεζούλα της Νευρόπολης σημερινή τοποθεσία της Λίμνης πλαστήρα έμαθε τα πρώτα του γράμματα το 1550

Γύρω στα μέσα του 16ου αιώνα, στη Μονή Κορώνης ασκήτεψε ο Άγιος Σεραφεΐμ, μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου. Από τα πρώτα του βήματα στη μοναχική ζωή,

ξεχώριζε για την υπακοή, τη βαθιά πίστη του και τη θερμή αγάπη προς τον Χριστό. Αυτά τα πνευματικά χαρίσματα τον οδήγησαν στην προοδευτική ανάδειξή του εντός της αδελφότητας της μονής: πρώτα χειροτονήθηκε διάκονος, αργότερα έγινε πρεσβύτερος και, μετά τον θάνατο του ηγουμένου, οι μοναχοί τον εξέλεξαν νέο ηγούμενό τους. Ως ηγούμενος, ο Σεραφεΐμ διακρίθηκε για το ποιμαντικό έργο και το παράδειγμά του, καθοδηγώντας τους μοναχούς και τους πιστούς με πνευματική σοφία και αυταπάρνηση. Η φήμη για τη μοναστική αρετή και την αγιότητά του ξεπέρασε τα όρια της περιοχής, φτάνοντας ως το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Με την προσωπική του πορεία και την αυθεντικότητα της χριστιανικής ζωής του, αναδείχθηκε σε υψηλό πρότυπο αγιότητας, οδηγώντας τους ανθρώπους με το παράδειγμά του και προσφέροντας πολύτιμο έργο στην Εκκλησία.

Εικόνα 7 <https://www.monikoronis.gr/eikones/>

Μετά τον θάνατο του επισκόπου Φαναρίου Λαυρεντίου, το 1587, ο ηγούμενος της Μονής Κορώνης, Σεραφεΐμ, εξελέγη από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως νέος Αρχιεπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου, λαμβάνοντας το υψηλότερο πνευματικό αξίωμα στην περιοχή. Κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, το ανυποχώρητο φρόνημα, το ποιμαντικό έργο και η πατριωτική του δράση προκάλεσαν την οργή των Οθωμανικών αρχών, ειδικά όταν ξέσπασε το 1600 η επαναστατική κίνηση του Διονυσίου Β΄ του Φιλοσόφου ή Σκυλόσοφου. Οι Τούρκοι κατηγόρησαν τον Σεραφεΐμ για συμμετοχή στην εξέγερση και προχώρησαν στη σύλληψή του, απαιτώντας να απαρνηθεί την πίστη του για να του χαρίσουν τη ζωή. Εκείνος όμως παρέμεινε σταθερός και αμετακίνητος στην ορθόδοξη πίστη του. Τα βασανιστήρια στα οποία υποβλήθηκε ήταν φρικτά: μαστιγώθηκε, βάρυναν το σώμα του με μεγάλη πέτρα, του ακρωτηρίασαν τη μύτη, υπέστη σκληρή διαπόμπευση και τελικά τον σούβλισαν ζωντανό και αποκεφάλισαν.

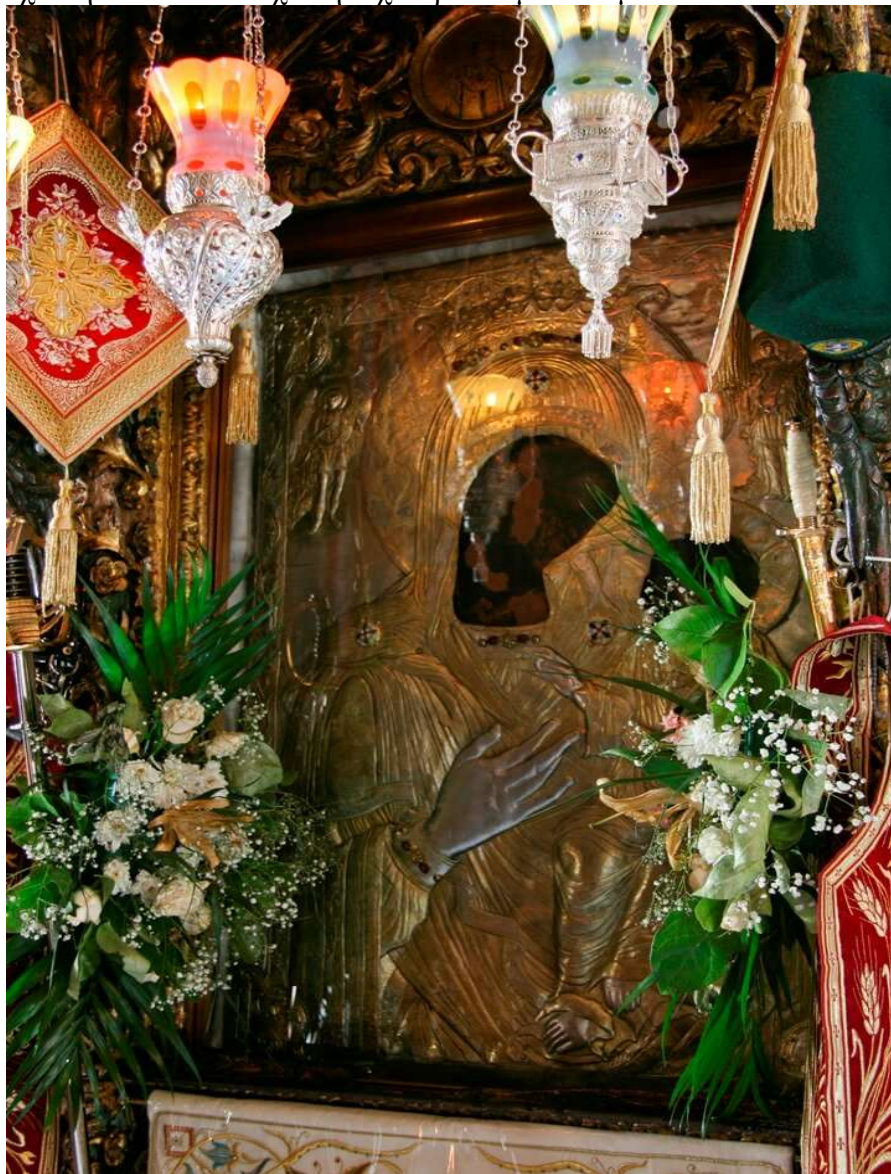

Εικόνα 8 Κάρα Αγίου Σεραφείμ <https://www.monikoronis.gr/eikones/>

Ο Άγιος Σεραφείμ μαρτύρησε στις 4 Δεκεμβρίου 1601 στο Φανάρι Καρδίτσας, έδρα της επισκοπής του, παραδίδοντας το πνεύμα του με αξιοπρέπεια και αυταπάρνηση.Το σώμα του Αγίου λέγεται ότι παραδόθηκε στη βία των στοιχείων, ωστόσο η τίμια κάρα του διασώθηκε και φυλάσσεται ως ιερό προσκύνημα στην Ιερά Μονή Κορώνης, αποτελώντας αντικείμενο σεβασμού και πνευματικό στήριγμα για τους πιστούς της περιοχής. (Ιερά μονή Κορώνης, 2015).

Θαυματοργές Εικόνες:

Η Παναγία της Κορώνας είναι η προστάτιδα της Μονής, η οποία εντοπίστηκε τον 12ο αιώνα. Στην εικόνα η Παναγία εικονίζεται να κρατά τον Χριστό. Η εικόνα φέρει επένδυση από ασήμι, έργο λαϊκής τέχνης, και είναι τοποθετημένη σε περίτεχνο ξυλόγλυπτο θρόνο που έχει την ίδια καλλιτεχνική τεχνοτροπία με το τέμπλο.

Εικόνα 9 <https://www.monikoronis.gr/eikones/>

Η εικόνα της Αγίας Τριάδας προέρχεται από το ομώνυμο μετόχι της Μονής στο Βουνέσι και είναι τοποθετημένη σε καλλιτεχνικά σκαλιστό ξύλινο θρόνο, που έχει την ίδια τεχνοτροπία με το τέμπλο.

Η εικόνα της Παναγίας της Παμμακαρίστου, έργο του 16ου αιώνα, βρίσκεται τοποθετημένη στο τέμπλο. Στις 3 Δεκεμβρίου 1943 οι Γερμανοί την έριξαν στη φωτιά, όμως οι κάτοικοι του Μεσσηνικού τη βρήκαν ανέπαφη ανάμεσα στα καμένα στασίδια. Από τότε θεωρείται η προστάτιδα εικόνα της Μονής.

Άλλα Ιερά Κειμήλια

Στη Μονή φυλάσσονται φορητές εικόνες βυζαντινής και λαϊκής τεχνοτροπίας, ασημένια δισκοπότηρα, Ευαγγέλια, χειρόγραφα, παλιά έντυπα και βιβλία. Όλα αυτά τα κειμήλια εκτίθενται, ώστε οι επισκέπτες να μπορούν να θαυμάσουν την τέχνη και την αφοσίωση των παλαιότερων γενεών προς το Μοναστήρι της Κορώνης.

Εικόνα 10 <https://www.monikoronis.gr/eikones/>

Εορτασμός

Την παραμονή της εορτής του Γενεθλίου της Θεοτόκου, στις 8 Σεπτεμβρίου, στη Μονή τελείται ο Μέγας Εσπερινός και ο Ακάθιστος Ύμνος. Ανήμερα πραγματοποιούνται ο Όρθρος και η Αρχιερατική Θεία Λειτουργία, ενώ ο Εσπερινός και η Παράκληση ολοκληρώνουν τις εκδηλώσεις. Η τριήμερη πανήγυρη της Παναγίας Παμμακαρίστου και του Αγίου Σεραφείμ (2–4 Δεκεμβρίου) αποτελεί κορυφαίο γεγονός, τιμώντας τη θαυματουργή εικόνα της Παμμακαρίστου που σώθηκε από την πυρκαγιά του 1943 και τη μνήμη του Αγίου Σεραφείμ, μαρτυρήσαντος το 1601. Η πνευματική ζωή της Μονής ενισχύεται από τον ιερό χώρο εύρεσης της εικόνας της Παναγίας της Κορώνας στο Παρεκκλήσιο των Αγγέλων, όπου κατά την ανεύρεση φάνηκε θαυμαστό φως. Ξεχωριστή μορφή υπήρξε ο αρχιμανδρίτης Ιάκωβος Κουτρούμπας, ηγούμενος της Μονής του Αγίου Σεραφείμ, γνωστός για την ευσέβεια και το πνευματικό του έργο. Ο τάφος του βρίσκεται πίσω από το Ιερό, ενώ τα λείψανά του φυλάσσονται στο Παρεκκλήσιο της Αγίας Τριάδος. (Ιερά μονή Κορώνης, 2015).

Η Ιερά Μονή Παναγίας Πελεκητής

Η Ιερά Μονή Παναγίας Πελεκητής, χαρακτηριστικό και επιβλητικό μνημείο της μεταβυζαντινής μοναστηριακής αρχιτεκτονικής, βρίσκεται σε υψόμετρο 1.400 μέτρων στις απόκρημνες πλαγιές των Αγράφων, κοντά στο χωριό Καρίτσα και τη λίμνη Πλαστήρα. Η

ίδρυσή της τοποθετείται στα τέλη του 15ου αιώνα και συνδέεται με την παρουσία και τη μοναστική δράση του Αγίου Σεραφείμ, ο οποίος αργότερα έγινε Αρχιεπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου, ενώ η ανοικοδόμησή της ολοκληρώθηκε το 1529 από τον Νέο Οσιομάρτυρα Δαμιανό, ο οποίος καθιερώθηκε στη συνείδηση των πιστών ως κτήτορας. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, ο βράχος θεμελίωσης πελεκήθηκε θαυματουργικά με ξύλινα εργαλεία ύστερα από όραμα των μαστόρων, γεγονός που προσέδωσε μυθικό χαρακτήρα στο οικοδόμημα. Παράλληλα, διαδίδονται θρύλοι για τη θαυματουργική επέμβαση της Παναγίας κατά την εύρεση νερού και τη διάσωση του πρωτομάστορα που έπεσε στη χαράδρα. (Παΐσης, 2025)

Η ονομασία της μονής ακολούθησε σταδιακή εξέλιξη: από την ίδρυσή της έως το 1682 αναφερόταν ως «Μονή του Σωτήρος», ενώ αργότερα επικράτησε ο τίτλος «Θεοτόκος η Πεφανερωμένη», που αποτυπώθηκε στη σιδερένια σφραγίδα του ηγούμενου Θεοφάνη Α'. Από τις αρχές του 18ου αιώνα και εξής, καθιερώνεται οριστικά το όνομα «Μονή Πελεκητής», το οποίο επικράτησε στη λαϊκή παράδοση και θεσμοθετήθηκε επίσημα το 1939 με την αναγνώρισή της ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου. (Παΐσης, 2025)

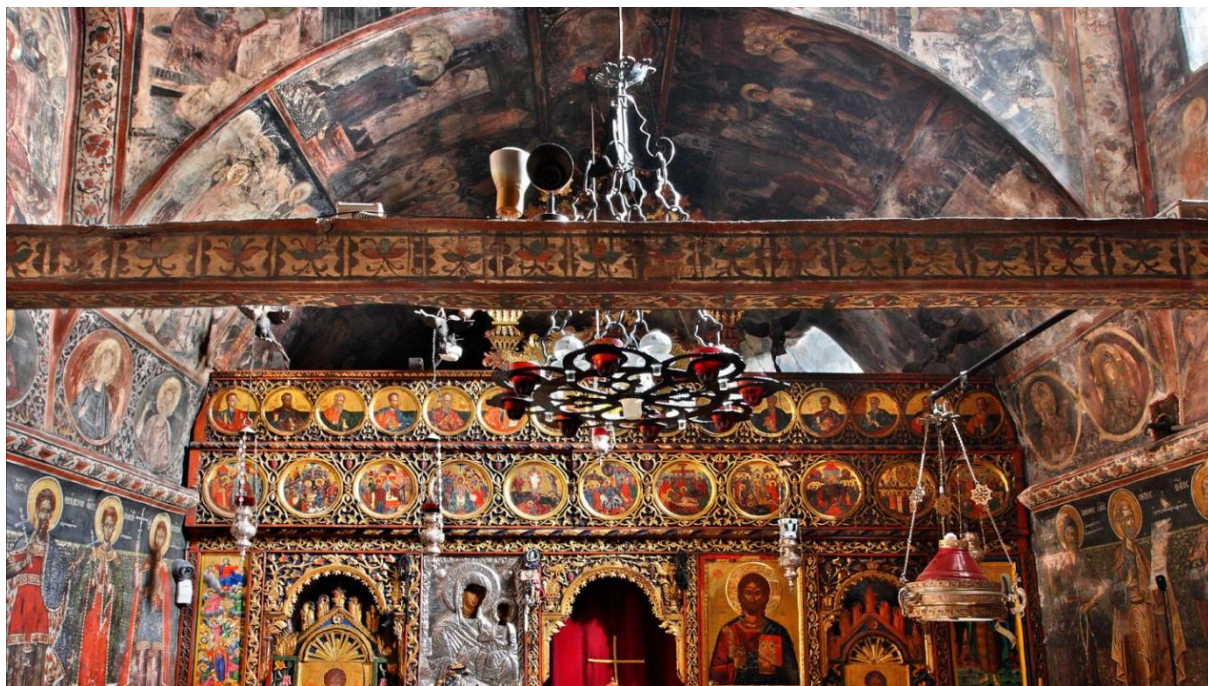
Ο Άγιος Δαμιανός στα τέλη του 15ου αιώνα, υπηρέτησε ως ηγούμενος της Μονής Πελεκητής περίπου από το 1525 έως το 1540. Ασκητεύοντας στην περιοχή, ανέπτυξε έντονη αποστολική δράση και ανέγειρε τον ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου δίπλα στον προϋπάρχοντα ναό της Ανάληψης, ενισχύοντας την πνευματική λειτουργία και την οχύρωση της μονής. Μετά τη δράση του στα Άγραφα, μαρτύρησε στη Λάρισα το 1568, τιμώμενος έκτοτε ως Άγιος στις 14 Φεβρουαρίου. Η σχέση του με τη Μονή τεκμηριώνεται ιστορικά και εικονογραφικά μέσα από τοιχογραφίες του 17ου και 18ου αιώνα, επιγραφές και σφραγίδες όπου αναφέρεται ως «κτήτωρ της μονής ταύτης» ή ως «όσιος Δαμιανός εν τω χωρίω της Καρίτσας των Αγράφων».

Το μοναστηριακό συγκρότημα περιλαμβάνει δύο κύριους ναούς. Ο αρχαιότερος, της «Αναλήψεως του Σωτήρος», αποτελεί μονόκλιτη βασιλική με νάρθηκα, λιτή και κυλινδρική καμάρα, πιθανότατα έργο ασκητών του 15ου αιώνα που ίδρυσαν ένα κοινοβιακό ησυχαστήριο. Διαθέτει εξαιρετικό επιχρυσωμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο και τοιχογραφίες του 17ου αιώνα, ενώ γύρω του αναπτύχθηκαν βοηθητικοί χώροι, κελιά και διάδρομοι λαξευμένοι στο βράχο, δημιουργώντας ένα εντυπωσιακό καστρομοναστήρι. Ο δεύτερος ναός, της Κοίμησης της Θεοτόκου ή Παναγίας Φανερωμένης, ανεγέρθηκε πιθανότατα με πρωτοβουλία του Αγίου Δαμιανού και αγιογραφήθηκε το 1666. Είναι τύπου αθωνικού, με τρούλο και πλευρικούς χορούς, και διακοσμείται με αγιογραφίες της κρητικής σχολής. Το σύνολο της μονής χαρακτηρίζεται από έντονο βυζαντινό ύφος, με πολεμίστρες, στενούς διαδρόμους, μυστικές καταπακτές και λιγοστά ανοίγματα, στοιχεία που μαρτυρούν τη χρήση της ως καταφύγιο σε περιόδους διωγμών. (Παΐσης, 2025)

Κατά την οθωμανική περίοδο, η Μονή Πελεκητής αναδείχθηκε σε πνευματικό και κοινωνικό κέντρο με αξιόλογη ακίνητη και δασική περιουσία, λειτουργώντας ως καταφύγιο παιδείας και ως κέντρο γραμμάτων υπό την επίβλεψη του Ευγενίου Γιαννούλη και του Αναστάσιου Γόρδιου. Το 1606 απέκτησε σταυροπηγικό καθεστώς με σιγίλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη, αποκτώντας διοικητική αυτονομία και πνευματικό κύρος. Παρά τις λεηλασίες που υπέστη σε διάφορες περιόδους, συνέχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και στους εθνικούς αγώνες, διαφυλάσσοντας την τοπική ταυτότητα και την ορθόδοξη πίστη.

Ξεχωριστή θέση στη θρησκευτική και καλλιτεχνική παράδοση της μονής κατέχει η μικρή εικόνα της Παναγίας Πελεκητής (1654), διαστάσεων 0,21 x 0,23 μ., εξαιρετικό δείγμα μεταβυζαντινής εικονογραφίας. Είναι ελαιογραφία επί ξύλου που απεικονίζει τη Θεοτόκο Οδηγήτρια με το Θείο Βρέφος, φιλοτεχνημένη με στοιχεία βυζαντινής αυστηρότητας και αναγεννησιακής επίδρασης. Το επάργυρο πλαίσιο που τη στεφανώνει φέρει σκαλιστά

αγγελοῦδια και τέσσερις πολύτιμους ερυθρόχρωμους λίθους, απομεινάρια των είκοσι αρχικών που τη στόλιζαν. Η γαλήνια και χαρούμενη έκφραση των προσώπων αποδίδει αισιόδοξη πνευματικότητα, μοναδική για την εποχή, και συμβολίζει την προστασία της Θεοτόκου προς τη μονή και την ευρύτερη περιοχή. Η προέλευσή της παραμένει αδιευκρίνιστη, τροφοδοτώντας λαϊκές παραδόσεις και θαυματουργικές διηγήσεις.

Εικόνα 11 <https://visitthessaly.gr/protaseis/i-moni-pelekitis-sti-limni-plastira>

Η ιστορική σημασία της Μονής Πελεκητής ενισχύθηκε με την επίσημη αναγνώρισή της ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου το 1939 και τις αναστηλωτικές εργασίες που ακολούθησαν υπό τον Αναστάσιο Ορλάνδο και μεταγενέστερα τη 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Η ανακαίνισή της τη δεκαετία του 1990, με τη συνδρομή των Καρυτσιοτών και τη βράβευση της σχετικής ομάδας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, συνέβαλε στην ανάδειξή της ως πανελλήνιου προσκυνήματος. Σήμερα λειτουργεί ως κοινοβιακή μονή υπό τη Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφαρσάλων, με πνευματικό ηγούμενο τον αρχιμανδρίτη π. Αμφιλόχιο, διατηρώντας τον ζωντανό ρόλο της στην ορθόδοξη παράδοση, την έρευνα και τον θρησκευτικό τουρισμό. Η Μονή Πελεκητής αποτελεί, έτσι, διαχρονικό σύμβολο πίστης, τέχνης και συλλογικής μνήμης, που συμπυκνώνει τη θρησκευτική και πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής των Αγράφων. (Η Ιερά Μονή Παναγίας Πελεκητής, χ.χ.)

Εικόνα 12 <https://visitthessaly.gr/protaseis/i-moni-pelekitis-sti-limni-plastira>

Εικόνα 13 <https://plastiras-ota.gr/building/iera-moni-panagias-pelekitis/>

Εικόνα 14 <https://plastiras-ota.gr/building/iera-moni-panagias-pelekitis/>

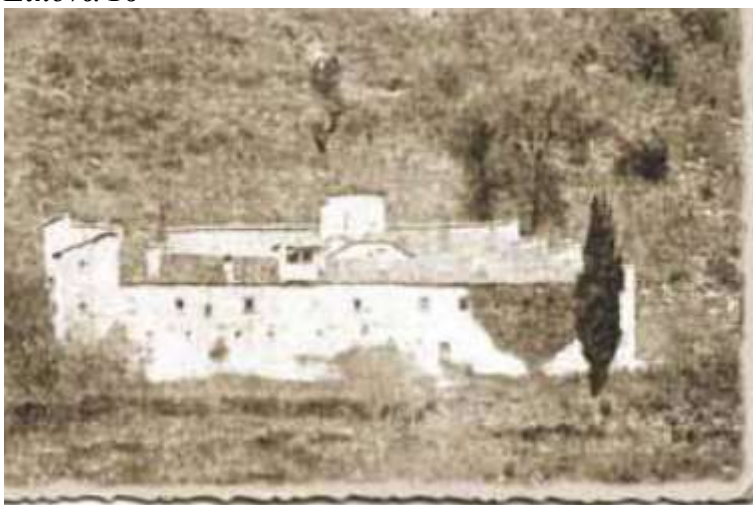
Η Ιερά Μονή Αγίας Τριάδας Βουνεσίου

Εικόνα 15 <https://lake-plastira.com/sightseeing/monasteries/iera-moni-agias-triadas-vounesiou/>

Εικόνα 16

Εικόνα 17:Ιερά Μονή Βουνεσίου

Η Ιερά Μονή Αγίας Τριάδας Βουνεσίου: Ιστορική και Αρχιτεκτονική Επισκόπηση

Η Ιερά Μονή Αγίας Τριάδας Βουνεσίου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της μεταβυζαντινής μοναστικής αρχιτεκτονικής στην περιοχή των Αγράφων. Βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 600 μέτρων, κοντά στο ιστορικό κεφαλοχώρι Βουνέσι και τη Λίμνη Πλαστήρα, σε τοπίο απaráμιλλης φυσικής ομορφιάς. Η σημερινή της μορφή ανάγεται στα μέσα του 19ου αιώνα, ωστόσο οι απαρχές της μοναστικής ζωής στον χώρο φαίνεται να φθάνουν έως τα ύστερα βυζαντινά χρόνια, πιθανώς ήδη από τον 12ο ή 13ο αιώνα, όπως υποδηλώνουν προφορικές παραδόσεις και διάσπαρτες ιστορικές αναφορές. (Νάνος, Αγία Τριάς Βουνεσίου, 2022)

Επιγραφικά τεκμηριώνεται η ανακαίνιση ή ανασύστασή της το 1858, έτος κατά το οποίο ο αγιορείτης μοναχός Αθανάσιος ανέλαβε την ανοικοδόμηση του καθολικού και των κελιών, έργο που ολοκληρώθηκε περίπου το 1876. Πατριαρχικά σιγίλια αναφέρουν ότι η Μονή υπήρξε σταυροπηγιακή, δηλαδή υπαγόμενη απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, απολαμβάνοντας πλήρη απαλλαγή από φόρους ή άλλες εισφορές προς τις οθωμανικές αρχές. Στο σιγίλιο αυτό διασώζεται η αναφορά «ἐπικυρωτικὸν Πατριαρχικὸν Σταυροπήγιον Μονδρίον τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἐν τοποθεσίᾳ Βουνεσίου, ἐπαρχίας Φαναρίου», γεγονός που μαρτυρεί την παλαιότητα και τη θεσμική της κατοχύρωση.

Κατά την οθωμανική περίοδο, η Μονή λειτούργησε ως πνευματικό και κοινωνικό καταφύγιο για τους κατοίκους της περιοχής, όπως συνέβαινε και με άλλα μοναστήρια των Αγράφων. Το 1601 υπέστη καταστροφές στο πλαίσιο του κινήματος του Διονυσίου του Φιλοσόφου, όταν οι Οθωμανοί κατέπνιξαν την επανάσταση στη Θεσσαλία και την Ήπειρο, καταστρέφοντας ναούς και οικισμούς και φονεύοντας τον μητροπολίτη Φαναρίου Σεραφείμ. Παρά τις αλλεπάλληλες δοκιμασίες, η μονή συνέχισε να αποτελεί σημείο αναφοράς για την τοπική κοινωνία, ενώ κατά περιόδους λειτούργησε και ως γυναικεία μονή. (Νάνος, Αγία Τριάς Βουνεσίου, 2022)

Το καθολικό της Μονής είναι λιθοκτιστο, αθωνικού τύπου, σύνθετος τετρακίονος ναός με τρούλο. Η κύρια είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά, ενώ δεύτερη υπάρχει στη δυτική. Στην είσοδο σώζεται λίθινη ανάγλυφη επιγραφή με την ημερομηνία θεμελίωσης «21 Αυγούστου 1858». Ο περίβολος του συγκροτήματος διατηρείται σε καλή κατάσταση, περιλαμβάνοντας βοηθητικούς χώρους και τα απομεινάρια των κελιών. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο, έργο του τεχνίτη Γιάννη Μελλοβίτη, κατασκευάστηκε το 1875 με αμοιβή 20.174 γροσίων και 20 παράδων και χαρακτηρίζεται από την επιμέλεια και την καλλιτεχνική του αξία. Από τον αρχικό εικονογραφικό διάκοσμο σώζονται, μεταξύ άλλων, οι εικόνες της Αγίας Τριάδας (1872) και του Αγίου Νικολάου (1882), έργα που προσφέρθηκαν από δωρητές Σαμαριναίους και Τρικαλινούς παραθεριστές της περιοχής. Οι εικόνες αυτές φυλάσσονται σήμερα στην Ιερά Μονή Κορώνας, ενώ παλαιότερα μεταφέρονταν για προσκύνηση κατά τη γιορτή του Αγίου Πνεύματος. (Νάνος, Αγία Τριάς Βουνεσίου, 2022)

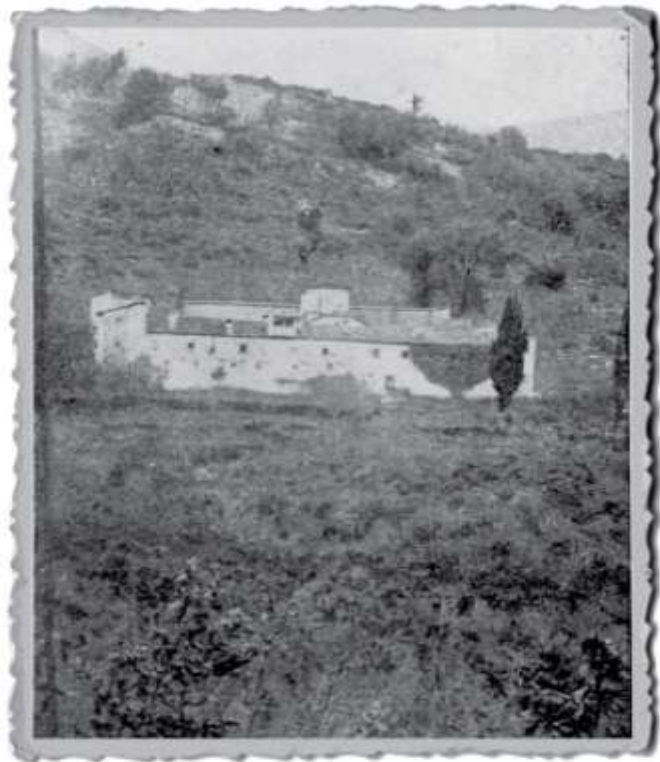
Κατά τον 20ό αιώνα η Μονή Αγίας Τριάδας απέκτησε ιδιαίτερη κοινωνική σημασία. Με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτη, το 1937 μετατράπηκε σε σανατόριο για φυματικούς, εξυπηρετώντας τις ανάγκες της περιοχής, η οποία στερούνταν βασικών υγειονομικών υποδομών. Το σανατόριο, δυναμικότητας 25 κλινών, εγκαινιάστηκε στις 9 Ιουνίου 1938 και λειτούργησε έως το 1943, οπότε και καταστράφηκε από πυρπόληση κατά την Κατοχή.

Μετά τον πόλεμο, οι προσπάθειες του μητροπολίτη και της τοπικής κοινωνίας να ανασυστήσουν το ίδρυμα δεν ευοδώθηκαν· οι οικονομικές ενισχύσεις που συγκεντρώθηκαν από τους Θεσσαλούς της Αμερικής, ύψους 8.000 δολαρίων, τελικά διατέθηκαν για την ανέγερση του Νοσοκομείου Καρδίτσας. (Νάνος, Αγία Τριάς Βουνεσίου, 2022)

Στα μεταπολεμικά χρόνια η Μονή παρέμεινε για δεκαετίες εγκαταλελειμμένη, υπομένοντας φθορές και λεηλασίες, ιδίως τη δεκαετία του 1970, οπότε τμήμα του τέμπλου χάθηκε εξαιτίας πυρκαγιάς – σύμφωνα με μαρτυρίες , είτε από καντήλα είτε από εμπρησμό αρχαιοκαπήλων. Τη δεκαετία του 1980 ο εφημέριος του Βουνεσίου, παπα-Βασίλειος Νάνος, ανέλαβε πρωτοβουλίες αποκατάστασης: βελτίωσε την προσβασιμότητα του δρόμου προς τη Μονή, επισκεύασε τη στέγη του ναού και μερίμνησε για την υδροδότησή του, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διάσωση του μνημείου.

Από το 2008, με την εγκατάσταση δύο μοναχών, της Ευπραξίας από τη Ημαθία και της Χρυσάνθης από τον Πειραιά, και με την πνευματική υπαγωγή του μετοχίου πλέον στην Ιερά Μονή Κορώνας, η Αγία Τριάδα Βουνεσίου επαναλειτουργεί ως γυναικεία μονή. Η αναβίωση αυτή σηματοδοτεί την επιστροφή του χώρου στον αρχικό του προορισμό: να αποτελεί κέντρο προσευχής, φιλοξενίας και πνευματικής ζωής μέσα στο επιβλητικό φυσικό περιβάλλον των Αγράφων. (Νάνος, Αγία Τριάς Βουνεσίου, 2022)

Η μοναδική σωζόμενη φωτογραφία του 1937 πριν καεί από τους Ιταλούς το 1943. Πηγή: «Θεσσαλικά Χρονικά», επετειακή έκτακτη έκδοση 1935, σελ. 223.

Η μοναδική σωζόμενη φωτογραφία του 1937 πριν καεί από τους Ιταλούς το 1943.
Πηγή: «Θεσσαλικά Χρονικά», επετειακή έκτακτη έκδοση 1935, σελ. 223.

Εικόνα 18 Η μοναδική σωζόμενη φωτογραφία του 1937 πριν καεί από τους Ιταλούς το 1943.

Η Ιερά Μονή Παναγίας Πέτρας Καταφυγίου

Η Ιερά Μονή Παναγίας Πέτρας Καταφυγίου βρίσκεται βορειοδυτικά της κοινότητας Καταφυγίου Καρδίτσας, σε υψόμετρο περίπου 600 μ., στις παρυφές των Αγράφων, προς τη Λίμνη Πλαστήρα. Η πρόσβαση γίνεται μέσω του οικισμού Καταφύγι, σε απόσταση περίπου

τεσσάρων χιλιομέτρων, στον δρόμο προς τον συνοικισμό Αγίου Αθανασίου Λαμπερού. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, στη σπηλιά αυτή βοσκό της περιοχής βρήκαν τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας, έργο που αποδίδεται στον Ευαγγελιστή Λουκά.

Η ίδρυση της μονής τοποθετείται ανάμεσα στα έτη 1550-1600, ενώ η ονομασία της σχετίζεται με τον μεγάλο βράχο «πέτρα» πάνω στον οποίο είναι κτισμένη και με τη φυσική σπηλιά που υπάρχει στην περιοχή, όπου σύμφωνα με την παράδοση βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας. Λόγω της αρχιτεκτονικής και καλλιτεχνικής της αξίας, αποκαλείται «Παρθενώνας των Αγράφων». Σύμφωνα με τον χειρόγραφο κώδικα της Ιεράς Μονής Αγίου Στεφάνου Μετεώρων, η Μονή Πέτρας φέρει σφραγίδα που μαρτυρεί 400 χρόνια συνεχούς παρουσίας.

Κατά την Οθωμανική περίοδο, η Μονή Πέτρας διαδραμάτισε σημαντικό πνευματικό και εθνικό ρόλο. Διατηρούσε βιβλιοθήκη και λειτουργούσε ως χώρος παιδείας, όπου φέρεται να λειτούργησε και κρυφό σχολείο. Στις αρχές του 19ου αιώνα, ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός επισκέφθηκε τη μονή και θαύμασε την αρχιτεκτονική της και την πνευματική της δραστηριότητα. Κατά την Επανάσταση του 1821, το μοναστήρι προσέφερε καταφύγιο σε αγώνες, μεταξύ των οποίων ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο οποίος πέρασε εκεί την Πάσχα του 1823 με τους συντρόφους του. Η Μονή των αποτελεσμάτων, επίσης, κέντρο επικοινωνίας και πνευματικό καταφύγιο κατοίκων της περιοχής. Το 1830, σε λειτουργικό βιβλίο της Μονής αναφέρεται ο «πολυχρόνιος» υπέρ της Ιωάννης Καποδίστρια, ένδειξη της εθνικής της αφύπνισης και της προσδοκίας για την ένωση της Θεσσαλίας με το ελληνικό κράτος, που πραγματοποιήθηκε το 1881.

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η Μονή Πέτρας ερημώθηκε και συγχωνεύθηκε προσωρινά με την Ιερά Μονή Παναγίας Κορώνης. Το 1925 επανήλθε στην αυτοτέλεια της, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Ιεζεκιήλ κατά τη δεκαετία του 1920-30, όταν πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εργασίες ανακαίνισης. Το 1967 αναγνωρίστηκε επίσημα ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Ένα έτος αργότερα, το 1968, υπέστη μεγάλες καταστροφές: ογδόντα περίπου διώροφα κελιά, υπόγειοι χώροι, αποθήκες, εργαστήρια, καθώς και τμήμα του περιβόλου (53×50 μ.) με πύργο και ανατολικό τοξωτό πυλώνα κατέρρευσαν. (Η Μονή Πέτρας στη Λίμνη Πλαστήρα)

Τα τελευταία χρόνια η Μονή έχει ανακτήσει τη λειτουργία της, με τη μόνιμη εγκατάσταση αδελφότητας που φροντίζει για την αποκατάσταση και την προστασία του μνημείου. Η Ιερά Μονή Παναγίας Πέτρας πανηγυρίζει στις 6 Αυγούστου (Μεταμόρφωση του Σωτήρος), στις 15 Αυγούστου (Κοίμηση της Θεοτόκου) και την Παρασκευή της Διακαινησίμου (Ζωοδόχος Πηγή). Σήμερα αποτελεί ενεργό μοναστικό κέντρο, προσκύνημα και σημαντικό τόπο πολιτισμικής και ιστορικής αξίας για την ευρύτερη περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα. (Η Μονή Πέτρας στη Λίμνη Πλαστήρα)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η μελέτη ανέδειξε τη Λίμνη Πλαστήρα ως πρότυπο βιώσιμου τουριστικού προορισμού που συνδυάζει τη φυσική ομορφιά, την ιστορική συνέχεια και την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Ο εντοπισμός και η τεκμηρίωση των σημαντικών μοναστηριών της περιοχής επιβεβαιώνουν τη συμβολή τους ως κέντρων πνευματικής μνήμης, εκπαίδευσης και πολιτιστικής ταυτότητας, τα οποία λειτουργούν διαχρονικά ως φορείς ανάπτυξης και συλλογικής συνοχής. Η οργανωμένη ανάδειξη των πολιτιστικών διαδρομών ενισχύει τις ήπιες μορφές τουρισμού, προωθεί τον σεβασμό στη φύση και την ενσωμάτωση της τοπικής παράδοσης στην τουριστική εμπειρία.

Υπογραμμίζεται η σημασία διατομεακής συνεργασίας μεταξύ τοπικών φορέων στην προστασία και ανάδειξη των μοναστηριών, σε συνδυασμό με τη δημιουργία θεματικών διαδρομών γύρω από τη λίμνη, που προάγουν μακροπρόθεσμα οφέλη για την οικονομική και πολιτιστική ευημερία της περιοχής. Είναι σημαντική η συνεργασία φορέων, επιχειρηματιών και τοπικής κοινωνίας ως βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση της μοναστηριακής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι σημαντική η ενίσχυση της προβολής της πολιτιστικής διαδρομής, η βιωματική αξιοποίηση των μνημείων και τη διασύνδεση του πολιτιστικού τουρισμού με την εκπαιδευτική και περιβαλλοντική δραστηριότητα με την συμβολή της τοπικής κοινότητας και την ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Βιβλιογραφία

- Delitheou, v., Krabokoukis, T., & Stavrakaki, E. (2014). Sustainable Tourism in Western Thessaly of Greece. *Management Studies*, σσ. 381-386.
- Economou, A. (2012). Cultural Heritage Tourism and the Environment. *Journal Sustainable Development Culture Traditions*(1).
- Karagiannis, S. (2013). *CULTURAL TOURISM AS A DEVELOPMENT FACTOR OF THE GREEK. SUSTAINABLE DEVELOPMENT, CULTURE, TRADITIONS* (2).
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Elsevier*, 36, 12-21.
- Sardianou, E., Kostakis, I., Mitoula, R., Theodoropoulou, E., Gkaragkani, V., & Lalioti, E. (χ.χ.). Entrepreneurs' beliefs on sustainable tourism practices: evidence from Karditsa and Kalabaka. *Socio Economic Sustainability, Regional Development and Spatial*, σ. 365. Ανάκτηση από ISBN: 978-960-93-6040
- thessaliadbadmin. (2024, 8 15). *Το «Πάσχα του Καλοκαιριού» -Τα μοναστήρια της Καρδίτσας και οι μοναδικές ιστορίες τους*. Ανάκτηση από Thessalia -24-gr: <https://thessalia-24.gr/2024/08/15/to-pascha-tou-kalokairiou-ta-monastiria-tis-karditsas-kai-oi-monadikes-istories-tous/>
- Tourism, U. (2008). *Glossary of Tourism Terms*. Ανάκτηση από <https://www.untourism.int/glossary-tourism-terms#C>: <https://www.untourism.int/untourism-ambassadors>
- Αλμυρούλης, Μ., Αλμυρούλης, Χ., Πιτσιλκας, Χ., & Νακος, Β. (χ.χ.). *Μοναστήρια της Ελλάδος*. (Ε. τ. Ελλάδος, Επιμ.) Ανάκτηση 11 14, 2025, από <https://www.monastiria.gr/>: <https://www.monastiria.gr/%ce%b7-%cf%84%ce%b1%cf%85%cf%84%cf%8c%cf%84%ce%b7%cf%84%ce%ac-%ce%bc%ce%b1%cf%82/>
- Η Ιερά Μονή Κορώνης*. (2025, 11 1). Ανάκτηση από Ταξίδι στη Θεσσαλία: <https://taxidisthessalia.gr/i-iera-moni-koronis/>
- Η Ιερά Μονή Παναγιάς Πελεκητής*. (2025). Ανάκτηση 11 25, 2025, από Μοναστήρια της Ελλάδας: <https://www.monastiria.gr/iera-moni-panagias-pelekitis/>
- Η λίμνη Πλαστήρα*. (2025, 11 10). Ανάκτηση από <https://idryma.allamanis.gr/karditsa:lake>
- Η Μονή Πέτρας στη Λίμνη Πλαστήρα*. (χ.χ.). Ανάκτηση 11 10, 2025, από <https://visithessaly.gr/protaseis/i-moni-petras-sti-limni-plastira>
- Ιερά μονή Κορώνης*. (2015). Ανάκτηση από Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλιωτών Φαρσαλιωτών: <https://www.imthf.gr/index.php/features/ieres-mones/47-im-koronis>
- Νάνος, Π. (2022). Αγία Τριάς Βουνεσίου. Στο *Αγία Τριάς Βουνεσίου*. Μορφοβούνι.
- Νάνος, Π. (2025, 6). Ιστορία. (Π. Νάνος, Επιμ.) *Θρησκευτικά Μνημεία και Τεκμήρια Λαϊκής Πίστης*(8). Ανάκτηση από <file:///C:/Users/Admin/Desktop/%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A1%CE>

%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%95%CE%A5%CE%A7%CE%9F%CE%A3_8_2025.pdf

Οδηγός Περιοχής Καρδίτσα. (2014). Ανάκτηση από Karditsa net: <http://www.karditsa-net.gr/2014/tour/route4.htm>

Παΐσης, Κ. (2025, 11 14). *Μοναστήρι Παναγίας Πελεκητής*. Ανάκτηση από Καρύτσα Δολώπων: <https://karitsa-dolopon.gr/monastiri-panagias-pelekitis/>

Πλαστήρα, Δ. (2025). *Lake plastira season destination*. Ανάκτηση από Δήμος Λίμνης Πλαστήρα: <https://lake-plastira.com/c/sightseeing/monasteries/>

Πλαστήρα, Δ. (2025). *Plastiras Lake 4 season destination*. Ανάκτηση 11 15, 2025, από <https://lake-plastira.com/c/sightseeing/monasteries/>

Πλαστήρα, Δ. Λ. (2025). *Μοναστηρια- Εκκλησίες*. Ανάκτηση 11 10, 2025, από Δήμος Λίμνης Πλαστήρα: <https://plastiras-ota.gr/>

Τσιτσάς, Σ. Κ. (2023). Τα Άγραφα της Πίνδου. Καρδίτσα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Βινιεράτου Μποσινάκη Μαρία

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης «Βιώσιμη Ανάπτυξη»

Δρ. Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

maria.vinieratou@gmail.com

Περίληψη

Στην εποχή του σύγχρονου παγκόσμιου ανταγωνισμού, οι οικονομίες των περισσότερων χωρών λειτουργούν όλο και περισσότερο ως μέρος ευρύτερων οργανισμών και διεθνών κέντρων αποφάσεων, στο πλαίσιο των οποίων οι εθνικοί στόχοι συγκεράζονται με περιφερειακούς ή και παγκόσμιους. Εξίσου παγκόσμιες είναι άλλωστε και οι προκλήσεις που αφορούν στις απειλές από την κλιματική αλλαγή, την ενεργειακή κρίση και την εξάντληση των φυσικών πόρων, τις πολεμικές συρράξεις αλλά και τις τεράστιες ανατροπές που επιφέρει η νέα οικονομική επανάσταση της τεχνητής νοημοσύνης. Οι εξελίξεις αυτές φέρνουν στο προσκήνιο την πρόκληση για ανάπτυξη ενός βιώσιμου δημοσιονομικού προγραμματισμού που, αντιμετωπίζοντας τους υφιστάμενους περιορισμούς των πόρων, θα μπορεί ταυτόχρονα να διατηρεί το θετικό αναπτυξιακό του πρόσημο.

Ως μέρος της εξέλιξης της παγκόσμιας οικονομίας, οι δημόσιες επενδύσεις καλούνται σήμερα να αναδιαμορφώσουν και αυτές το ρόλο τους, σύμφωνα με τις σύγχρονες προκλήσεις της δημοσιονομικής διαχείρισης, αφήνοντας οριστικά στο παρελθόν μοντέλα που επέτρεπαν το οποιοδήποτε περιθώριο σε ελλειπείς σχεδιασμούς, υπερβάσεις και ανατροπές των εθνικών και διεθνών οικονομικών δεδομένων και ισορροπιών, εντασσόμενες στο κάδρο των συγκλίσεων και του πλήρους εξορθολογισμού τους. Στο πλαίσιο αυτό η ενσωμάτωση των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) βρίσκεται ολοένα και συχνότερα στο επίκεντρο του σχεδιασμού της εθνικής αλλά και παγκόσμιας δημόσιας επενδυτικής δράσης, ως το σύγχρονο πιθανό μέσο ενσωμάτωσης στη δημοσιονομική πειθαρχία, με τη μορφή αναπτυξιακών πυλώνων, αξιών που θα διασφαλίσουν την ανταπόκριση στην ανάγκη των κοινωνιών για ευημερία και προοπτική.

Λέξεις Κλειδιά: Προϋπολογισμός, Δημόσιες Επενδύσεις, Βιώσιμη Ανάπτυξη, Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

1. Εισαγωγή

Οι δημόσιες επενδύσεις συνδέονται άμεσα με την παραγωγική ικανότητα μιας οικονομίας. Χαρακτηριστικά, χωρίς δρόμους, δίκτυα επικοινωνίας και παροχές ενέργειας, οι διαδικασίες και οι δραστηριότητες της παραγωγής και του εμπορίου θα ήταν αδύνατο να υλοποιηθούν (European Parliament, 1999). Η λειτουργία αυτή των δημοσίων επενδύσεων επιτελείται κατ' αρχήν στο επίπεδο, του εκάστοτε «εθνικού κράτους», το οποίο όμως, εδώ και αρκετές δεκαετίες, αν και εξακολουθεί να παραμένει ο κύριος φορέας λήψης των κεντρικών πολιτικών αποφάσεων, ενσωματώνεται παράλληλα ολοένα και περισσότερο σε ένα σύγχρονο «υβριδικό σύστημα» διακυβέρνησης (Loughlin J., 2009), όπου ο ρόλος του σταδιακά αναθεωρείται παγκόσμια, αναδιαμορφώνοντας τόσο τις διεθνείς σχέσεις του, όσο και την εσωτερική σχέση του με τις άλλες βαθμίδες διακυβέρνησης, αλλά και τους κοινωνικούς και οικονομικούς εταίρους. Ειδικότερα, και ιδίως μετά την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης αλλά και των μεγάλων επιβαρύνσεων που επέφεραν η υγειονομική κρίση του COVID και των

πολεμικών συρράξεων στην Ευρώπη καθώς οι φυσικές καταστροφές, ο αποτελεσματικός συντονισμός των οικονομικών πολιτικών των κρατών - μελών και η πολυμερής δημοσιονομική εποπτεία αποτελούν τους κύριους στόχους της υλοποιούμενης δημοσιονομικής μεταρρύθμισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η οποία διατηρεί τον μεσοπρόθεσμο προσανατολισμό ως μέσο για την επίτευξη της δημοσιονομικής πειθαρχίας, ταυτόχρονα με την προώθηση της ανάπτυξης και εν γένει τη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών των κρατών – μελών (Υπ.Εθ.Ο.Ο.-ΓΛΚ, 2024).

Ταυτόχρονα, οι δημόσιες επενδύσεις σήμερα, αναζητούν τον τρόπο, λειτουργώντας σε ένα πλαίσιο περιορισμένων διαθέσιμων πόρων και πειθαρχίας, να ενσωματώσουν την υλοποίηση των παγκόσμιων αρχών της Βιώσιμης Ανάπτυξης, οι οποίες ήδη από τον 20ο αιώνα προσπαθούν να απεγκλωβίσουν την έννοια της ανάπτυξης από τις μετρήσεις που αφορούν πχ το ΑΕΠ, το πλεόνασμα, τη συγκράτηση του δημόσιου χρέους, κ.α., εισάγοντας σε αυτήν αξίες που εκτείνονται, από τη διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, μέχρι τη δημοκρατία, τη συμμετοχή των πολιτών και την κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη (Παταργιάς Π., 2010).

2. Μεθοδολογική Προσέγγιση

Το κείμενο αυτό βασίζεται σε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση επίσημων κειμένων του ΟΗΕ, της ΕΕ και άλλων διεθνών φορέων / Οργανισμών, δημοσιεύσεων και ερευνητικών εργασιών, καθώς και κανονιστικών κειμένων και διοικητικών εγγράφων / εγκυκλίων που αφορούν στην εξελικτική πορεία, την υφιστάμενη πολιτική αλλά και τις προοπτικές σχεδιασμού του κρατικού προϋπολογισμού και των δημοσίων επενδύσεων σε εθνικό και διεθνές περιβάλλον. Ταυτόχρονα, μέσα από τη χαρτογράφηση εννοιών στα κείμενα αυτά, επιχειρήθηκε ο εντοπισμός κοινών προσεγγίσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξαγωγή συμπερασμάτων, σε σχέση με την προοπτική της συσχέτισης / ενσωμάτωσης των ΣΒΑ σε ένα μελλοντικό μοντέλο σχεδιασμού και λειτουργίας των δημοσίων επενδύσεων.

3. Δημόσιες Επενδύσεις στο πλαίσιο του κρατικού προϋπολογισμού: Ιστορική εξέλιξη και Περιεχόμενο

Λίγοι θυμούνται σήμερα ότι, ιστορικά, ο θεσμός του κρατικού προϋπολογισμού, μέρος του οποίου αποτελούν και οι δημόσιες επενδύσεις, διαμορφώθηκε προοδευτικά, παράλληλα με τη εξέλιξη του θεσμού του Κοινοβουλευτισμού, δεδομένου ότι, μέχρι το Μεσαίωνα η οικονομία του κράτους στο δυτικό κόσμο ταυτιζόταν με την προσωπική περιουσία του Ηγεμόνα, πάνω στην οποία εκείνος ασκούσε αυθαίρετη διαχείριση (Γκουζή Α. Κ., 1991).

Στην Αγγλία, το έτος 1760, ο Καγκελάριος του Exchequer παρουσίασε για πρώτη φορά σχέδιο κρατικού προϋπολογισμού στο αγγλικό Κοινοβούλιο, καθιερώνοντας έκτοτε την υποβολή του στην αρχή κάθε «οικονομικού» έτους, με στόχο τον έλεγχο πάνω στην εξουσία του βασιλιά αλλά και τις πρακτικές της κρατικής διοίκησης σε σχέση με την επιβολή φόρων, τη δαπάνη / διαχείριση των εσόδων του κράτους αλλά και τις επενδύσεις (Richard J., όπως ανακτήθηκε 22/08/2025).

Στη Γαλλία, το δικαίωμα του λαού να συμμετέχει στις αποφάσεις για την επιβολή φόρων, καθιερώθηκε με την επανάσταση του 1789, οι αρχές της οποίας άσκησαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση του θεσμού του προϋπολογισμού σε παγκόσμια κλίμακα, ενώ η περίφημη “Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου” περιέλαβε στο άρθρο 14 το δικαίωμα των πολιτών να ψηφίζουν με αντιπροσώπους ή αυτοπροσώπως τους φόρους και να παρακολουθούν τη χρήση τους (Σεγγούνη Ε., 2004).

Τον εικοστό αιώνα, η κατάρτιση των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων στις δυτικές οικονομίες εξελίχθηκε διακριτά, με βάση την έννοια και τις διαδικασίες του αναπτυξιακού / περιφερειακού προγραμματισμού (Delitheou V., Vinieratou -Bosinakis M., Athanassopoulos C, 2019), που εφαρμόστηκε ιδίως μετά την οικονομική κρίση του 1929-30 αλλά και τους δύο παγκόσμιους πολέμους.

Στις σύγχρονες οικονομίες, και σύμφωνα με έναν από τους επικρατέστερους ορισμούς, που απαντώνται τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στα κείμενα εργασίας της Eurostat, οι δημόσιες επενδύσεις, υλικές όσο και άυλες, ορίζονται ως ο συνολικός ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου, που διενεργείται από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης (Mehrotra and Vålilä, 2006).

Ως βασικές, ευρείες κατηγορίες δημοσίων επενδύσεων διακρίνονται:

Υποδομές, συμπεριλαμβανομένων των δικτύων μεταφορών και επικοινωνιών, τον εξοπλισμό και άλλα ενσώματα κεφαλαιουχικά αγαθά.

Επενδύσεις σε ανθρώπινο δυναμικό, ιδίως στους τομείς της εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και της στήριξης της οικογένειας, ιδίως στο πλαίσιο της απασχολησιμότητας του ανθρώπινου δυναμικού.

Επενδύσεις στην τεχνολογική πρόοδο, ιδίως αναφορικά με την έρευνα.

Από τη φύση τους οι δημόσιες επενδύσεις δεν παράγουν τόσο άμεσα, όσο μακροπρόθεσμα οφέλη. Η ανταποδοτικότητά τους συχνά εντοπίζεται δύσκολα, και προσδιορίζεται μόνο με γενικότερους όρους, μέσα από την κοινωνικο-οικονομική έρευνα και την ανάλυση κόστους – οφέλους. Η διαπίστωση αυτή είναι ακόμη περισσότερο αληθής στην περίπτωση των επενδύσεων στο ανθρώπινο κεφάλαιο και την έρευνα, οι οποίες από πολλούς χαρακτηρίζονται ως «ήπιες» (soft) επενδύσεις (Streeck & Mertens, 2011).

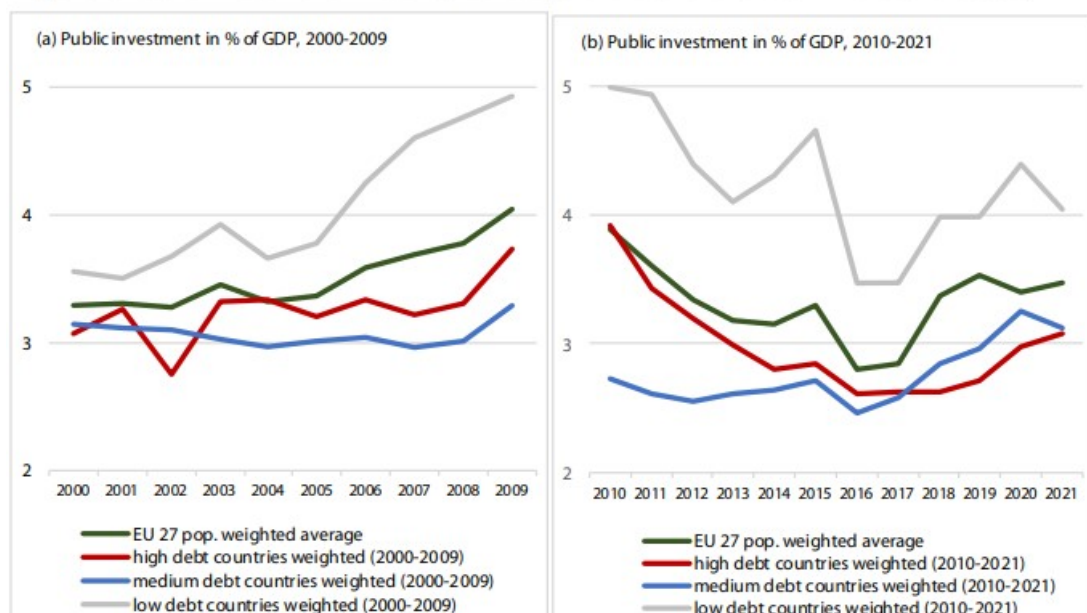
Σε αντιδιαστολή με τις «πάγιες» δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού, οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν εργαλείο ανάπτυξης με αναδιανεμητικό χαρακτήρα, αλλά και μέσο πολιτικής (Ιωαννίδου Η, 2024) καθώς μπορούν να προσανατολίζονται στοχευμένα προς τους τομείς εκείνους της παραγωγικής διαδικασίας που συντάσσονται με τους επιδιωκόμενους αναπτυξιακούς στόχους. Παράλληλα, οι δημόσιες επενδύσεις θεωρούνται από πολλούς αποτελεσματικό μέσο αντιμετώπισης της ύφεσης, καθώς εφοδιάζουν την οικονομία με υποδομές ενεργοποιώντας παραγωγικούς συντελεστές που βρίσκονται σε αδράνεια (Καράγιωργας, 1979).

3.1. Οι Δημόσιες Επενδύσεις μετά την πρόσφατη δημοσιονομική κρίση: Το νέο ζητούμενο της ανάπτυξης μέσα στα όρια της δημοσιονομικής πειθαρχίας

Σύμφωνα και με τη μελέτη “A targeted golden rule for public investments? A comparative analysis of possible accounting methods in the context of the review of Stability and Growth Pact” που εκπονήθηκε το 2023 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μετά και από σχετικό αίτημα της Επιτροπής Οικονομικής και Νομισματικής Πολιτικής (ECON) Μετά το 2009, στη σκιά της δυσμενούς παγκόσμιας δημοσιονομικής συγκυρίας, το μερίδιο των δημοσίων επενδύσεων στο ΑΕΠ σημείωσε διεθνώς πτωτική τάση, ενώ υποχώρησε επί σειρά ετών και στην ΕΕ. Η επίπτωση αυτή ήταν ιδιαίτερα έντονη σε χώρες που ήδη κατέγραφαν υψηλά επίπεδα δημοσίου χρέους, όπως ενδεικτικά η Ελλάδα και η Ιταλία, αλλά και σε άλλες χώρες με λιγότερο υψηλό δημόσιο χρέος, επιφέροντας τη δραστική συρρίκνωση των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων (ΠΔΕ), μέχρι περίπου το 2016-2017 όπου η τάση αυτή της μείωσης αρχίζει και πάλι αντιστρέφεται με αργούς ρυθμούς.

Η διαχρονική εξέλιξη των παραπάνω μεγεθών, πριν και μετά τη δημοσιονομική κρίση, αποτυπώνονται διαγραμματικά στην ανωτέρω μελέτη, με βάση και στοιχεία της Eurostat:

Figure 1: Public investment in the EU, before (a) and after the Global Financial Crisis (b)

Notes: the country groups are categorised by their average public debt in the respective time period. Low debt = under 60% of GDP, medium debt = between 60% and 90% of GDP, high debt = over 90% of GDP. Source: Eurostat.

Πηγή: European Parliament, *A targeted golden rule for public investments? A comparative analysis of possible accounting methods in the context of the review of Stability and Growth Pact, Study requested by the ECON committee, March 2023*

Με κύριο στόχο την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενίσχυσε τα μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας, και έθεσε σε εφαρμογή διαδικασίες συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών – μελών, με άξονα το μεσοπρόθεσμα προγραμματισμό. Ειδικότερα, για τον καθορισμό της δημοσιονομικής πορείας και την άσκηση της ετήσιας δημοσιονομικής εποπτείας καθιερώθηκε ένας ενιαίος λειτουργικός δείκτης, βασισμένος στη βιωσιμότητα του χρέους, ο οποίος στηρίζεται στις εθνικά χρηματοδοτούμενες καθαρές πρωτογενείς δαπάνες. Ως «καθαρές πρωτογενείς δαπάνες» (ΕΕ 2024) ορίζονται οι κρατικές δαπάνες μετά την αφαίρεση των δαπανών για τόκους, των μέτρων διακριτικής ευχέρειας στο σκέλος των εσόδων, των δαπανών για προγράμματα της Ένωσης που καλύπτονται στο σύνολό τους από ενωσιακά κονδύλια, των εθνικών δαπανών για τη συγχρηματοδότηση προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την Ένωση, των κυκλικών στοιχείων των δαπανών για επιδόματα ανεργίας και των έκτακτων και άλλων προσωρινών μέτρων.

Κατά τα πιο πρόσφατα χρόνια της εξόδου από την κρίση, επιχειρείται μια δημοσιονομική μεταρρύθμιση, στο πλαίσιο της οποίας, η ΕΕ προσπαθεί πλέον να επιτύχει το συνδυασμό της μεγέθυνσης των δημοσίων επενδύσεων με την οικονομική και δημοσιονομική βιωσιμότητά τους, με επιδιωκόμενο στόχο τη μετάβαση σε μια πράσινη, ψηφιακή και ανταγωνιστική Ευρώπη.¹ Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι αρκετά χαρακτηριστικό το περιεχόμενο μελέτης που εκπονήθηκε το 2023 με μέριμνα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με τίτλο “A targeted golden rule for public investments? A comparative analysis of possible accounting methods in the context of

¹Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών – Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2025, Εγκύκλιος, ΑΠ 2/61338/ΔΠΓΚ/ 10.07.2024 (ΑΔΑ 6ΣΛΒΗ-8Α3)

the review of Stability and Growth Pact”,¹ η οποία, αναλύοντας την επίπτωση των πρόσφατων δημοσιονομικών περιορισμών στις δημόσιες επενδύσεις των χωρών μελών, επιχειρεί να διερευνήσει τη δυνατότητα ενίσχυσης των επενδυτικών δαπανών σε ένα πλαίσιο διατήρησης της οικονομικής βιωσιμότητας, ιδίως με την προοπτική της αναθεώρησης της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης που επιχειρείται από την Επιτροπή.

4. Οι δημόσιες επενδύσεις στην Ελλάδα

4.1. «Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης της Ελληνικής Οικονομίας»

Στην Ελλάδα, ήδη από την εποχή των Επαναστατικών Συνταγμάτων, μεταφυτεύθηκαν, κάτω από την επίδραση των αρχών της Γαλλικής Επανάστασης, οι δημοκρατικές αρχές του Κοινοβουλευτισμού στις οποίες περιλαμβάνονταν και οι αρχές του προϋπολογισμού. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, στο πρώτο Προσωρινό Πολίτευμα (Σύνταγμα) της Ελλάδας, στην Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου, περιλαμβάνονται οι βασικές έννοιες του προϋπολογισμού ο οποίος ονομάστηκε “υποθετικός λογαριασμός”. Εν τέλει, με το Σύνταγμα του 1844 διαμορφώνονται και κατοχυρώνονται οι σύγχρονες αρχές του Προϋπολογισμού στη χώρα μας, καταργείται η ετήσια ισχύς των φορολογικών νόμων, και καθιερώνεται η κατάρτιση του Προϋπολογισμού από την Κυβέρνηση και η ψήφιση του από τη Βουλή και τη Γερουσία (Σεργούνη Ε., 2004).

Όμως, τον πραγματικό πρόδρομο του μετέπειτα ελληνικού Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων αποτέλεσε, κατά την περίοδο 1947 – 52 το λεγόμενο «Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης της Ελληνικής Οικονομίας», βασισμένο στο γνωστό μας «σχέδιο Μάρσαλ», με συνολικό προϋπολογισμό 5.7 δις, δολάρια, που σκοπό είχε την αντιμετώπιση των εκτάκτων και επειγουσών αναγκών σε έργα υποδομής καθώς και των οξύτατων κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων που άφησε πίσω του ο πόλεμος (Νικολαΐδης Λ., 1954).

Στοιχεία του Προγράμματος Ανασυγκροτήσεως της Ελληνικής Οικονομίας 1950-51 (σε εκ δολάρια):

Εξωτερικαί πληρωμαί :			
Δι' εισαγωγὰς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν	276,9		
Δι' εισαγωγὰς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν	76,9		
Διὰ λοιπὰς πληρωμὰς ἀγαθῶν	53,2	407.—	
Πόροι :			
Πόροι ἐξ ἐξαγωγῶν	92.—		
Ἄδηλοι πόροι	55.—	147.—	
Ἔλλειμμα		260.—	
Καλυπτόμενον διὰ :			
Τῆς βοηθείας ἔτους 1950—51		206,8	
Τοῦ ὑπολοίτου βοηθείας 1949-50 μείον μεταφορᾶς εἰς 1951-52		19,7	
Τῶν ἐπανορθώσεων		33,5	
		260.—	

Πηγή: Έκδοση Οικονομική και Κοινωνική ζωή, Η Έκθεσις του Διοικητού της Τραπέζης της Ελλάδος κ. Γ. Μαντζαβίνου,

<https://www.bankofgreece.gr/trapeza/kepoet/istoriko-arxeio/arxeia>

¹European Parliament, *A targeted golden rule for public investments? A comparative analysis of possible accounting methods in the context of the review of Stability and Growth Pact*, Study requested by the ECON committee, March 2023

4.2. ΠΔΕ και Διαρθρωτικά Ταμεία: «Εθνικό» και «Συγχρηματοδοτούμενο» Σκέλος

Το κατά κυριολεξία Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) ξεκινά να εφαρμόζεται μετά το 1952, αποτελώντας μέχρι σήμερα τη ραχοκοκαλιά της οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας, αν και για τις δεκαετίες που ακολούθησαν, εφαρμόζεται χωρίς σχεδιασμό, με τρόπο συγκεντρωτικό που δεν προάγει τις περιφερειακές ιδιαιτερότητες, και συσσωρεύοντας έργα που πολλαπλασιάζονται «άναρχα», και, αντί να ολοκληρώνονται, προοδευτικά διογκώνονται και λιμνάζουν.

Μετά το 1980 με αφορμή την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση (ΕΟΚ), αρχίζει η ανάπτυξη της ελληνικής περιφερειακής πολιτικής στα ευρωπαϊκά πρότυπα, ενώ εφαρμόζεται το Πρόγραμμα Περιφερειακής Ανάπτυξης 1981-5 μέσω του οποίου εισρέουν στη χώρα οι πρώτες ενισχύσεις από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τότε, με τα “Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα” (“ΜΟΠ”) εισηχθή για πρώτη φορά στις ευρωπαϊκές αναπτυξιακές παρεμβάσεις ο σχεδιασμός και η χρηματοδότηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων - αντί καταλόγων μεμονωμένων έργων, όπως γινόταν ως τότε. Αυτή η προσέγγιση αποτέλεσε για τη χώρα μας τη βάση σχεδιασμού των “Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης” και των «Εταιρικών Συμφώνων Περιφερειακής Ανάπτυξης» που ακολούθησαν. (Δεληθέου Β., Ποδηματάς, Ε., Μιχαλάκη Ε., 2018)

Την ίδια περίοδο εγκαινιάζεται και ο διαχωρισμός του ελληνικού ΠΔΕ σε «Εθνικό» και «Συγχρηματοδοτούμενο» σκέλος, με βάση την οποία, το ελληνικό ΠΔΕ θα λειτουργήσει έκτοτε και για πολλές δεκαετίες, αποτελούμενο αφενός από ένα μέρος ρυθμισμένο και οριοθετημένο σε συνάφεια με τους κανόνες διαχείρισης των συγχ/νων προγραμμάτων και αφετέρου από το υπόλοιπο ΠΔΕ των αμιγώς εθνικών πόρων, που παραμένει διεπόμενο από ένα πεπαλαιωμένο θεσμικό πλαίσιο, αποτελούμενο από ένα άναρχο συνονθύλευμα έργων.

4.3. Το ελληνικό ΠΔΕ μετά τη δημοσιονομική κρίση: ο νόμος 4270/2014

Απόρροια της δημοσιονομικής κρίσης και πειθαρχίας της εποχής του, ο ν. 4270/2014 (Α’ 143) επιχείρησε να θέσει πιο συντονισμένα τους δημοσιονομικούς κανόνες που διέπουν έκτοτε τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής και την προετοιμασία της κατάρτισης του Κρατικού Προϋπολογισμού σε συνάφεια και με τον σχεδιασμό του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ). Στο πλαίσιο αυτό, προέβλεψε την εισαγωγή της έννοιας του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού στόχου (Medium-Term Objective) και των κατάλληλων διορθωτικών μηχανισμών σε περίπτωση σημαντικών αποκλίσεων από το στόχο αυτό, με βάση ιδίως τα προβλεπόμενα από το αντίστοιχο Ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο (Υπ. Οικονομικών, 2014).

Συνάμα προέβλεψε ρητά ότι «ο Κρατικός Προϋπολογισμός διακρίνεται στον Τακτικό Προϋπολογισμό και στον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων».

4.4. Η επέκταση της εφαρμογής κανόνων διαχείρισης και ελέγχου στο εθνικό ΠΔΕ: ο νόμος 4635/2019

Για πάνω από μισό αιώνα μετά το διαχωρισμό του ΠΔΕ σε «εθνικό» και «συγχρηματοδοτούμενο», το σκέλος των εθνικών πόρων εξακολούθησε να διέπεται από τη νομοθεσία που εγκαινιάστηκε το 1952, συνεχίζοντας να περιλαμβάνει ένα συνονθύλευμα έργων που δεν ανταποκρίνονταν σε κάποιον προγραμματικό στρατηγικό σχεδιασμό αλλά εγγράφονταν αποσπασματικά σε κωδικούς πιστώσεων (Υπ. Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2019). Προκειμένου να ανταποκριθεί στον επι μακρόν επιζητούμενο εξορθολογισμό και

στρατηγικό προγραμματισμό των αμιγώς εθνικών επενδυτικών πόρων, το 2019 ο νόμος 4635/2019 (Α' 167) θεσμοθέτησε την εισαγωγή του «Εθνικού Προγράμματος Ανάπτυξης» (ΕΠΑ). Ειδικότερα, με αφετηρία, αφενός την εμπειρία των διαδικασιών σχεδιασμού και υλοποίησης του ΕΣΠΑ, και αφετέρου το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο που διέπει το εθνικό ΠΔΕ, το ΕΠΑ έθεσε τις βάσεις ενός ολοκληρωμένου συστήματος για την κατάρτιση, τη διαχείριση, την παρακολούθηση και τον έλεγχο του εθνικού ΠΔΕ.

Τέλος, από διακριτή «γραμμή» προϋπολογισμού του εθνικού σκέλους του ΠΔΕ καθιερώθηκε με βάση ιδίως τους ν.4772/2021(Α'17) και ν. 4822/2021 (ΦΕΚ Α' 135), να χρηματοδοτείται και το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0 (<https://greece20.gov.gr/me-mia-matia/>), που εγκρίθηκε στις 13 Ιουλίου 2021 από το Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ecofin), με αρχικό προϋπολογισμό 30,5 δισ. ευρώ.

Το Ελλάδα 2.0 περιλαμβάνει 105 επενδύσεις και 75 μεταρρυθμίσεις, κατανομημένες σε 5 πυλώνες:

Πράσινη Μετάβαση

Ψηφιακή Μετάβαση

Απασχόληση-Δεξιότητες- Κοινωνική Συνοχή

Ιδιωτικές επενδύσεις και μετασχηματισμός της οικονομίας

REPowerEU

4.5. Η αναμόρφωση του ΠΔΕ: Νόμος 5140/2024 «Νέο Αναπτυξιακό πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων και συμπληρωματικές διατάξεις»

Ο ν. 5140/2024 (Α' 154) που ψηφίστηκε τον Σεπτέμβριο του 2024 επιχειρεί έναν ευρύτατο εξορθολογισμό, καθώς και τη συμπλήρωση, τη συγκέντρωση και τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου που διέπει το «Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων» (ΑΠΔΕ), όπως μετονομάζεται το ΠΔΕ στη χώρα μας, με ολοκληρωμένο περιεχόμενο, συμπεριλαμβάνοντας τα υφιστάμενα εργαλεία αναπτυξιακής πολιτικής και δημοσιονομικού προγραμματισμού, όπως ο κρατικός προϋπολογισμός, το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) και τα αναπτυξιακά προγράμματα.

Ανάμεσα στις σημαντικές μεταρρυθμίσεις του συγκαταλέγονται (Υπ. Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, 2024):

- Η καθιέρωση δεκαετούς σχεδίου προγραμματισμού δημοσίων επενδύσεων, που θα εκτείνεται πέραν των ετών που προβλέπονται στο πλαίσιο κατάρτισης του ΜΠΔΣ,
- η σύσταση και παρακολούθηση Άξονα Μακροπρόθεσμων Δεσμεύσεων,
- η απλούστευση της διαδικασίας χρηματοδότησης των έργων ΑΠΔΕ.
- Η διακριτή διαδικασία πληρωμής για τα έργα που αφορούν σε αντιμετώπιση επιπτώσεων φυσικών καταστροφών,
- Ο προσδιορισμός διαδικασίας ολοκλήρωσης των έργων ΑΠΔΕ, καθώς και περιοδικής εκκαθάρισης του προγράμματος,
- Η εισαγωγή νέας διαδικασίας για την αξιολόγηση της υλοποίησης του ΑΠΔΕ και του θεσμικού του πλαισίου.

ΠΔΕ – Μεγέθη υλοποίησης

Πηγή: ΥΠΕΘΟΟ ««Τριμηνιαίος απολογισμός της αξιοποίησης των χρηματοδοτικών εργαλείων για την στήριξη της κοινωνίας και της οικονομίας», Συνέντευξη τύπου, Οκτώβριος 2024

5. Η ενσωμάτωση της Βιώσιμης Ανάπτυξης μέσα από τις επενδυτικές πολιτικές και τον προϋπολογισμό της ΕΕ.

5.1. Ιστορική ανασκόπηση

Μετά τη ραγδαία όξυνση των πολλαπλών προβλημάτων που προκάλεσε στον πλανήτη ιδίως η ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος (Καραγιάννη, Στ. και Πεμπετζόγλου, Μ., 2020), κρίθηκε αναγκαίος ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός, σε παγκόσμιο επίπεδο, πολιτικών «βιωσιμότητας» ή «διατηρησιμότητας» της ανάπτυξης, με αφετηρία την αποτύπωση του κανόνα ότι «Η «βιώσιμη» ή «αειφόρος» ή «διατηρήσιμη» ανάπτυξη ορίζεται η ανάπτυξη εκείνη που καλύπτει τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να παρεμποδίζει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να καλύπτουν τις δικές τους». (World Commission on Environment and Development, 1987).

Μετά τη διατύπωση του ορισμού της βιώσιμης ανάπτυξης από την έκθεση Brundtland, η τότε Ε.Ο.Κ. ενσωμάτωσε σταδιακά την πρόληψη για την προστασία του περιβάλλοντος στις πολιτικές της, και ιδιαίτερα στο τέταρτο Πρόγραμμα Δράσης (1987-1992) για το Περιβάλλον όπου τονίζεται η ανάγκη ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στις οικονομικές δραστηριότητες. Ακολούθησαν η συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) που η Ευρωπαϊκή Ένωση τονίζει την ανάγκη μέριμνας για το περιβάλλον και η συνθήκη του Άμστερνταμ που η βιώσιμη ανάπτυξη αναδεικνύεται ως κεντρικός στόχος της πολιτικής της Ε.Ε. Στη συνέχεια έχουμε τη Σύνοδο του Κάρντιφ τον Ιούνιο του 1998 όπου οι αρχηγοί των κρατών μελών υπερτόνισαν την περιβαλλοντική ενσωμάτωση σε όλες τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, ώστε να προωθηθεί η ανάπτυξη και η απασχόληση στις μακροοικονομικές πολιτικές (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 1998). Εξάλλου, στη Σύνοδο της Λισαβόνας που διεξήχθη κατά το εαρινό συμβούλιο κορυφής τον Μάρτιο του 2000, τέθηκαν ζητήματα που αφορούσαν την ευρύτερη μεταρρύθμιση, οικονομικού κοινωνικού και περιβαλλοντικού τομέα (Τσανάκας Ζ., 2023). Τέλος στις εργασίες που πραγματοποιήθηκαν το 2001 στη Διάσκεψη του Γκέτεμποργκ, η έμφαση δόθηκε στην προσθήκη του περιβαλλοντικού πυλώνα. Έτσι διαμορφώθηκε η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στις βασικές προτεραιότητες της οποίας περιλαμβάνονται η μέριμνα για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, η εξασφάλιση των βιώσιμων μεταφορών, η υπεύθυνη διαχείριση των φυσικών πόρων αλλά και η δημόσια υγεία.

Στη συνέχεια, η ευρωπαϊκή στρατηγική 2020, που υιοθετήθηκε τον Μάρτιο του 2010 για τα έτη 2011-2020 επιδίωκε την ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση μέσα από σημαντικές μεταρρυθμίσεις και θέσπιση ποσοτικών στόχων που αφορούν την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας, να υποστηριχθεί (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010^α) , (Φερώνας, Α., 2013). Η στρατηγική περιλάμβανε συντονισμένες δράσεις κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής αλλά και περιβαλλοντικής μέριμνας με τις οποίες επιδιώχθηκε α) η Έξυπνη Ανάπτυξη, και β) η Βιώσιμη Ανάπτυξη, με την προώθηση της «πράσινης οικονομίας».

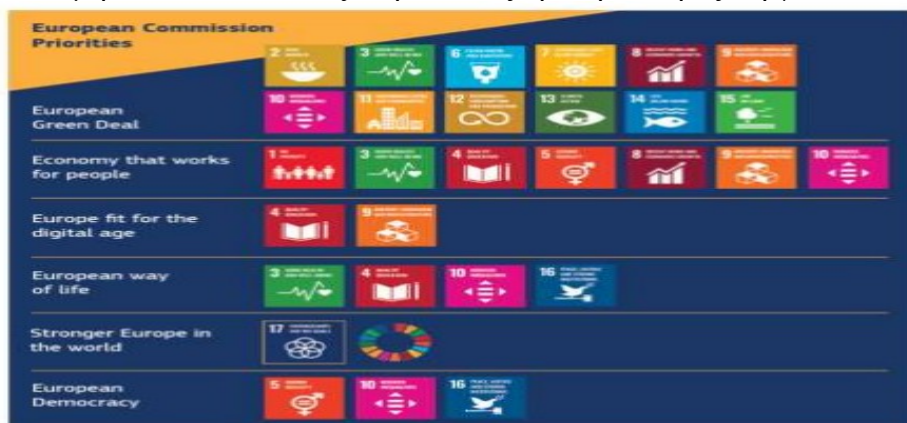
5.2. Πρόσφατες εξελίξεις.

Οι σύγχρονοι Στόχοι για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΣΒΑ) αντλούνται πλέον από το «θεματολόγιο 2030», το οποίο ενέκριναν οι παγκόσμιοι ηγέτες στο πλαίσιο της 70ής Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, της 25ης Σεπτεμβρίου 2015 (Ψήφισμα A/RES/70/1 των Ηνωμένων Εθνών) και στο επίκεντρο του οποίου βρίσκονται 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης και 169 υπο-στόχοι, ως μέρος του σχεδίου για ένα βιώσιμο μέλλον για όλους. Οι στόχοι του σχεδίου δράσης σχετίζονται με τους ανθρώπους (People), τον πλανήτη (Planet), την ευημερία (Prosperity) και την εταιρική σχέση - τη σύμπραξη δηλαδή όλων των χωρών (Partnership). Ειδικότερα, λαμβάνεται μέριμνα για την εξάλειψη της φτώχειας και της πείνας και την ανθρώπινη διαβίωση σε ένα υγιές περιβάλλον. Οι ενέργειες προστασίας του πλανήτη συνδυάζονται με την προστασία του περιβάλλοντος, τις δράσεις υπεύθυνης κατανάλωσης και παραγωγής, τη μέριμνα για την κλιματική αλλαγή σε συνδυασμό με την κάλυψη όλων των μελλοντικών αναγκών, ούτως ώστε, η ισόρροπη συνύπαρξη οικονομικής - κοινωνικής και τεχνολογικής διάστασης να μπορέσουν να διασφαλίσουν την ευημερία του ανθρώπινου είδους.

Εξαρχής η ΕΕ δεσμεύθηκε (Ε. Επιτροπή, 2016) πλήρως να πρωτοστατήσει στην υλοποίηση του θεματολογίου 2030 και των ΣΒΑ από κοινού με τα κράτη μέλη της και σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας αλλά και μέσα από την πλήρη ενσωμάτωση των ΣΒΑ στο ευρωπαϊκό πλαίσιο πολιτικής και στις τρέχουσες προτεραιότητες της Επιτροπής.

Παράλληλα, και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, σε σχετικό έγγραφο Συμπερασμάτων του (Συμβούλιο της ΕΕ, 2017), ήδη από τον Ιούνιο 2017, παροτρύνει την Επιτροπή α) να επεξεργαστεί μια στρατηγική εφαρμογής των ΣΒΑ, με στόχους, χρονοδιάγραμμα και μέτρα για την ενσωμάτωση σε όλες τις ευρωπαϊκές πολιτικές, β) να λάβει υπόψη, από κοινού με τα κράτη μέλη, τους ΣΒΑ στο πλαίσιο των συζητήσεων για το μέλλον της Ευρώπης. Επίσης, το Συμβούλιο καλωσορίζει την πρόταση για το Πρόγραμμα Εξωτερικών Επενδύσεων καθώς και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Βιώσιμης Ανάπτυξης που θεσπίστηκε για να κινητοποιήσει -ιδιωτικές κυρίως – επενδύσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη, ενώ αναγνωρίζει την πρωταρχική ευθύνη των κρατών μελών αναφορικά με την παρακολούθηση της επίτευξης των ΣΒΑ σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, υπογραμμίζοντας και την ευθύνη της Επιτροπής σε σχέση με τη θέση σε εφαρμογή μιας διαδικασίας αξιολόγησης της προόδου που συντελείται προς την κατεύθυνση αυτή, στο σύνολο της ΕΕ. Για την εφαρμογή των ανωτέρω, οι 17 ΣΒΑ κατανεμήθηκαν σε έξι ευρωπαϊκές προτεραιότητες / εργαλεία πολιτικής, ενώ ενίοτε, συγκεκριμένοι ΣΒΑ επιδιώκονται στο πλαίσιο περισσότερων της μιας προτεραιοτήτων (European Commission, 2020 b).

Κατανομή των 17 ΣΒΑ σε έξι ευρωπαϊκές προτεραιότητες / εργαλεία πολιτικής

Πηγή: *European Commission, Delivering on the UN's Sustainable Development Goals – A comprehensive approach, Commission Staff Working Document SWD(2020) 400 final, Brussels, 18.11.2020*

Εξάλλου, η Επιτροπή το 2019 ανακοίνωσε την ενσωμάτωση των ΣΒΑ στο «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», μια διαδικασία συντονισμού των οικονομικών, εργασιακών και κοινωνικών πολιτικών για την ανάκαμψη στη μετά-Covid εποχή, που ξεκίνησε το 2010 αποβλέποντας στην επίτευξη δημοσιονομικής πειθαρχίας, ιδίως μέσα από ένα μηχανισμό δέσμευσης που συμπεριλαμβάνει το τοπικό και περιφερειακό επίπεδο διακυβέρνησης, και στα πλαίσια του οποίου οι στόχοι και τα μεγέθη των εθνικών προϋπολογισμών συντονίζονται, προσυμφωνούνται, αλλά και ελέγχονται στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας.

Το πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο μετά το 2020 επαναπροσανατολίζει τις συνεισφορές από τον προϋπολογισμό της ΕΕ προς την κατεύθυνση της επίτευξης μακροπρόθεσμων στόχων της ΕΕ σε συνάφεια με τους ΣΒΑ. Ήδη, στον κύκλο του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου» του 2020 οι Εκθέσεις των χωρών περιλάμβαναν μνεία στην ενσωμάτωση των ΣΒΑ στις δράσεις / πολιτικές στους, ενώ το 2021 τέθηκε σε εφαρμογή η Ετήσια Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΕΣΒΑ), ως μηχανισμός που καθορίζει τις οικονομικές και κοινωνικές προτεραιότητες για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), τοποθετώντας τη βιωσιμότητα και την κοινωνική ένταξη στο επίκεντρο της χάραξης της οικονομικής πολιτικής της ΕΕ..

Όπως συμπεραίνεται από προαναφερθέντα, σημαντικές πρωτοβουλίες έχουν αναληφθεί για την ενσωμάτωση των ΣΒΑ στις ευρωπαϊκές πολιτικές και τον προϋπολογισμό, εστιάζοντας όμως πρωταρχικά στον στόχο 13 (δράσεις για το κλίμα), ενώ ή ίδια έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στους υπόλοιπους στόχους, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι τα χρονικά περιθώρια για την επίτευξη των ΣΒΑ μέχρι το 2030 στενεύουν δραματικά (European Parliament, 2021).

Εξάλλου, μελέτες που πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα για τα αποτελέσματα της προσπάθειας ενσωμάτωσης των ΣΒΑ στις πολιτικές της ΕΕ αναδεικνύουν τουλάχιστον πέντε υφιστάμενες προκλήσεις που παραμένουν με διαχρονικότητα (SDG Transformation Center at the UN Sustainable Development Solutions Network (SDSN), 2025):

Στασιμότητα και ίσως οπισθοχώρηση στην επίτευξη του δείκτη που αφορά στην «ανάπτυξη για όλους», καθώς καταγράφονται ανάμεσα στις χώρες ανισότητες στις παρεχόμενες ευκαιρίες, το επίπεδο ευημερίας και την πρόσβαση στις υπηρεσίες.

Δυσκολίες που παραμένουν αναφορικά με τους στόχους που αφορούν στο περιβάλλον και τη βιοποικιλότητα, συμπεριλαμβανομένης της βιώσιμης τροφής και τη χρήση γης στην Ευρώπη.

Αρνητικές επιδράσεις μη βιώσιμης κατανάλωσης και τροφοδοτικής αλυσίδας.

Μεγάλα κενά και αργή πρόοδο στην προώθηση της βιωσιμότητας ιδίως σε τομείς όπως η βιομηχανία, η καινοτομία και οι υποδομές.

Αργή πρόοδο και ακόμη και υποχώρηση των δεικτών αναφορικά με τον ΣΒΑ 16 (ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί) καθώς και ΣΒΑ 17 (συνεργασίες για τους στόχους).

6. Η Εφαρμογή των ΣΒΑ στην Ελλάδα

Όπως αναφέρει η Έκθεση Εθελοντικής Αξιολόγησης της Ελλάδας σχετικά με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) 2022 (Presidency of the Hellenic Government, 2022) οι τρεις αλληλένδετες διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης (οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική) βρίσκονται στο επίκεντρο του προγραμματισμού στην Ελλάδα και συμπεριλαμβάνονται με ισορροπημένο τρόπο στις εθνικές στρατηγικές προτεραιότητες, των μεταρρυθμιστικών πολιτικών, των σχεδίων δράσης, των νομοθετικών πρωτοβουλιών, καθώς και των χρηματοδοτικών προγραμμάτων και εργαλείων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» που υιοθετήθηκε την 27/04/2021 και συμπεριλαμβάνει ένα σύνολο μεταρρυθμιστικών μέτρων και επενδυτικών δράσεων που στοχεύουν στην επιτάχυνση της μετάβασης της χώρας σε ένα πιο βιώσιμο και συμπεριληπτικό μοντέλο ανάπτυξης και στην ενδυνάμωση της οικονομικής, κοινωνικής και θεσμικής ανθεκτικότητάς της. Το Σχέδιο αποτελείται από τέσσερις κεντρικούς πυλώνες συνδεδεμένους άρρηκτα με τους ΣΒΑ: α) Πράσινη μετάβαση, β) ψηφιακή μετάβαση, γ) απασχόληση, δεξιότητες και κοινωνική συνοχή, καθώς και δ) ιδιωτικές επενδύσεις και οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός. Από το 2023 και μετά, η δράση REPowerEU, αποτέλεσε τον «5ο πυλώνα», επικεντρώνοντας στην εξοικονόμηση ενέργειας, τη διαφοροποίηση του εφοδιασμού και την επιτάχυνση της μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας. Σημειώνεται εξάλλου ότι 37.5% των συνολικών πόρων του αφιερώνονται σε δράσεις για το κλίμα, ενώ 23.3% σε πρωτοβουλίες για την ψηφιακή μεταρρύθμιση.

Με παρόμοιο τρόπο, οι τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης βρίσκονται στο επίκεντρο και του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων, το οποίο προσδιορίζει σε ετήσια βάση συγκεκριμένες κρίσιμες μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις που υλοποιούνται στο πλαίσιο των τομεακών πολιτικών, και το οποίο, από το 2024 και μετά αντικαταστάθηκε από το Μεσοπρόθεσμο Δημοσιονομικό Διαρθρωτικό Σχέδιο. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με το τελευταίο υποβληθέν Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων, το 2023, παρόλο που η χώρα μας εξακολουθούσε να υπολείπεται του μέσου όρου των κρατών μελών της ΕΕ ως προς τη συνολική επίτευξη των ΣΒΑ, είχε να επιδείξει σημαντική πρόοδο αναφορικά με την εξέλιξη των στόχων 2, 7 και 10, ενώ μικρότερη πρόοδος σημειώθηκε στους στόχους 1, 5, 9, 8 και 16. Τέλος, υποχώρηση διαπιστωνόταν για το 2022 στην επίτευξη των στόχων 3, 4, 11 και 13 (Hellenic Republic, 2023).

Άλλα εθνικά σχέδια πολιτικής που ενσωματώνουν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης είναι επίσης ενδεικτικά το Σχέδιο Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα, το Εθνικό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, καθώς και η Εθνική Στρατηγική για την Έρευνα και την Καινοτομία.

Εξάλλου, από τους αμιγώς εθνικούς πόρους του ΠΔΕ υλοποιείται από το 2021 το Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης του οποίου στόχοι αποτελούν σύμφωνα με την εγκριτική του ΠΥΣ 38/31.08.2020 (Α'174) «η εξασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης της χώρας, με μέγιστη δυνατή

σύγκλιση των περιφερειών, την πληρέστερη δυνατή αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας και διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και της προστασίας του περιβάλλοντος», ενώ ως μέσο για την επίτευξή τους υποδεικνύεται η «αλλαγή του παραγωγικού υποδείγματος της οικονομίας που να διασφαλίζει τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης και της κοινωνικής ευημερίας απέναντι σε μεγάλες προκλήσεις και απροσδόκητες εξελίξεις. Σε αυτή την κατεύθυνση, οι αναπτυξιακοί στόχοι του ΕΠΑ αναπτύσσονται σε πέντε πυλώνες: Έξυπνη Ανάπτυξη, Πράσινη Ανάπτυξη, Κοινωνική Ανάπτυξη, Ανάπτυξη Υποδομών και Εξωστρέφεια.»

Όμως και η πρόσφατη μεταρρυθμιστική προσπάθεια για το ΠΔΕ στο σύνολό του που επιχειρήθηκε πρόσφατα με τον ν. 5140/2024 (Α' 154) περιλαμβάνει στην παρ. 1 του άρθρου 4, την κεντρική δέσμευση στη χρηματοδότηση επενδύσεων που «συμβάλλουν στην ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, την παραγωγική ανάπτυξη, την ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη», εστιάζοντας και στην «κοινωνική συνοχή, την καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων και την αειφόρο διαχείριση και αξιοποίηση του περιβάλλοντος.»

Τέλος, ο κρατικός προϋπολογισμός του 2025, ο οποίος καλείται να συγκεράσει τον στόχο της δημοσιονομικής σταθερότητας με την ανάγκη για αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των πολιτών καθώς και την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων, όπως είναι το δημογραφικό και το στεγαστικό πρόβλημα, η κλιματική κρίση, αλλά και να καλύψει τις αναγκαίες δαπάνες για την ενίσχυση του συστήματος Υγείας και της Εθνικής Άμυνας (Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών β, 2024), συνοδεύτηκε για τέταρτο συνεχές έτος από τον «προϋπολογισμό επιδόσεων», όπου παρουσιάζεται το πλαίσιο αξιολόγησης των προγραμμάτων των φορέων μέσω των Κύριων Δεικτών Επίδοσης (Key Performance Indicators), ενώ για δεύτερο έτος παρουσιάζεται και η περιβαλλοντική διάσταση των προγραμμάτων (Green Budgeting).

7. Ο ρόλος των δημοσίων επενδύσεων στη χρηματοδότηση της βιώσιμης ανάπτυξης

Πέραν των όσων αναπτύχθηκαν ανωτέρω για την εφαρμογή των αρχών και κανόνων της βιώσιμης ανάπτυξης, το ειδικότερο ζήτημα της «βιώσιμης» χρηματοδότησης αφορά στη διαδικασία της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και διαχειριστικών ζητημάτων της εφαρμογής των ΣΒΑ στον επενδυτικό σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων, ούτως ώστε να εμπεδωθεί η μακροχρόνια επένδυση σε «βιώσιμα» έργα και δράσεις. Άλλωστε, ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι ανάγκες χρηματοδότησης της έγκαιρης υλοποίησης των ΣΒΑ, που σύμφωνα με την World Investment Report 2014 της UNCTAD, υπολογίζονταν ήδη το 2014 σε 3.3-4.5 τρισεκατομμύρια δολάρια, προϋπολογισμός που αυξήθηκε δραστικά μετά τις συνέπειες της κρίσης του COVID και του πολέμου στην Ουκρανία (<https://www.evalueserve.com/blog/roadmap-to-sdgs-2030-role-of-sustainable-finance/>).

Στην κατεύθυνση αυτή, οι οικονομικοί φορείς πρέπει να αναπτύξουν κατάλληλα εργαλεία, για την παρακολούθηση των επιπτώσεων των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στην επίτευξη των ΣΒΑ, την αποτελεσματικότητα στην κινητοποίηση πόρων του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα, την επέκταση της εφαρμογής των ΣΔΙΤ, τη διεθνή συνεργασία, κα.

Για τους παραπάνω λόγους, η “Agenda 2030” συμπληρώθηκε ήδη από το 2015 με εκείνη της Addis Abeba, η οποία περιγράφει την ανάγκη διάθεσης και ανάπτυξης κατάλληλων εργαλείων και μέσων υλοποίησης (UN, UNCTAD, 2020). Ιδίως μέσα από την καθιέρωση του Πλαισίου Συνεργασίας για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη «United Nations Sustainable Development Cooperation Framework» ο ΟΗΕ επιδιώκει το συντονισμό εθνικών

προγραμμάτων των χωρών μελών, για τη χρηματοδότηση των ΣΒΑ (<https://unsdg.un.org/2030-agenda/financing>)

Σε ότι αφορά ειδικότερα τις δημόσιες επενδύσεις, το έγγραφο της UNCTAD “Investment Policy Framework for Sustainable Development” (UNCTAD, 2015) διαπιστώνει ήδη από το 2015 την ανάδυση μιας «νέας γενιάς» προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων που κινητοποιούν και ηγούνται μιας ανάπτυξης που συμβάλει στους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης. Στόχος τους πρέπει να είναι η μετάφραση των ΣΒΑ σε επιχειρησιακούς στόχους και μέτρα για τη βιωσιμότητα που ενσωματώνονται στις εθνικές στρατηγικές αλλά και τις διεθνείς συνεργασίες, στη βάση της νέας ατζέντα που είχε αναδείξει προηγούμενα, από το 2012 η Έκθεση *World Investment Report* της UNCTAD για το σκοπό αυτό. Το σχετικό πλαίσιο που τέθηκε αποτελείται από ένα σύνολο αρχών για το σχεδιασμό πολιτικής, κατευθυντήριες γραμμές για το σχεδιασμό των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων στην κατεύθυνση της ενσωμάτωσης των ΣΒΑ. Για το σκοπό αυτό, οι δημόσιες επενδύσεις παγκοσμίως, πρέπει να λάβουν υπόψη και να κατευθυνθούν σε τομείς – κλειδιά για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Δημόσιες Επενδύσεις: Τομείς – κλειδιά για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Sector	Description
Energy	Investments in energy generation, transmission and distribution
Transport	Investments in roads, railways, harbours and airports
Telecommunications	Investments in infrastructure (fixed, mobile and internet lines)
Water and Sewage	Clean water and sewage supply to households and industry
Food Safety and Agriculture	Investments in agriculture, research, rural development, safety networks
Adapting to and Mitigating Climate Change	Investments in relevant infrastructure, investments to face the impact of climate change on agriculture, renewable energy generation, research and implementation of climate-friendly technologies
Ecosystems/ Biodiversity	Investments in the protection and conservation of ecosystems
Health and Education	Investments in infrastructure (e.g., new hospitals and schools)

Source: UNCTAD, *Investment Policy Framework for Sustainable Development*, 2015

Πηγή: UNCTAD “Investment Policy Framework for Sustainable Development”, 2015

Αντίστοιχα, οι εθνικές επενδυτικές πολιτικές πρέπει:

- Να ενσωματώσουν την επενδυτική τους πολιτική στην αναπτυξιακή στρατηγική τους.
- Να εντάξουν τους ΣΒΑ στην επενδυτική πολιτική
- Να διασφαλίσουν τη συνάφεια και την αποτελεσματικότητα της επενδυτικής δράσης μέσα από διαδικασίες αξιολόγησης/μέτρησης/ παρακολούθησης των προγραμμάτων και των έργων.

Κατά τη Σύνοδο κορυφής του Πολιτικού Φόρουμ Υψηλού Επιπέδου των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2020 στη Νέα Υόρκη (UN Economic and Social Council, 2020) υπό την αιγίδα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου (ECOSOC) διατυπώθηκαν οδηγίες προς τους σχεδιαστές και εφαρμοστές πολιτικών αναφορικά με την ενσωμάτωση στις δημόσιες επενδύσεις της υλοποίησης των ΣΒΑ, ενώ διαπιστώθηκε η ανάγκη αύξησης της χρηματοδότησης των επενδύσεων, ιδίως στους τομείς της κοινωνικής πρόνοιας, των συστημάτων υγείας, της εκπαίδευσης, της ύδρευσης, της ψηφιακής συνδεσιμότητας και της επιδίωξης μιας πιο πράσινης οικονομίας, έχοντας πάντοτε υπόψη ότι λόγω των δημοσιονομικών περιορισμών, τα ΠΔΕ οφείλουν να εστιάζουν στην επίδοση και τα αποτελέσματα.

Εξάλλου, όπως παρατηρήθηκε, οι εθνικές κυβερνήσεις παραμένουν οι βασικοί πάροχοι μεγάλων και πολυδιάστατων έργων υλικής υποδομής, όπως οι εθνικοί σιδηρόδρομοι ή δίκτυα αστικών μεταφορών, που είναι αναγκαία για τη λειτουργία των αγορών, ενώ ένας από

τους βασικούς παράγοντες για την επιτάχυνση της μετάβασης σε έναν πιο οικονομικά, κοινωνικά και οικολογικά βιώσιμο κόσμο είναι η έρευνα για την ανάπτυξη μιας κυκλικής οικονομίας, με εφαρμογές όπως οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, και η ανάπτυξη δράσεων που θα αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες προκλήσεις όπως η γήρανση του πληθυσμού, η διατήρηση της ευημερίας και ποιότητας ζωής απέναντι στην περιβαλλοντική υποβάθμιση και η οικοδόμηση μιας συμπεριληπτικής ανάπτυξης.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το σύγχρονο πλαίσιο πολιτικής εστιάζει σε μέτρα αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων όπου συνδυάζονται υφιστάμενα επενδυτικά εργαλεία με κανονισμούς που προάγουν μεταρρυθμίσεις στο εθνικό επίπεδο, με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας των ενωσιακών στρατηγικών. Στο πλαίσιο αυτό, πολλές ευρωπαϊκές δράσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη εστιάζουν στην κατανομή των ενωσιακών πόρων που στηρίζουν τις συναφείς εθνικές πολιτικές. Εξάλλου, σε συνάφεια με τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζουν οι εθνικές και υπο-εθνικές δημόσιες διοικήσεις στον σχεδιασμό και την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων με μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή, καθώς και στην τεχνολογική πρόοδο, είναι χαρακτηριστικά τα ευρήματα μιας ανάλυσης που δημοσίευσε η ΕΕ τον Απρίλιο του 2021, σύμφωνα με την οποία, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές υλοποιούν 70% της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, 90% των δράσεων για το κλίμα, καθώς και 65% των μέτρων ΣΒΑ. Τα δεδομένα αυτά αντιστοιχούν στο ένα τρίτο της πραγματοποιούμενης δημόσιας δαπάνης και τα δύο τρίτα των υλοποιούμενων δημοσίων επενδύσεων (Agarbiceanu M., Candale V., Ocolisanu A., 2021).

Παράλληλα, η ΕΕ έχει προτάξει χρηματοδοτικούς στόχους στο πλαίσιο «πράσινων» δράσεων ενώ προωθεί την παρακολούθηση κάποιων δεδομένων υλοποίησης κυρίως μέσα από την εξαγωγή και δημοσίευση σχετικών εκθέσεων δεδομένων. Ταυτόχρονα, το Πρόγραμμα Επενδύσεων για τη Βιώσιμη Ευρώπη (Sustainable Europe Investment Plan), από το 2020, έχει θέσει σαν στόχο την κινητοποίηση των απαραίτητων επενδυτικών πόρων για την επίτευξη των στόχων της «Πράσινης Συμφωνίας», και φιλοδοξεί να παράσχει στους δημόσιους φορείς αλλά και τον ιδιωτικό τομέα, ένα πλαίσιο θεσμικών κειμένων και εργαλείων για το σχεδιασμό και την υλοποίηση και την παρακολούθηση βιώσιμων δράσεων και έργων. Ανάμεσα στα εργαλεία αυτά, ο Μηχανισμός για τη Δίκαιη Μετάβαση εστιάζει ιδιαίτερα σε περιοχές που αντιμετωπίζουν μεγαλύτερης δυσκολίας μετάβασης (European Commission, 2020 a). Εξάλλου, σύμφωνα με τον Κανονισμό για την Ταξινόμηση των βιώσιμων επενδύσεων (ΕΕ) 2020/852 (ΕΕ, 2020) καταρχήν μια οικονομική δραστηριότητα δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται περιβαλλοντικά βιώσιμη αν επιβαρύνει το περιβάλλον περισσότερο από ό,τι το ωφελεί. Αντίστοιχα, μια οικονομική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται περιβαλλοντικά βιώσιμη, όταν: (α) συμβάλλει σημαντικά στην επίτευξη ενός ή περισσότερων από τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, (β) δεν επιβαρύνει σημαντικά κανέναν από τους παραπάνω στόχους, (γ) ασκείται σύμφωνα με τις ελάχιστες διασφαλίσεις που προβλέπονται στο άρθρο 18 του κανονισμού και αφορούν την διατήρηση της φύσης και της βιοποικιλότητας, τη βιώσιμη χρήση και διαχείριση της γης, τις βιώσιμες γεωργικές πρακτικές και τη βιώσιμη διαχείριση των δασών, και (δ) συμμορφώνεται προς τα τεχνικά κριτήρια ελέγχου που θεσπίζει η Επιτροπή.

Παρά τις ενέργειες που ήδη πραγματοποιήθηκαν, σημαντικά βήματα οφείλουν να υλοποιηθούν ακόμη για την ενσωμάτωση όλων των ΣΒΑ – και όχι μόνο αυτών που σχετίζονται με το περιβάλλον και το κλίμα - στις ευρωπαϊκές πολιτικές καθώς και για την ανάπτυξη πρόσθετων εργαλείων παρακολούθησης (European Parliament, 2021).

Ειδικότερα, πέραν από την καταγραφή των πόρων που διατίθενται για τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (MFF) αλλά και τα επιμέρους προγράμματα της ΕΕ για τα οποία καταρτίζεται σχετική έκθεση από το 2020, καθώς και τις

ειδικές αναφορές στη συνάφεια της ακολουθούμενης πολιτικής με τους ΣΒΑ, η ΕΕ έχει δεσμευθεί για την ανάπτυξη συγκεκριμένης μεθοδολογίας αναλυτικότερης αποτίμησης της δαπάνης που αφιερώνεται στους ΣΒΑ μέσα από τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό και τις υλοποιούμενες δράσεις (European Commission, 2020 b).

8. Η ενσωμάτωση της βιώσιμης ανάπτυξης σε στρατηγικές και επενδυτικές πολιτικές των ευρωπαϊκών χωρών: Ενδεικτικές αναφορές.

Σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, πληθαίνουν οι στρατηγικές και οι μέθοδοι που ακολουθούνται για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων των περιφερειών, με κυρίαρχη συνισταμένη και όχημα τη βιώσιμη ανάπτυξη (Μητούλα Ρ., 2023). Ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ, όπως η Σουηδία, η Γερμανία και η Φινλανδία, έχουν αναπτύξει εθνικές στρατηγικές που αποσκοπούν στην ευθυγράμμιση των πολιτικών και των δράσεών τους με τους ΣΒΑ (Χρηστάκης Μ., Φούρκας Β., Δανδουλάκη Μ., 2023). Οι στρατηγικές αυτές θέτουν σαφείς στόχους, και καθορίζουν δείκτες και μηχανισμούς εφαρμογής για την επίτευξη των ΣΒΑ και βασίζονται στη συμμετοχή πολλαπλών ενδιαφερόμενων φορέων, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών και του ιδιωτικού τομέα.

Ανάμεσα στις πρώτες και πιο ολοκληρωμένες εφαρμογές συγκαταλέγεται το αντίστοιχο εθνικό σχέδιο δράσης της Φινλανδίας για την εφαρμογή της Ατζέντα 2030, το οποίο, ήδη από το 2017, αποτελεί ένα στρατηγικό θεσμοθετημένο έγγραφο, που συντάσσεται από την Εθνική Επιτροπή για τη Αειφόρο Ανάπτυξη και την κυβέρνηση, και εγκρίνεται από το Εθνικό Κοινοβούλιο (Χρηστάκης Μ. et al., 2023). Το σχέδιο δράσης παραθέτει τα μέτρα με τα οποία σχεδιάζεται να προωθηθεί η επίτευξη καθενός από τους 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης. Εξάλλου, η ειδική Φινλανδική Εθνική Επιτροπή για την Αειφόρο Ανάπτυξη προωθεί τη δέσμευση/ συμμετοχή της κοινωνίας για την υλοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης, προβάλλοντας ταυτόχρονα βέλτιστες πρακτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Παράλληλα, η εισαγωγή της διαδικασίας της «επιχειρησιακής δέσμευσης» παρέχει ένα συγκεκριμένο εργαλείο με το οποίο, οποιοσδήποτε στη Φινλανδία, από επιχειρήσεις και σχολεία έως μεμονωμένους πολίτες, μπορεί να συμμετάσχει στο εθνικό έργο για τη βιώσιμη ανάπτυξη με συγκεκριμένο τρόπο.

Στην τοπική κλίμακα της πόλης, αξιοσημείωτη είναι επίσης η στρατηγική που συμπεριλήφθηκε στο σχέδιο για την προώθηση της Ατζέντα 2030 στη Βαρκελώνη, που παρουσιάστηκε το 2020 από τη δημοτική κυβέρνηση, με αντικείμενο την "τοπική προσαρμογή", δηλαδή τον προσδιορισμό των υποστόχων ΣΒΑ που θα μπορούσαν να μεταφερθούν σε τοπικό επίπεδο (Χριστοπούλου Σ., 2022). Τελικά, επιχειρήθηκε ο καθορισμός ενός "στόχου της Βαρκελώνης" για καθέναν από τους 139 τοπικά υλοποιήσιμους υποστόχους ΣΒΑ, από το σύνολο των 169. Σε συνεργασία με ειδικούς και ερευνητικούς φορείς η τοπική κυβέρνηση προχώρησε στη συνέχεια στην ανάπτυξη μεθοδολογίας για τη μέτρηση της επίτευξης των στόχων αυτών.

Εξάλλου, τον Ιούλιο του 2025, κατά τη διάρκεια της τέταρτης διεθνούς συνδιάσκεψης για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ην. Εθνών (UNDP) που πραγματοποιήθηκε στη Σεβίλλη, η Νορβηγία υπέγραψε συμφωνία στρατηγικής συνεργασίας για την περαιτέρω υποστήριξη της αποτελεσματικότητας, της δικαιοσύνης και της λογοδοσίας της δημοσιονομικής και επενδυτικής πολιτικής, στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της βιωσιμότητας. Μέσα από αυτή τη συνεργασία η Νορβηγία προτίθεται να υποστηρίξει ενεργά την κινητοποίηση / μόχλευση πόρων ή/και ανακατεύθυνση / διάθεση δημόσιας χρηματοδότησης για τους ΣΒΑ, ιδίως μέσα από την προώθηση ολοκληρωμένων και αποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων (<https://sdgfinance.undp.org/>).

8.1. SEESIM: Η πιλοτική εφαρμογή στην Ιταλία ενός μοντέλου αξιολόγησης για το σχεδιασμό οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικά βιώσιμων δημοσίων επενδύσεων

Έχει ήδη διαπιστωθεί ότι η υλοποίηση των ΣΒΑ προϋποθέτει την αποτελεσματική κατανομή των δημοσίων επενδύσεων σε αντίστοιχες πολιτικές και δράσεις, μέσα από διαδικασίες που συνδυάζουν την εξισορρόπηση των άμεσων αναγκών με τις μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές ανάγκες, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη την έντονη διαφοροποίηση των περιφερειακών και τοπικών αναγκών και ιδιαιτεροτήτων. Αυτή η νέα πραγματικότητα αναδεικνύει την αναγκαιότητα της ανάπτυξης συγκροτημένων και ταυτόχρονα ευέλικτων μοντέλων λήψης απόφασης που βελτιστοποιούν την επίτευξη της βιωσιμότητας μέσα από την εφαρμογή των ΠΔΕ. Σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες αυτές κατέχει η δέσμευση κοινωνίας/ πολιτείας στο υψηλότερο και το ευρύτερο δυνατό επίπεδο, με τη συνευθύνη / συμμετοχή ακόμη και των ίδιων των πολιτών στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των στρατηγικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Σε εθνικό επίπεδο, ζητούμενο για την επιτυχή εφαρμογή των ΣΒΑ είναι, μεταξύ άλλων, η κατάρτιση κατάλληλου κανονιστικού πλαισίου αλλά και ο σχεδιασμός δημόσιων επενδυτικών πολιτικών που ευθυγραμμίζονται με τους ΣΒΑ, σε συνδυασμό και με τη μέτρηση των αποτελεσμάτων εφαρμογής και την αξιολόγηση αντικτύπου (impact assessment), με τη χρήση μεθοδολογικών εργαλείων που θα λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση της βιωσιμότητας, υπερβαίνοντας την παραδοσιακή οικονομική ανάλυση κόστους-οφέλους (Τράντας Ν., 2021).

Προς την κατεύθυνση αυτή, το 2024 η μελέτη των Baffo I., Leonardi M., D’Alberti V & Petrillo A., με τίτλο “Optimizing public investments: A Sustainable Economic, Environmental, and Social Investment Multi-criteria Decision Model (SEESIM)” προτείνει ένα τέτοιο μοντέλο, επιχειρώντας να καθοδηγήσει τις επιλογές των δημοσίων επενδύσεων, μέσα από ένα συμπεριληπτικό σύνολο κριτηρίων που ενσωματώνουν τους κύριους πυλώνες της βιωσιμότητας: τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, την οικονομική βιωσιμότητα και την κοινωνική συμπερίληψη/ αποδοχή (Baffo I., Leonardi M., D’Alberti V & Petrillo A., 2024). Επιπρόσθετα, παρουσιάζοντας ένα συστηματικό πλαίσιο αξιολόγησης και προτεραιοποίησης τέτοιων επενδύσεων, το μοντέλο αυτό φιλοδοξεί να καλύψει ένα υφιστάμενο κενό στις εφαρμοζόμενες διαδικασίες χάραξης πολιτικής, διασφαλίζοντας, με αφετηρία την Ιταλία, ότι οι δημόσιες επενδύσεις σε όλη την Ευρώπη θα εναρμονίζονται με τους επιδιωκόμενους στόχους.

Η πιλοτική εφαρμογή των κριτηρίων αυτών πραγματοποιείται στο πλαίσιο τους ιταλικού εθνικού προγράμματος για την ανάπτυξη μικρών δήμων της χώρας με πληθυσμό κάτω των 5.000 κατοίκων, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδίου που στοχεύει στην προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής, πολιτιστικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση της μείωσης του πληθυσμού και τη διατήρηση και ανάδειξη του τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, επιχειρείται η εφαρμογή ενός μοντέλου εκ των προτέρων αξιολόγησης και επιλογής βιώσιμων οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικά επενδύσεων (Sustainable Economic, Environmental, and Social Investment Multi-criteria Decision Model – SEESIM) με στόχο την εκτίμηση της απόδοσης των υλοποιούμενων από το ΠΔΕ έργων, επιτρέποντας έτσι την αντίστοιχη προσαρμογή των αντίστοιχων διαδικασιών επιλογής στα μελλοντικά υλοποιούμενα προγράμματα, μέσα από μια παραγόμενη ιεράρχηση της σημαντικότητας των χρηματοδοτούμενων / αξιολογούμενων έργων.

Το μοντέλο βασίζεται στην εφαρμογή των παρακάτω προτεινόμενων κριτηρίων και υπο-κριτηρίων διαφοροποιούμενης βαρύτητας, τα οποία συνδέονται άμεσα με τους ΣΒΑ:

SEESIM: κριτήρια διαφοροποιούμενης βαρύτητας, συνδεδεμένα άμεσα με τους ΣΒΑ

Criteria	Strategic priorities/SDGs	KPIs	Description
C1. Efficiency (EF)	Ensure efficient and effective use of public resources to achieve project goals within set timelines and budget 9 INDUSTRY, INNOVATION AND INFRASTRUCTURE 12 RESPONSIBLE CONSUMPTION AND PRODUCTION	KPI#1 On-time Completion Rate KPI#2 Budget Variance	Percentage of project tasks completed by their due dates. Difference between the budgeted and actual costs.
C2. Economic Impact (EI)	Ensure that the territory grow through the creation of new jobs 8 DECENT WORK AND ECONOMIC GROWTH	Number of Jobs Created GDP Growth Rate	Total jobs created directly by the project. Annual percentage increase in local GDP attributable to the project.
C3. Social Benefits (SB)	Ensure the territory is improved by creating services for citizens and enhancing life quality socially, economically, and environmentally 3 GOOD HEALTH AND WELL-BEING 4 QUALITY EDUCATION 11 SUSTAINABLE CITIES AND COMMUNITIES	Service Accessibility Index Quality of Life Score	Measure of the change in access to essential services. Composite index based on health, education, and income indicators.
C4. Sustainability (SS)	Ensure valorisation of the territory by guaranteeing less pollution, waste and conservation of biodiversity 13 CLIMATE ACTION 15 LIFE ON LAND	CO ₂ Emission Reduction Percentage Resource Conservation Rate	Year-over-year percentage decrease in CO ₂ emissions. Percentage reduction in the use of key natural resources.
C5. Innovation and Technology (IT)	Ensure collaboration with all interested parties in the area with a view to expected benefits for the local community 9 INDUSTRY, INNOVATION AND INFRASTRUCTURE 17 PARTNERSHIPS FOR THE GOALS	Technology Adoption Rate Research Collaborations	Number of new technologies implemented as part of the project. Number of partnerships or projects undertaken with research institutions.

Πηγή: Baffo I., Leonardi M., D'Alberti V & Petrillo A., *Optimizing public investments: A Sustainable Economic, Environmental, and Social Investment Multi-criteria Decision Model (SEESIM)*,1757-7802/© 2024

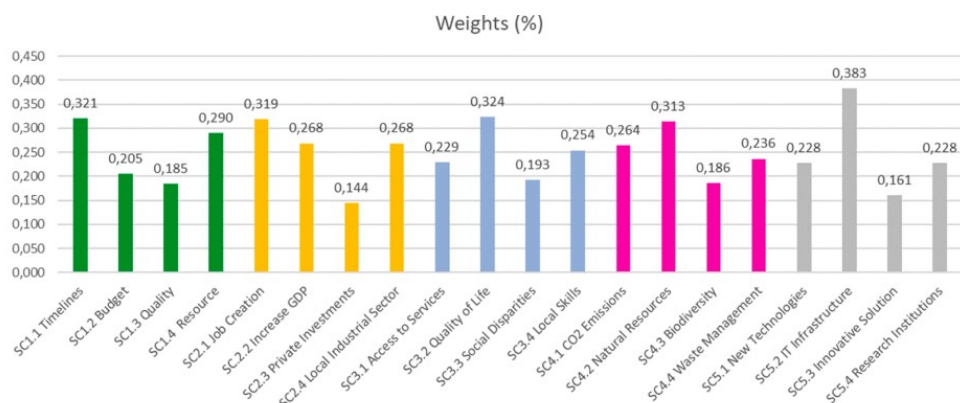

Fig. 16. Final ranking for each sub criterion.

Πηγή: Baffo I., Leonardi M., D'Alberti V & Petrillo A., *Optimizing public investments: A Sustainable Economic, Environmental, and Social Investment Multi-criteria Decision Model (SEESIM)*,1757-7802/© 2024

Η εφαρμογή του μοντέλου στην περίπτωση των μικρών δήμων της Ιταλίας έδωσε βάσιμες ενδείξεις ότι μπορεί να οδηγήσει στην ενίσχυση της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της αποτελεσματικότητας στην αξιοποίηση των δημοσίων επενδυτικών πόρων, διασφαλίζοντας όχι μόνο την παραγωγή άμεσων αποτελεσμάτων στην οικονομία, αλλά και τη συμβολή των υλοποιούμενων έργων στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και ευημερία.

9. Σύγχρονοι προβληματισμοί για την υλοποίηση των ΣΒΑ

Σε μια εποχή όπου η διασφάλιση μιας ορθολογικής διαχείρισης των Προγραμμάτων Δημοσίων Επενδύσεων αναδεικνύεται σε κρίσιμο ζητούμενο για τα χρόνια που έρχονται, ως προϋπόθεση μάλιστα για την επίτευξη της μέγιστης δυνατής επάρκειας και αποτελεσματικότητας, στο σύγχρονο παγκόσμιο περιβάλλον, η χρηματοδοτική ικανότητα του δημόσιου τομέα αποδεικνύεται ανεπαρκής για την κάλυψη όλων των αναγκών που άπτονται της προώθησης των ΣΒΑ,.

Παράλληλα, το 2024 η Έκθεση του ΟΗΕ (UN -DESA) “Financing for Sustainable Development Report: Financing for development at Crossroads” επισημαίνει ότι ο κόσμος μας βρίσκεται πλέον μπροστά σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι, όπου οι δυσκολίες της χρηματοδότησης θέτουν σε κίνδυνο την υλοποίηση των ΣΒΑ και της πολιτικής για το κλίμα μέχρι το 2030, υπογραμμίζοντας χαρακτηριστικά ότι «το παράθυρο» για να σώσουμε τη βιώσιμη ανάπτυξη και να αποτρέψουμε μια κλιματική καταστροφή είναι για λίγο ακόμη ανοικτό, κλείνει όμως πλέον με ταχύτητα. Η πραγματικότητα αυτή γίνεται ακόμη περισσότερο αντιληπτή αν αναλογισθούμε ότι, για την επίτευξη των στόχων στις αναπτυσσόμενες χώρες, απαιτούνται σήμερα πρόσθετοι πόροι ύψους 4 τρις δολαρίων ετησίων, ποσό που αντιστοιχεί σε αύξηση χρηματοδότησης κατά 50% σε σχέση με την προ κρίσης εποχή (<https://unctad.org/publication/financing-sustainable-development-report-2024>).

Ιδίως μέσα από τη μελέτη των περιπτώσεων, παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση ανάμεσα σε λιγότερες αριθμητικά χώρες που έχουν ήδη προωθήσει την κατάρτιση και υλοποίηση ολοκληρωμένων στρατηγικών για την ενσωμάτωση των ΣΒΑ στην αναπτυξιακή και την επενδυτική πολιτική τους, σε αντίθεση με έναν μεγάλο αριθμό χωρών όπου η σχετική διαδικασία εξακολουθεί να περιορίζεται σε διεκπεραιωτικές ενέργειες (Τράντας Ν., 2021) για την τυπική κάλυψη των υφιστάμενων διεθνών υποχρεώσεων, χωρίς πραγματική συμμετοχή και δέσμευση των θεσμών, της πολιτείας και της κοινωνίας.

Στο περιβάλλον αυτό, έδαφος κερδίζουν απόψεις για την «αποανάπτυξη» (degrowth), οι οποίες θεωρούν ουσιαστικά ανέφικτη την μέχρι τώρα προσπάθεια επίτευξης της βιωσιμότητας, χωρίς την ολιστική μετάβαση σε ένα νέο διαφορετικό μοντέλο, με κύριο άξονα τη μείωση της οικονομικής παραγωγής και κατανάλωσης, ιδίως στις πλούσιες χώρες, με στόχο την επίτευξη βιωσιμότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης, δίνοντας έμφαση στην ευημερία και την ποιότητα ζωής (Jackson, T., 2021). Εξάλλου, όπως τονίζει η μελέτη των Wiedmann, T., Lenzen, M., Keyßer, L.T. Steinberger, J. (2020), επί μισό αιώνα οι κοινωνίες της αφθονίας συνεχώς αυξάνουν τη χρήση πόρων και τις εκπομπές ρυπογόνων αερίων με πολύ πιο γρήγορο ρυθμό από όποιες μειώσεις έχουν γίνει μέσω τεχνολογικών καινοτομιών. Γι’ αυτό και η μετάβαση στη βιωσιμότητα δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική χωρίς σημαντικές αλλαγές στον τρόπο ζωής, οι οποίες θα δρουν συμπληρωματικά προς τις τεχνολογικές εξελίξεις.

10. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Μετά από διαδοχικές μεταρρυθμίσεις και αναδιαμορφώσεις του ρόλου τους στο πλαίσιο της διαχρονικής εξέλιξης των δημοσιονομικών πλαισίων των εθνικών κρατών και των διεθνών φορέων συνεργασίας τους, οι δημόσιες επενδύσεις σήμερα καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από την παγκόσμια πρόκληση της ανάγκης ορθολογικής διαχείρισης και δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Από την άλλη πλευρά, οι ερευνητές / επιστήμονες και οι διεθνείς φορείς υπογραμμίζουν το σημείο καμπής στο οποίο βρίσκεται σήμερα η ανθρωπότητα σε σχέση με την έγκαιρη

επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, για τους οποίους είναι άμεση η ανάγκη διάθεσης πόρων, ενώ τονίζεται αντίστοιχα η μεγάλη καθυστέρηση στην υιοθέτηση / εφαρμογή κατάλληλων μέτρων προσαρμογής από τα κράτη και τους οργανισμούς διεθνούς συνεργασίας.

Συνακόλουθα, για πολλούς, η πραγμάτωση των ΣΒΑ επιτάσσει την άμεση στροφή σε μια συνολική και πολυδιάστατη προσαρμογή του παγκόσμιου αναπτυξιακού και επενδυτικού μοντέλου στις επιταγές της βιωσιμότητας, με μείωση της χρήσης πόρων και ενέργειας, δίνοντας έμφαση στην ευημερία και την ποιότητα ζωής, στον αντίποδα και ως εξίσου σημαντικό πυλώνα με αυτόν της οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και της δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Παράλληλα, στο επίπεδο τόσο των διεθνών οργανισμών όσο και των κρατών, απαιτείται άμεσα εντατικοποίηση και μεθόδευση της προσπάθειας για πραγματική ενσωμάτωση των ΣΒΑ στη χρηματοδότηση πολιτικών, στους δημοσιονομικούς μηχανισμούς, στον κρατικό προϋπολογισμό και τις επενδύσεις.

Στο πλαίσιο αυτό είναι αναγκαία και η επίσπευση της μετάβασης σε προγράμματα δημοσίων επενδύσεων «νέας γενιάς», που θα ενσωματώνουν τους ΣΒΑ στο σχεδιασμό τους και θα συμβάλλουν στη διάθεση και μόχλευση δημόσιων και ιδιωτικών πόρων, επικεντρώνοντας τον προγραμματισμό τους σε τομείς – κλειδιά για την αειφόρο ανάπτυξη, θέτοντας σε εφαρμογή κατάλληλα εργαλεία όπως οι κανόνες για τις βιώσιμες οικονομικές δραστηριότητες και τις δημόσιες συμβάσεις. Παράλληλα, κρίσιμη είναι η ανάπτυξη ουσιαστικής μεθοδολογίας επιλογής, παρακολούθησης και αξιολόγησης των δράσεων και έργων σε συνάρτηση με την επίδρασή τους στην αειφορία. Η διαδικασία αυτή οφείλει να εκτείνεται στην υλοποίηση των ΣΒΑ στο σύνολό τους, καθώς και να λειτουργεί στο κατάλληλο εδαφικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές / περιφερειακές ανάγκες και ιδιαιτερότητες.

Αν και η χώρα μας έχει πραγματοποιήσει σημαντικά βήματα υιοθέτησης των ΣΒΑ σε επίπεδο διατύπωσης αρχών, προγραμματικών στόχων και υιοθέτησης συναφών αξόνων σε σχέδια πολιτικής και δράσης, εξακολουθεί να υπολείπεται σε όρους ευρύτερης ενημέρωσης, δέσμευσης και συνευθύνης της κοινωνίας και των οικονομικών συντελεστών στο σύνολό τους και σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, ενώ σημαντικά βήματα θα πρέπει να γίνουν για την ενίσχυση των δράσεων που προωθούν το σύνολο των ΣΒΑ, πέραν δηλαδή εκείνων που εστιάζουν στους περιβαλλοντικούς στόχους. Τέλος, η ουσιαστική υιοθέτηση των ΣΒΑ από το ελληνικό ΠΔΕ προϋποθέτει την ανάπτυξη αφενός μεθοδολογίας προτεραιοποίησης / επιλογής των χρηματοδοτούμενων επενδυτικών έργων σε συνάφεια με τη συνεισφορά τους στη βιώσιμη ανάπτυξη, και αφετέρου εργαλείων μόχλευσης, καταγραφής και παρακολούθησης των συναφών διατιθέμενων πόρων.

Βιβλιογραφία - Αναφορές

- Agarbiceanu M., Candale V., Ocolisanu A., The role of the Public Investment Policy in the Funding of Sustainable Development, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu*, Economy Series, Issue 5/2021.
- Baffo I., Leonardi M., D’Alberti V & Petrillo A., Optimizing public investments: A Sustainable Economic, Environmental, and Social Investment Multi-criteria Decision Model (SEESIM), 1757-7802/© 2024 The Authors. Published by Elsevier B.V. on behalf of The Regional Science Association International.
- Γκουζή Α. Κ., Δημόσιο Λογιστικό, Αρχές Διοίκησης και Διαχείρισης των Εσόδων και Εξόδων του Κράτους, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 67– 73

- Δεληθέου Β., Ποδηματάς, Ε., Μιχαλάκη Ε., Συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα και η συμβολή τους στην Περιφερειακή και Τοπική Ανάπτυξη στην Ελλάδα, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμ. 18 Αρ. 69 (2018).
- Delitheou V., Vinieratou -Bosinakis M., Athanassopoulos C., Public Investments as a Development Tool, *International Relations and Diplomacy*, December 2019, Vol. 7, No.12, p. 592-600.
- ΕΕ 2024, Κανονισμό (ΕΕ) 2024/1263 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2024 «σχετικά με τον αποτελεσματικό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών και την πολυμερή δημοσιονομική εποπτεία και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1466/97 του Συμβουλίου»
- ΕΕ 2020, Κανονισμός (ΕΕ) 2020/852 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18ης Ιουνίου 2020 σχετικά με τη θέσπιση πλαισίου για τη διευκόλυνση των βιώσιμων επενδύσεων και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2019/2088.
- Ε. Επιτροπή, Επόμενα βήματα για ένα βιώσιμο ευρωπαϊκό μέλλον – Ευρωπαϊκή Δράση για την Αειφορία, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, COM(2016)-739 Final, Στρασβούργο 22/11/2016.
- European Commission, (2020 b), Delivering on the UN’s Sustainable Development Goals – A comprehensive approach, Commission Staff Working Document SWD(2020) 400 final, Brussels, 18.11.2020.
- European Commission (2020 a), Sustainable Europe Investment Plan European Green Deal Investment Plan, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS, Brussels, 14.01.2020.
- European Parliament, «Public and Private Investment in the European Union», Working Paper, Economic Affairs Series, 1999.
- European Parliament, The Sustainable Development Goals in the EU budget, 2021.
- European Parliament, A targeted golden rule for public investments? A comparative analysis of possible accounting methods in the context of the review of Stability and Growth Pact, Study requested by the ECON committee, March 2023
- Hellenic Republic, National Reform Programme 2023.
- Ιωαννίδου Η., *Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων: Έννοια, περιεχόμενο, διάρθρωση, διαχρονική εξέλιξη και προοπτικές*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής, Αιγάλεω 2024, σελ. 7-9.
- Jackson, T. (2021), *Post Growth – Life after Capitalism*, Cambridge: Polity Press
- Καραγιάννη, Στ. και Πεμπεζόγλου, Μ. Τα Οικονομικά της Κοινωνικής Πολιτικής, {Παπαθεοδώρου, Χ. και Σακελλαρόπουλος, Θ. (επιμ.)}, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2020, σ.σ. 293-328.
- Καράγιωργας, Δημόσια Οικονομική Ι. Οι Οικονομικές Λειτουργίες του Κράτους, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979
- Loughlin J., “The “Hybrid State”: Reconfiguring territorial governance in western Europe”, *“Perspectives on european politics and society”*, Vol. 10, March 2009.
- Mehrotra and Vålilä (2006). «Public Investment in Europe: Evolution and Determinants in Perspective», *Fiscal Studies*, vol. 27, no. 4, pp. 443–471
- Μητούλα Ρ., Βιώσιμη οικονομική περιφερειακή ανάπτυξη, Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, Αθήνα 2023.

- Νικολαΐδης Λ. «Το ελληνικόν πρόγραμμα ανασυγκροτήσεως και η προβολή του εις το εξωτερικόν», ΣΠΟΥΔΑΙ, Έκδοσις της Ανωτέρας Σχολής Βιομηχανικών Σπουδών, Μάρτιος – Απρίλιος 1954, τ. 4, σελ 267-264.
- Παταργιάς Π., «Σημειώσεις Παραδόσεων», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διατήρησης Πολιτισμικών Αγαθών, 2010.
- Presidency of the Hellenic Government, GREECE Voluntary National Review on The Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2022.
- Richard J. The History of Budgeting: When did it Start and the Evolution Over Time, <https://www.solving-finance.com/post/retrospectively-understand-budgeting>, ανακτήθηκε 22/08/2025.
- SDG Transformation Center at the UN Sustainable Development Solutions Network (SDSN), Europe Sustainable Development Report 2025: SDG Priorities for the New EU Leadership, Dublin, Ireland, 2025
- Streeck & Mertens (2011). «Fiscal Austerity and Public Investment Is the Possible the Enemy of the Necessary?», Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung (MPIfG) Discussion Paper 11/12.
- Σεγγούνη Ε., ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ: Το υφιστάμενο σύστημα και οι προοπτικές αναμόρφωσης του στο νέο οικονομικό περιβάλλον, Πτυχιακή Εργασία, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, 2004.
- Συμβούλιο της ΕΕ, A sustainable European future: The EU response to the 2030 Agenda for Sustainable Development - Council conclusions 10370/17, Brussels, 20 June 2017.
- Τράντας Ν., Αξιολόγηση της πορείας υλοποίησης των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης: προς ένα πιο ενημερωμένο και πολιτικό περιεχόμενο, Επιθεώρηση Ελληνικής Εταιρείας Αξιολόγησης Τεύχος 8, Ιούνιος 2021
- Τσανάκας Ζ., Βιώσιμη ανάπτυξη: Η ολιστική προσέγγισή της από την Ευρωπαϊκή Ένωση, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αιγάλεω 2023.
- UN, Department of Economic and Social Affairs, Financing for Sustainable Development Report: Financing for development at Crossroads, 2024.
- UN Economic and Social Council, Report of the high-level political forum on sustainable development convened under the auspices of the Economic and Social Council at its 2020 session, 10 August 2020, N. York.
- UN, UNCTAD, Framework for SDG Aligned Finance, 2020.
- UNCTAD “Investment Policy Framework for Sustainable Development”, 2015.
- Υπ. Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου με τίτλο «Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις», 2019 <https://www.hellenicparliament.gr/>, ανακτήθηκε 31/3/2025
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών – Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Κατάρτιση Προϋπολογισμού Γενικής Κυβέρνησης Οικονομικού Έτους 2025, Εγκύκλιος, ΑΠ 2/61338/ΔΠΓΚ/ 10.07.2024 (ΑΔΑ 6ΣΛΒΗ-8Α3), Αθήνα 2024.
- Υπ. Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (α), Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο νόμου «Νέο Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων και συμπληρωματικές διατάξεις», 2024 <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/12687097.pdf> (ανακτήθηκε 10/03/2025)
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (β), Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025, Νοέμβριος 2024.
- Υπ. Οικονομικών, Αιτιολογική Έκθεση, στο σχέδιο νόμου «Αρχές δημοσιονομικής διαχείρισης και εποπτείας (ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ) - δημόσιο λογιστικό»,

- 2014, <https://www.hellenicparliament.gr/userfiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/a-apred-eis-olo.pdf> , ανακτήθηκε 28/03/2025
- Χρηστάκης Μ., Φούρκας Β., Δανδουλάκη Μ., Η Ατζέντα 2030 και οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ: Το διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό πλαίσιο εφαρμογής, ΙΝΕΠ/ΕΚΚΔΑ – Εκπαιδευτικό Υλικό, 2023.
- Χριστοπούλου Σ., *Η Ενσωμάτωση των Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Δεκέμβριος 2022.
- Wiedmann, T., Lenzen, M., Keyßer, L.T. Steinberger, J. (2020), “Scientists’ warning on affluence”, Nature Communications 11, 3107. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-16941-y>.

Ιστοσελίδες

<https://greece20.gov.gr/me-mia-matia/>
<https://www.evalueserve.com/blog/roadmap-to-sdgs-2030-role-of-sustainable-finance/>
<https://unsdg.un.org/2030-agenda/financing>
<https://unctad.org/publication/financing-sustainable-development-report-2024>
<https://sdgfinance.undp.org/news-events/undp-and-government-norway-sign-statement-intent-strengthen-cooperation-public-finance>

ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΤΟΠΙΑ: ΤΟ METAVERSE ΩΣ ΝΕΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ

Καλέμης Αλέξανδρος

Υπ. Διδάκτωρ Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ελλάδα

akalemis@mail.ntua.gr

Περίληψη

Η Ανθρωπόκαινος εποχή χαρακτηρίζεται από την αλληλεπίδραση τεχνολογίας, περιβάλλοντος και κοινωνικών συστημάτων, οδηγώντας στη ριζική επαναδιαμόρφωση του αστικού τοπίου. Το metaverse αναδύεται ως μια νέα πλατφόρμα εικονικού χώρου, ικανή να φιλοξενήσει πειραματικές προσεγγίσεις στον αστικό και πολεοδομικό σχεδιασμό. Το άρθρο αυτό εξετάζει τις δυνατότητες και τα όρια του metaverse ως εναλλακτικού πεδίου σχεδιασμού, εστιάζοντας στη σχέση φυσικού και ψηφιακού χώρου, στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην ηθική διάσταση της τεχνολογικής διαμεσολάβησης του αστικού περιβάλλοντος. Βασιζόμενο σε πρόσφατη βιβλιογραφία, το κείμενο αναλύει πώς οι τεχνολογίες επαυξημένης και εικονικής πραγματικότητας (XR, VR) επιτρέπουν την προσομοίωση, αξιολόγηση και συμμετοχική επανεξέταση χωρικών σχεδίων σε περιβάλλοντα χωρίς φυσικούς περιορισμούς. Παράλληλα, αναδεικνύονται οι κοινωνικοί και ηθικοί κίνδυνοι που ελλοχεύουν, όπως η αναπαραγωγή υφιστάμενων ανισοτήτων, ο αποκλεισμός ευάλωτων ομάδων από τα ψηφιακά περιβάλλοντα και η εμπορευματοποίηση του εικονικού δημόσιου χώρου. Η εργασία καταλήγει ότι το metaverse, παρά το εύρος των δυνατοτήτων του ως εργαστήριο αστικού πειραματισμού, δεν μπορεί να υποκαταστήσει την κοινωνικά δίκαιη και περιβαλλοντικά υπεύθυνη πολεοδομία εάν δεν συνοδευτεί από θεσμικά μέτρα ρύθμισης και συμμετοχικά μοντέλα σχεδιασμού. Προτείνεται η δημιουργία διατομεακών συνεργασιών μεταξύ πολεοδόμων, τεχνολόγων, ανθρωπιστών και τοπικών κοινοτήτων για τη διαμόρφωση ενός ψηφιακού ανθρωπισμού στον αστικό σχεδιασμό.

Λέξεις-κλειδιά: Metaverse, αστικός σχεδιασμός, πολεοδομία, ψηφιακή πόλη, κοινωνική δικαιοσύνη, επαυξημένη πραγματικότητα, ηθική τεχνολογίας.

Εισαγωγή

Η μετάβαση στην Ανθρωπόκαινο εποχή σηματοδοτεί έναν ριζικό επαναπροσδιορισμό της σχέσης της ανθρωπότητας με τον χώρο, τη φύση και την τεχνολογία. Η πόλη, ως κατεξοχήν πεδίο συγκρότησης κοινωνικών, οικονομικών και οικολογικών σχέσεων, μετασχηματίζεται πλέον υπό την επίδραση της ψηφιακής διαμεσολάβησης. Τα δεδομένα, οι αλγόριθμοι και τα εμβυθιστικά περιβάλλοντα δεν λειτουργούν απλώς ως υποστηρικτικά εργαλεία, αλλά ως ενεργοί παράγοντες παραγωγής χωρικής εμπειρίας, επεκτείνοντας το αστικό πεδίο πέρα από τα υλικά του όρια. Όπως ήδη από τη δεκαετία του 1990 επισήμαινε ο Castells (1996), η δικτυακή κοινωνία αναδιαμορφώνει τις δομές εξουσίας και επικοινωνίας, δημιουργώντας νέες χωρικότητες βασισμένες στη ροή της πληροφορίας.

Στο πλαίσιο αυτό, οι εικονικές πλατφόρμες και το Metaverse αναδύονται ως νέα πεδία πειραματισμού για τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τη συλλογική φαντασία. Σύμφωνα με τους Dwivedi et al. (2022), το Metaverse συνιστά σύγκλιση πολλαπλών τεχνολογιών που καθιστούν δυνατή τη δημιουργία επίμονων, κοινόχρηστων τρισδιάστατων εικονικών χώρων, λειτουργώντας ως υποδομή του Web 3.0. Οι Abdelkader et al. (2025) το περιγράφουν ως

«κυβερνο-φυσικό κοινωνικό σύστημα», όπου φυσικά και ψηφιακά περιβάλλοντα συνυφαίνονται μέσω αισθητήρων, δικτύων και αλγοριθμικής επεξεργασίας. Αντίστοιχα, οι Herath et al. (2025) αναδεικνύουν την τεχνική πολυπλοκότητα των αναδυόμενων εικονικών κόσμων, υπογραμμίζοντας τη σημασία της διαλειτουργικότητας και της υπολογιστικής υποδομής.

Η συζήτηση αυτή συνδέεται άμεσα με τη θεωρία των «έξυπνων πόλεων». Η Angelidou (2015) προσδιορίζει την έξυπνη πόλη ως σύγκλιση τεχνολογίας, διακυβέρνησης, επιχειρηματικότητας και ανθρώπινου κεφαλαίου, ενώ οι Allam et al. (2022) προτείνουν ότι το Metaverse μπορεί να λειτουργήσει ως εικονική προέκταση των smart cities, δημιουργώντας ένα παράλληλο πεδίο αστικής λειτουργίας. Παράλληλα, οι Al-Rimawi και Nadler (2025) επισημαίνουν ότι οι τεχνολογίες smart city επηρεάζουν πλέον και την αστική ανάπτυξη και την αγορά ακινήτων, στοιχείο που προμηνύει τη διεύρυνση της οικονομικής διάστασης των εικονικών πόλεων.

Η εξέλιξη αυτή υπερβαίνει το επίπεδο της τεχνικής καινοτομίας και αγγίζει τον ίδιο τον ορισμό του αστικού φαινομένου. Οι εικονικοί κόσμοι περιγράφονται ως περιβάλλοντα συνέχειας, αλληλεπίδρασης και παρουσίας (Davis et al., 2009), ενώ η εικονική πραγματικότητα, κατά τον Heim (1993), συγκροτεί εμπειρίες παρουσίας σε περιβάλλοντα όπου η πληροφορία αποκτά λειτουργική σωματικότητα. Ο Floridi (2019) προσεγγίζει την ψηφιακή πραγματικότητα ως πεδίο πρόσφορο ενός νέου «εννοιολογικού σχεδιασμού» (conceptual design), υπογραμμίζοντας ότι τα ψηφιακά περιβάλλοντα αποτελούν κανονιστικά πλαίσια νοήματος και όχι απλές τεχνικές εφαρμογές. Ο Chalmers (2022) υποστηρίζει ότι οι εικονικοί κόσμοι διαθέτουν οντολογική εγκυρότητα στον βαθμό που φιλοξενούν πράξεις, νοήματα και κοινωνικές σχέσεις, ενώ ο Heidegger (1977) υπενθυμίζει ότι η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερο εργαλείο αλλά τρόπος αποκάλυψης του κόσμου. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Baudrillard (2005) επισημαίνει τον κίνδυνο της υπερπραγματικότητας, δηλαδή της αντικατάστασης του πραγματικού από την προσομοίωση.

Οι εν λόγω θεωρητικές εντάσεις αποκτούν ιδιαίτερη σημασία όταν το εικονικό συναντά το αστικό. Το Metaverse, όπως περιγράφεται και από τον Kalemis (2025a), λειτουργεί ως πεδίο επικοινωνίας και δικτύωσης που μετασχηματίζει τον δημόσιο χώρο σε ψηφιακή σφαίρα αλληλεπίδρασης. Η ανάπτυξη εικονικών πόλεων επιτρέπει τη δοκιμή μοντέλων χωρικού σχεδιασμού χωρίς τους περιορισμούς της υλικής υπόστασης, στοιχείο που συνδέεται με τη βιωσιμότητα και τη χωρική εκπαίδευση (Kalemis, 2025b· Καλέμης, 2025a). Παράλληλα, παραδείγματα όπως το Metaverse Seoul (de Almeida, 2023) καταδεικνύουν ότι οι εικονικές πόλεις μπορούν να ενσωματωθούν σε στρατηγικές αστικής ταυτότητας και διακυβέρνησης.

Ωστόσο, ο μετασχηματισμός αυτός συνοδεύεται από σημαντικές κοινωνικές και ηθικές προκλήσεις. Η κυβερνοασφάλεια των εικονικών κόσμων αναδεικνύεται ως κρίσιμο ζήτημα (Al-Tameemi et al., 2025), ενώ οι Cork et al. (2025) υπογραμμίζουν την ανάγκη πολιτικών υπεύθυνης καινοτομίας στα εικονικά περιβάλλοντα. Η βιβλιογραφία επισημαίνει τον κίνδυνο αναπαραγωγής κοινωνικών ανισοτήτων, ψηφιακού αποκλεισμού και εμπορευματοποίησης του εικονικού δημόσιου χώρου (Dwivedi et al., 2022· Bibri, 2022). Παράλληλα, η συζήτηση για την ψηφιακή πολιτεότητα και την εκπαίδευση του πολίτη (Frau-Meigs et al., 2017; Καλέμης, Α., 2025a) καθίσταται κεντρική, καθώς η συμμετοχή σε εικονικά περιβάλλοντα απαιτεί δεξιότητες και θεσμικά εχέγγυα.

Επιπλέον, η κλιματική κρίση και η αναζήτηση δίκαιων μελλοντικών σεναρίων (Bhavnani et al., 2024) θέτουν το ερώτημα κατά πόσο τα εικονικά περιβάλλοντα μπορούν να συμβάλουν σε μορφές περιβαλλοντικής συνείδησης και συλλογικής ευθύνης. Από μια ανθρωπολογική σκοπιά, ο Latour (2013) προτείνει ότι οι σύγχρονες κοινωνίες συγκροτούνται μέσα από πλέγματα ανθρώπινων και μη ανθρώπινων δρώντων· το Metaverse μπορεί να

θεωρηθεί τέτοιο δίκτυο, όπου δεδομένα, αλγόριθμοι και χρήστες συν-παράγουν πραγματικότητες. Παράλληλα, η ψυχοκοινωνική διάσταση των εικονικών κόσμων (Raquín et al., 2023) αναδεικνύει τόσο τις δυνατότητες ενσυναίσθησης όσο και τους κινδύνους απομόνωσης.

Το παρόν άρθρο τοποθετείται στη διεπιστημονική τομή τεχνολογίας, πολεοδομίας και φιλοσοφίας. Στόχος του είναι:

1. Να διερευνήσει πώς οι εικονικές πλατφόρμες (VR, XR, Metaverse) λειτουργούν ως εργαστήρια αστικού πειραματισμού, επιτρέποντας την προσομοίωση, αξιολόγηση και συμμετοχική επανεξέταση χωρικών σχεδίων.
2. Να αναλύσει τις κοινωνικές και ηθικές επιπτώσεις της μετατόπισης του αστικού σχεδιασμού σε εικονικά περιβάλλοντα.
3. Να προτείνει ένα πλαίσιο ψηφιακού ανθρωπισμού ικανό να διασφαλίσει δίκαιη, βιώσιμη και δημοκρατική αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στον αστικό χώρο.

Βασισμένο σε πρόσφατη διεθνή βιβλιογραφία και ενδεικτικές μελέτες περίπτωσης, το άρθρο προσεγγίζει το Metaverse όχι ως αυτοτελή προορισμό, αλλά ως αναλυτικό και πειραματικό εργαλείο για την κατανόηση των μελλοντικών μορφών του αστικού βίου. Στο μεταβαλλόμενο αυτό τοπίο, το φυσικό, το ψηφιακό και το κοινωνικό δεν αντιπαρατίθενται, αλλά συγκροτούν ένα σύνθετο, αλληλεξαρτώμενο πεδίο χωρικής παραγωγής.

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Ο 21ος αιώνας σηματοδοτεί μια ιστορική καμπή που έχει περιγραφεί ως Ανθρωπόκαινος, δηλαδή ως εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη δραστηριότητα αποκτά γεωλογική και οικοσυστημική κλίμακα επιρροής (Chakrabarty, 2021). Στο πλαίσιο αυτό, το αστικό τοπίο δεν μπορεί πλέον να αναλυθεί αποκλειστικά ως προϊόν κοινωνικών ή οικονομικών διεργασιών, αλλά ως υβριδική κατασκευή, στην οποία οι τεχνολογίες πληροφορίας, οι ροές δεδομένων και οι εικονικές αναπαραστάσεις διαδραματίζουν ισότιμο ρόλο με το φυσικό περιβάλλον. Η πόλη συγκροτείται ως σύνθετο σύστημα υλικών και άυλων δικτύων, όπου η ψηφιακή διαμεσολάβηση ενσωματώνεται στις διαδικασίες χωρικής παραγωγής. Η προσέγγιση αυτή συνάδει με την ανάλυση του Latour (2013), ο οποίος αντιλαμβάνεται τις σύγχρονες κοινωνίες ως δίκτυα ανθρώπινων και μη ανθρώπινων οντοτήτων, όπου τεχνολογίες, υποδομές και περιβάλλοντα συν-διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματικότητα.

Η οικολογική πολεοδομία, όπως διατυπώνεται από τους Mostafavi και Doherty (2016), διευρύνει τη συζήτηση πέρα από τη στενή έννοια της «πράσινης» βιωσιμότητας, εστιάζοντας στη συμβίωση ανθρώπου, τεχνολογίας και περιβάλλοντος. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Morton (2013) εισάγει την έννοια των «υπεραντικειμένων» (hyperobjects), υπογραμμίζοντας την πολυκλιμακική φύση των οικολογικών φαινομένων, τα οποία υπερβαίνουν την άμεση ανθρώπινη αντίληψη. Ο Bibri (2022) συνδέει την Ανθρωπόκαινο συνθήκη με την τεχνολογική διαμεσολάβηση του αστικού χώρου, προσεγγίζοντας την «έξυπνη πόλη» και το Metaverse ως διαφορετικές εκδοχές ενός μετα-ανθρώπινου αστικού ορίζοντα. Αντίστοιχα, οι Allam et al. (2022) θεωρούν το Metaverse εικονική μορφή των smart cities, ικανή να ενσωματώνει περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους σε ένα ενιαίο ψηφιακό οικοσύστημα.

Η έννοια της εικονικότητας (virtuality) δεν περιορίζεται σε τεχνολογικό φαινόμενο, αλλά αφορά μεταβολή της χωρικής συνθήκης. Ο Heim (1993) προσεγγίζει την εικονική πραγματικότητα ως εμπειρία παρουσίας σε περιβάλλοντα όπου η πληροφορία αποκτά λειτουργική και αισθητηριακή διάσταση. Συμπληρωματικά, οι Avilés-Castillo et al. (2025) επισημαίνουν ότι η ποιότητα της εμπύθισης και η εμπειρία χρήστη αποτελούν κρίσιμες

παραμέτρους για την αποτελεσματικότητα των εικονικών περιβαλλόντων. Με την εισαγωγή, δε, της έννοιας της υπερπραγματικότητας από τον Baudrillard (2005), οι αναπαραστάσεις φέρουν την ικανότητα υποκατάστασης του πραγματικού, δημιουργώντας συνθήκες προσομοίωσης που υπερβαίνουν την υλική αναφορά τους.

Στο πεδίο της αρχιτεκτονικής θεωρίας, ο Moneta (2020) υποστηρίζει ότι το Metaverse διαμορφώνει μια τρίτη τοπολογία μεταξύ πραγματικού και συμβολικού χώρου, όπου το αρχιτεκτονικό αντικείμενο μετασχηματίζεται σε ψηφιακή εμπειρία. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται με τις αναλύσεις της Κιτσάκη (2019) για τους υβριδικούς αστικούς χώρους, όπου φυσικά και ψηφιακά επίπεδα συνυπάρχουν σε ενιαία χωρικά συστήματα. Συναφώς, ο Chalmers (2022) υποστηρίζει ότι οι εικονικοί κόσμοι διαθέτουν οντολογική εγκυρότητα στον βαθμό που φιλοξενούν πράξεις, εμπειρίες και κοινωνικές σχέσεις με πραγματικές συνέπειες.

Οι Shakeri και Ornek (2023) μετατοπίζουν την έμφαση από το δομημένο αντικείμενο στη βιωμένη εμπειρία του χρήστη, περιγράφοντας το Metaverse ως περιβάλλον όπου η αρχιτεκτονική σχεδίαση επικεντρώνεται στη δυναμική αλληλεπίδραση. Η διάσταση αυτή συνδέεται με την ανάπτυξη «ψηφιακών διδύμων» (digital twins), τα οποία, σύμφωνα με τους Kamari et al. (2020), την Προύντζου (2024) και τον Kalemis (2025b), λειτουργούν ως πλατφόρμες προσομοίωσης και αξιολόγησης σεναρίων βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Παράλληλα, οι Khalvandi και Karimimoshaver (2025) δείχνουν πώς μορφολογικές παράμετροι, όπως τα αστικά φαράγγια και οι θερμικές νησίδες, μπορούν να αναλυθούν συστηματικά μέσω προσομοιωτικών εργαλείων, στοιχείο που ενισχύει τη σημασία των ψηφιακών μοντέλων για την κλιματική ανθεκτικότητα.

Η ανάπτυξη εικονικών περιβαλλόντων συνεπάγεται και μετατόπιση στην κατανόηση του ανθρώπινου υποκειμένου. Ο μετανθρωπισμός (posthumanism) αμφισβητεί τον ανθρωποκεντρισμό της νεωτερικότητας και προτείνει μια οντολογία δικτύωσης ανθρώπινου, τεχνολογικού και φυσικού στοιχείου. Η Braidotti (2013) ορίζει το μετα-ανθρώπινο ως πολλαπλότητα σχέσεων, ενώ στη μεταγενέστερη εργασία της (2019) εστιάζει στη γνώση ως δικτυωμένη διαδικασία. Η συζήτηση αυτή διασταυρώνεται με τις αναλύσεις των Mercer και Trothen (2021) για τη θρησκεία, τη βιοτεχνολογία και την τεχνητή νοημοσύνη, αναδεικνύοντας τη μετατόπιση του ανθρώπινου νοήματος σε τεχνολογικά περιβάλλοντα.

Συμπληρωματικά, ο Werthner et al. (2024) εισάγουν το πλαίσιο του ψηφιακού ανθρωπισμού, το οποίο επιχειρεί να επαναφέρει την ανθρώπινη αξία και την ηθική ευθύνη στον πυρήνα του ψηφιακού μετασχηματισμού. Στο ίδιο πνεύμα, ο Floridi (2019) τονίζει ότι η ψηφιακή πραγματικότητα αποτελεί πεδίο κανονιστικού σχεδιασμού, ενώ οι Cork et al. (2025) προτείνουν αρχές υπεύθυνης καινοτομίας για τα εικονικά περιβάλλοντα.

Η κοινωνική διάσταση του ψηφιακού αστισμού παραμένει κρίσιμη. Η Jacobs (1993) είχε ήδη αναδείξει τη σημασία ποιοτικών προσεγγίσεων για την κατανόηση της πόλης ως βιωμένης εμπειρίας, ενώ ο Seamon (2000) συνδέει την αρχιτεκτονική με τη φαινομενολογία του τόπου. Στο ψηφιακό περιβάλλον, η έννοια της παρουσίας επαναπροσδιορίζεται, όπως επισημαίνουν οι Stein και Fegert (2024), οι οποίοι διερευνούν τις προϋποθέσεις για συμμετοχικό σχεδιασμό μέσω XR. Παράλληλα, η ανάλυση των Shakibamanesh et al. (2024), καθώς και του Kalemis (2025a) για τα εικονικά αστικά εργαστήρια (urban laboratories) καταδεικνύει ότι οι εικονικοί χώροι μπορούν να λειτουργήσουν ως πλατφόρμες συνεργατικής μάθησης και πειραματισμού.

Συνεπώς, η σχέση ανθρώπου-μηχανής-περιβάλλοντος συγκροτεί έναν τριπλό άξονα ανάλυσης. Ο άνθρωπος δεν νοείται πλέον απλώς ως χρήστης, αλλά ως συν-παραγωγός χωρικών και ψηφιακών πραγματικοτήτων. Ο ψηφιακός κόσμος δεν λειτουργεί αποκλειστικά ως αναπαραστάση, αλλά ως πεδίο κοινωνικής συνύπαρξης. Η τεχνολογία, τέλος, δεν αποτελεί ουδέτερο μέσο, αλλά περιβάλλον κανονιστικής και ηθικής διαμόρφωσης.

Υπό αυτή την έννοια, η εικονικότητα δεν αναιρεί την εμπειρία του τόπου, αλλά την ανασυνθέτει μέσα σε ένα υβριδικό πλαίσιο, όπου το φυσικό και το ψηφιακό συγκροτούν αλληλοεξαρτώμενες μορφές χωρικότητας.

Ερευνητική-Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η παρούσα μελέτη υιοθετεί τη μεθοδολογία της συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης (systematic literature review), με στόχο τη χαρτογράφηση και εννοιολογική αποσαφήνιση του αναδυόμενου πεδίου που συνδέει τις εικονικές πλατφόρμες (Virtual Reality - VR, Extended Reality - XR, Metaverse) με τον αστικό και πολεοδομικό σχεδιασμό. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου ανταποκρίνεται στον ταχύ ρυθμό τεχνολογικής εξέλιξης και στον κατακερματισμό της σχετικής βιβλιογραφίας σε διαφορετικά επιστημονικά πεδία, όπως η πολεοδομία, η αρχιτεκτονική, η πληροφορική, οι κοινωνικές επιστήμες και οι ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές.

Η βιβλιογραφική αναζήτηση επικεντρώθηκε σε πρόσφατες δημοσιεύσεις διεθνών περιοδικών με κριτές, πρακτικά συνεδρίων και μονογραφίες, με χρονικό ορίζοντα κυρίως την περίοδο 2015–2025, όπου καταγράφεται η εντατικοποίηση της συζήτησης γύρω από το Metaverse και τις XR εφαρμογές στον αστικό σχεδιασμό. Τα κριτήρια ένταξης αφορούσαν τη ρητή σύνδεση εικονικών τεχνολογιών με αστικό ή αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, τη θεωρητική συμβολή σε ζητήματα κοινωνικής ή ηθικής διάστασης της ψηφιακής πόλης, καθώς και την παρουσία εμπειρικών δεδομένων ή τεκμηριωμένων μελετών περίπτωσης.

Η ανάλυση οργανώθηκε γύρω από τρεις θεμελιώδεις άξονες:

1. *Τεχνολογικός άξονας*: διερεύνηση των εικονικών πλατφορμών ως εργαλείων προσομοίωσης, αξιολόγησης και συμμετοχικού σχεδιασμού.
2. *Κοινωνικός άξονας*: εξέταση των επιπτώσεων των τεχνολογιών αυτών στη συμμετοχικότητα, την πρόσβαση και τη συλλογική εμπειρία του χώρου.
3. *Ηθικός–φιλοσοφικός άξονας*: ανάλυση της μετατόπισης της έννοιας του ανθρώπινου υποκειμένου και της ευθύνης στον ψηφιακό αστισμό, υπό το πρίσμα του μετανθρωπισμού και του ψηφιακού ανθρωπισμού (Mercer & Trothen, 2021).

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν ταξινομήθηκαν θεματικά και αναλύθηκαν με ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (*qualitative content analysis*), σύμφωνα με τις αρχές που προτείνουν οι Jacobs (1993), Mayring (2014) και Esmaeli et al. (2025). Η διαδικασία περιλάμβανε δύο διακριτές φάσεις:

(α) *Θεματική χαρτογράφηση*: Καταγραφή και ομαδοποίηση βασικών εννοιών (εικονικότητα, συμμετοχικός σχεδιασμός, ψηφιακή ισότητα, μετανθρωπισμός, βιωσιμότητα, ψηφιακά δίδυμα).

(β) *Συνθετική ερμηνεία*: Συσχέτιση των εννοιών αυτών με τα επίπεδα δράσης (τεχνολογικό, κοινωνικό, ηθικό) και διαμόρφωση ενός εννοιολογικού πλαισίου που περιγράφεται ως “Metaverse Urbanism”.

Η ερμηνευτική προσέγγιση βασίστηκε σε επαγωγική λογική (Creswell & Poth, 2018), όπου τα θεωρητικά συμπεράσματα προέκυψαν από συγκριτική ανάλυση των πηγών και όχι από εφαρμογή προκαθορισμένου θεωρητικού μοντέλου. Στόχος δεν ήταν η ποσοτική αποτίμηση της βιβλιογραφίας, αλλά η ανάδειξη εννοιολογικών τάσεων, επαναλαμβανόμενων μοτίβων και ερευνητικών κενών.

Για την ενίσχυση της αναλυτικής εγκυρότητας, η βιβλιογραφική επισκόπηση συμπληρώθηκε από ενδεικτικές μελέτες περίπτωσης, οι οποίες επιλέχθηκαν με κριτήριο την αντιπροσωπευτικότητά τους ως προς διαφορετικά μοντέλα εφαρμογής XR και Metaverse στον αστικό σχεδιασμό:

- *Urban XR Labs*: διατομεακή πρωτοβουλία αξιοποίησης XR για προσομοίωση σεναρίων βιωσιμότητας και συμμετοχικής λήψης αποφάσεων (Public First, 2024; Rzeszewski & Orylski, 2021)
- *Virtual Singapore*: ολοκληρωμένο ψηφιακό δίδυμο πόλης που ενσωματώνει γεωχωρικά δεδομένα και προσομοιώσεις για στρατηγικό σχεδιασμό και πολιτικές ανθεκτικότητας (GW Prime, 2022; OECD, 2024).
- *BIM–VR integration projects (Ολλανδία, Δανία, Νορβηγία)*: εφαρμογές που συνδυάζουν Building Information Modeling και VR για αξιολόγηση κύκλου ζωής και βιώσιμου σχεδιασμού (Scholl, 2021; Hansen et al., 2025; Lavikka et al., 2023).
- *Metaverse Seoul*: πιλοτική πλατφόρμα εικονικής διακυβέρνησης και παροχής δημόσιων υπηρεσιών σε XR περιβάλλον (Seoul Metropolitan Government, 2023; de Almeida, 2023).

Οι περιπτώσεις αυτές δεν αναλύονται ως πλήρεις εμπειρικές μελέτες, αλλά ως ενδεικτικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν ή συμπληρώνουν τα θεωρητικά ευρήματα της βιβλιογραφίας. Η συνδυαστική χρήση θεωρητικής ανασκόπησης και εφαρμοσμένων παραδειγμάτων επιτρέπει τη διατύπωση ενός συνεκτικού πλαισίου ανάλυσης, χωρίς να αξιωνεται γενίκευση με στατιστικούς όρους.

Συνεπώς, η μεθοδολογική προσέγγιση του άρθρου επιδιώκει αφενός την εννοιολογική αποσαφήνιση του Metaverse ως πεδίου αστικού πειραματισμού, αφετέρου την κριτική αποτίμηση των κοινωνικών και ηθικών του διαστάσεων, ενώ ολοκληρώνεται με τη διαμόρφωση μιας θεωρητικής βάσης που θα προσφέρεται για περαιτέρω εμπειρική έρευνα.

Πίνακας 1: Μελέτες Περίπτωσης XR/Metaverse στον Αστικό Σχεδιασμό

Άξονας	Βασικά ευρήματα	Σημασία	Κύρια ευρήματα	Όρια
Urban XR Labs	XR / AR	Συμμετοχικός σχεδιασμός	Μεγαλύτερη ενσυναίσθηση και συν-σχεδιασμός	Ανάγκη ψηφιακής παιδείας
Virtual Singapore	Digital twin	Ενεργειακή/κλιματική στρατηγική	Ολοκληρωμένες προσομοιώσεις πόλης	Μεγάλο κόστος δεδομένων
BIM–VR projects (Βόρεια Ευρώπη)	VR + BIM	Βιώσιμος σχεδιασμός	Ακριβέστερες προ-εκτιμήσεις κύκλου ζωής	Τεχνική πολυπλοκότητα
Metaverse Seoul	Εικονική διακυβέρνηση	Δημόσιες υπηρεσίες σε XR	Πιο άμεση πρόσβαση των πολιτών	Κίνδυνος ψηφιακής απομόνωσης

Ευρήματα

Η θεματική χαρτογράφηση και η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου της βιβλιογραφίας ανέδειξαν τέσσερις βασικές κατηγορίες ευρημάτων, οι οποίες αντιστοιχούν στους τρεις αναλυτικούς άξονες της έρευνας (τεχνολογικό, κοινωνικό, ηθικό) και σε μία επιπλέον χωρική διάσταση που αφορά την έννοια του τόπου. Οι κατηγορίες αυτές δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά συγκροτούν ένα αλληλένδετο πεδίο μετασχηματισμού του αστικού σχεδιασμού.

Οι Εικονικές Πλατφόρμες ως Χώροι Αστικού Πειραματισμού

Η πρώτη και πιο εμφανής κατηγορία αφορά τη λειτουργία του Metaverse και των XR πλατφορμών ως «εργαστηρίων αστικού σχεδιασμού». Όπως δείχνουν οι μελέτες των Kamari

et al. (2020), Shakeri και Ornek (2023) και Moneta (2020), η εικονική πραγματικότητα (VR) και τα ψηφιακά δίδυμα (digital twins) επιτρέπουν την προσομοίωση χωρικών σεναρίων χωρίς το κόστος και τους περιορισμούς του φυσικού περιβάλλοντος. Οι χρήστες μπορούν να πειραματιστούν με χωρικές επεμβάσεις, να δοκιμάσουν παραμέτρους βιωσιμότητας ή συμμετοχικότητας και να αξιολογήσουν εναλλακτικά αποτελέσματα σε πραγματικό χρόνο. Το εικονικό περιβάλλον δεν λειτουργεί απλώς ως μοντέλο αναπαράστασης της πόλης, αλλά ως δυναμική υποδομή σχεδιασμού· ένα εργαστήριο όπου το πιθανό αποκτά μορφή πριν γίνει πραγματικό (Bulkeley, 2019).

Παράλληλα, το παράδειγμα των Urban XR Labs καταδεικνύει πώς η επαυξημένη πραγματικότητα (XR) μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, συνδυάζοντας δεδομένα βιωσιμότητας, κοινωνικής αντίληψης και αρχιτεκτονικής εμπειρίας (Ehab, Aladawi, & Burnett, 2025; Imperioso & Morgado, 2025).

Αντίστοιχα, το Virtual Singapore λειτουργεί ως ολοκληρωμένο «ψηφιακό δίδυμο» που αξιοποιεί εικονικά δεδομένα για την ανάλυση ροών ενέργειας, μεταφορών και κατοίκησης (Government of Singapore, 2020).

Η βασική διαπίστωση είναι ότι οι εικονικές πλατφόρμες επιτρέπουν έναν αστικό πειραματισμό χωρίς φυσικά ή θεσμικά εμπόδια, δημιουργώντας νέες μορφές αστικής φαντασίας και δοκιμών πολιτικής. Ωστόσο, η «απελευθέρωση» αυτή συνοδεύεται από νέες εξαρτήσεις, τεχνολογικές, εμπορικές και γνωσιακές.

Μετατόπιση της Έννοιας του Τόπου και της Παρουσίας

Η ανάλυση έδειξε ότι στο Metaverse, ο τόπος παύει να ταυτίζεται με την υλικότητα και καθίσταται δικτυακή συνθήκη εμπειρίας. Σύμφωνα με τον Heim (1993), η VR παράγει τόπους όπου το σώμα δρα με εναλλακτικούς κανόνες φυσικής και κοινωνίας, ενώ ο Chalmers (2022) τονίζει ότι οι εικονικοί χώροι δεν είναι ψευδαισθήσεις αλλά βιωματικές πραγματικότητες.

Ο εικονικός τόπος δεν αντικαθιστά τον φυσικό, αλλά τον επεκτείνει· λειτουργεί ως καθρέφτης της επιθυμίας μας να κατοικούμε σε πολλαπλές πραγματικότητες ταυτόχρονα. Η έννοια αυτή συνδέεται με τη θεωρία του Nikolić και Whyte (2021), σύμφωνα με την οποία οι ψηφιακές προσομοιώσεις μετατρέπουν τον σχεδιαστή σε «διαμεσολαβητή εμπειριών» και όχι απλώς σε κατασκευαστή μορφών. Ο χώρος γίνεται μια διαδικασία σχέσης, όπου ο χρήστης, η τεχνολογία και το περιβάλλον αλληλεπιδρούν σε πραγματικό χρόνο.

Κοινωνικές Ανισότητες και Ψηφιακός Αποκλεισμός

Η τρίτη κατηγορία ευρημάτων αφορά τους κοινωνικούς περιορισμούς των εικονικών πλατφορμών. Παρότι οι τεχνολογίες VR και XR προβάλλονται ως μέσα δημοκρατικοποίησης του σχεδιασμού, η έρευνα έδειξε ότι μπορούν επίσης να αναπαράγουν ή να εντείνουν προϋπάρχουσες ανισότητες. Οι Dwivedi et al. (2022) και Bibri (2022) επισημαίνουν ότι η πρόσβαση στις εικονικές υποδομές εξαρτάται από το οικονομικό και τεχνολογικό κεφάλαιο των χρηστών και των πόλεων. Η δυνατότητα συμμετοχής σε διαδικασίες εικονικού σχεδιασμού δεν είναι ίση για όλους· οι «ψηφιακοί αποκλεισμένοι» παραμένουν θεατές μιας νέας αστικής σκηνής που διαμορφώνεται χωρίς αυτούς. Η πόλη του Metaverse υπόσχεται καθολική συμμετοχή, αλλά λειτουργεί μέσα σε συνθήκες ανισότητας πρόσβασης· ο ψηφιακός δημόσιος χώρος είναι συχνά τόσο αποκλειστικός όσο και ο υλικός.

Αυτό το εύρημα επαναφέρει το αίτημα της ψηφιακής δικαιοσύνης, που απασχολεί τη σύγχρονη θεωρία της τεχνολογίας και του αστικού σχεδιασμού. Η ανάπτυξη εικονικών πόλεων χωρίς κοινωνική πολιτική συνοδεία ενέχει τον κίνδυνο να δημιουργήσει νέες μορφές χωρικού αποκλεισμού – όχι πια γεωγραφικού, αλλά τεχνολογικού (Καλέμης, 2025β).

Ηθική και Ψηφιακός Ανθρωπισμός

Η τέταρτη κατηγορία ευρημάτων αφορά τη διαμόρφωση ενός νέου πεδίου ηθικής στο Metaverse. Η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη αλλά πολιτισμική πράξη και απαιτεί επαναθεμελίωση των εννοιών ευθύνης και συλλογικότητας. Ο μετανθρωπισμός της Braidotti (2013, 2019) προτείνει έναν «οικολογικό οντολογικό ανθρωπισμό», όπου ο άνθρωπος ορίζεται μέσα από τις σχέσεις του με μηχανές, περιβάλλον και δεδομένα.

Η βιβλιογραφία συγκλίνει στο ότι οι εικονικές πλατφόρμες μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλεία εκπαίδευσης, ενσυναίσθησης και συμμετοχής, αλλά μόνο εφόσον διέπονται από κανόνες ηθικής και διαφάνειας. Η ηθική του εικονικού σχεδιασμού δεν αφορά μόνο την τεχνολογική ασφάλεια, αλλά και το πώς ο ψηφιακός χώρος μεταφέρει αξίες, προκαταλήψεις και μορφές εξουσίας. Η υιοθέτηση της προοπτικής του ψηφιακού ανθρωπισμού επιτρέπει να αντιμετωπιστεί το Metaverse όχι ως απολιτικό περιβάλλον, αλλά ως πολιτισμική συνθήκη που απαιτεί ρύθμιση, συμμετοχικότητα και διαφάνεια.

Τα ευρήματα αυτά συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι οι εικονικές πλατφόρμες μπορούν πράγματι να λειτουργήσουν ως νέα πεδία αστικού πειραματισμού, αλλά η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από το πλαίσιο αξιών και συμμετοχικότητας που θα τις πλαισιώσει. Η τεχνολογία, από μόνη της, δεν αρκεί· χρειάζεται κοινωνικό και ηθικό υπόβαθρο για να μετατραπεί σε εργαλείο ισότιμου σχεδιασμού.

Πίνακας 2: Θεματική Ομαδοποίηση Ευρημάτων

Άξονας	Βασικά ευρήματα	Σημασία
Τεχνολογικός	Το Metaverse ως εργαστήριο προσομοιώσεων	Μειώνει κόστος – αυξάνει δυνατότητες
Χωρικός	Νέα εμπειρία «τόπου»	Μετατοπίζει τον σχεδιασμό σε βιωμένο χώρο
Κοινωνικός	Ανισότητες πρόσβασης	Απαιτείται πολιτική ψηφιακής δικαιοσύνης
Ηθικός	Ψηφιακός ανθρωπισμός	Χρειάζεται θεσμική ρύθμιση και διαφάνεια

Σύνθεση Ευρημάτων-Συζήτηση**Ο Εικονικός Αστικός Πειραματισμός ως Νέα Μορφή Πολεοδομικής Πράξης**

Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι οι εικονικές πλατφόρμες έχουν μεταβάλει ουσιαστικά τη φύση του αστικού σχεδιασμού. Ενώ η παραδοσιακή πολεοδομία βασιζόταν στην υλικότητα, την τοπογραφία και τον θεσμικό σχεδιασμό, ο εικονικός πειραματισμός βασίζεται σε διαδικασίες προσομοίωσης και συμμετοχικής προβολής. Όπως παρατηρεί ο Nikolić και ο Whyte (2021), το VR μετατοπίζει την έννοια του σχεδιασμού από τη στατική αναπαράσταση στη δυναμική εμπλοκή. Αυτή η μετατόπιση προτείνει ένα «μετα-σχεδιαστικό» αστισμό, όπου το φυσικό και το ψηφιακό συγκροτούν ένα συνεχές οικοσύστημα. Οι πλατφόρμες XR λειτουργούν όχι απλώς ως εργαλεία αλλά ως χώροι συλλογικής φαντασίας: η αρχιτεκτονική αποκτά χαρακτηριστικά διαλόγου, πειραματισμού και δοκιμής ιδεών χωρίς άμεσες υλικές δεσμεύσεις (Shakeri & Ornek, 2023).

Η πολεοδομία του εικονικού δεν αντικαθιστά την πραγματική πόλη, αλλά την εμπλουτίζει με ένα επίπεδο πειραματικής σκέψης – ένα εργαστήριο εν δυνάμει κόσμων. Η έννοια του αστικού πειραματισμού εδώ αποκτά μια διπλή διάσταση: αφενός ως τεχνολογική διαδικασία (δοκιμή προσομοιώσεων, σχεδίων, σεναρίων) και αφετέρου ως κοινωνική πρακτική (αναστοχασμός πάνω στη συμμετοχή, τη δικαιοσύνη και την ευθύνη).

Από την Οικολογική στην Ψηφιακή Πολεοδομία

Η μετάβαση από την «οικολογική πόλη» του 20ού αιώνα στη «ψηφιακή πόλη» του 21ου δεν είναι απλή τεχνολογική εξέλιξη· είναι αλλαγή παραδείγματος. Η οικολογική πολεοδομία έθεσε ως στόχο τη βιώσιμη συνύπαρξη ανθρώπου και περιβάλλοντος. Η σημερινή ψηφιακή πολεοδομία επιχειρεί να εντάξει σε αυτό το οικοσύστημα και τον ψηφιακό χώρο ως ενεργό συνιστώσα. Ο Bibri (2022) υποστηρίζει ότι το Metaverse, ως τεχνολογικό οικοσύστημα, μπορεί να λειτουργήσει ως «εργαλείο για την ανάπτυξη περιβαλλοντικά και κοινωνικά ευφών πολιτικών». Ωστόσο, αυτή η δυνατότητα εξαρτάται από τη θεσμική ωριμότητα και τον κοινωνικό προσανατολισμό των υποδομών. Χωρίς κοινωνικό πλαίσιο, η εικονική πόλη κινδυνεύει να γίνει ένα νέο μοντέλο «αποσπασματικής πολεοδομίας», προσανατολισμένο σε εμπορικά συμφέροντα (Baudrillard, 2005· Dwivedi et al., 2022).

Η ψηφιακή πόλη χωρίς κοινωνική θεωρία καταλήγει να είναι απλώς ένα σκηνικό και όχι μια κοινωνία· η τεχνολογία οφείλει να υπηρετεί τον πολίτη, όχι να τον αντικαθιστά. Η ανάλυση, επομένως, προτείνει την έννοια της «οικο-ψηφιακής πολεοδομίας», όπου οι αρχές της οικολογίας, της συμμετοχικότητας και της δικαιοσύνης μεταφέρονται στον ψηφιακό χώρο ως προϋπόθεση βιωσιμότητας.

Πίνακας 3: Συγκριτική ανάλυση: Παραδοσιακή Πολεοδομία vs. Metaverse Urbanism

Κριτήριο	Παραδοσιακή πολεοδομία	Metaverse Urbanism
Υλικότητα	Βασίζεται σε υλικά, υποδομές και φυσικούς περιορισμούς	Άυλος χώρος χωρίς φυσικά όρια· απεριόριστη σχεδιαστική ελευθερία
Κόστος πειραματισμού	Υψηλό: απαιτεί υποδομές, μελέτες, δοκιμές	Πολύ χαμηλό: άμεσες προσομοιώσεις, επαναλήψεις χωρίς κόστος
Συμμετοχικότητα	Συχνά περιορισμένη: συμμετοχή μέσω δημόσιων διαβουλεύσεων	Ενισχυμένη: εμπυθιστικές εμπειρίες και διαδραστικές προσομοιώσεις
Χρονισμός σχεδιασμού	Αργός, πολεοδομικοί κύκλοι διάρκειας ετών	Γρήγορος, σενάρια δοκιμάζονται σε λεπτά/ώρες
Προσβασιμότητα	Εξαρτάται από τοπικούς θεσμούς και χώρους	Εξαρτάται από τεχνολογική πρόσβαση, ψηφιακές δεξιότητες
Ρυθμιστικοί περιορισμοί	Συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο	Ρευστοί ή ανύπαρκτοι κανόνες· ανάγκη για ψηφιακή διακυβέρνηση
Κοινωνική δικαιοσύνη	Επηρεάζεται από ανισότητες τύπου/εισοδήματος	Νέες μορφές αποκλεισμού (τεχνολογική πρόσβαση, ψηφιακή παιδεία)
Εμπειρία χρήστη	Αποστασιοποιημένη (σχέδια, μοντέλα)	Εμπυθιστική, διαδραστική, βιωματική

Ο Ψηφιακός Ανθρωπισμός ως Πλαίσιο Ηθικής Ρύθμισης

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο ψηφιακός ανθρωπισμός αποτελεί καθοριστικό θεωρητικό εργαλείο για τη μετάβαση σε ηθικά και κοινωνικά βιώσιμα μοντέλα Metaverse. Η βασική αρχή του ψηφιακού ανθρωπισμού είναι ότι η τεχνολογία πρέπει να σχεδιάζεται για τον άνθρωπο, όχι ο άνθρωπος για την τεχνολογία. Το ζητούμενο δεν είναι απλώς η δημιουργία νέων εικονικών εμπειριών, αλλά η εγκαθίδρυση αξιακών πλαισίων που προστατεύουν την ισότητα, τη διαφάνεια και την κοινωνική συνοχή (Καλέμης, 2025γ). Η συζήτηση αυτή

ενισχύεται από τις ανθρωπιστικές θεωρίες της Braidotti (2013, 2019), που βλέπει το μετα-ανθρώπινο ως σχέση φροντίδας και συνύπαρξης, και όχι ως υπέρβαση του ανθρώπινου. Σε αυτό το πλαίσιο, το Metaverse μπορεί να ερμηνευθεί ως νέος τρόπος συνύπαρξης ανθρώπου και μηχανής, όπου ο ψηφιακός σχεδιασμός πρέπει να λάβει υπόψη του ζητήματα ενσυναίσθησης, προσβασιμότητας και κοινωνικής ευθύνης.

Η ηθική του εικονικού δεν είναι παράρτημα του σχεδιασμού· είναι η αρχιτεκτονική του θεμελίωση. Κάθε ψηφιακός τρόπος που δημιουργούμε είναι ένας καθρέφτης των αξιών μας. Επομένως, η συζήτηση για τον ψηφιακό ανθρωπισμό δεν είναι αφηρημένη φιλοσοφία, αλλά πρακτική ανάγκη για τη διαχείριση της τεχνολογικής διαμεσολάβησης στον αστικό χώρο.

Επανενομηματοδότηση της Συμμετοχής και της Δικαιοσύνης

Από τα συλλεχθέντα ευρήματα διαπιστώνεται ότι οι εικονικές πλατφόρμες προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για την προώθηση του συμμετοχικού σχεδιασμού, επιτρέποντας σε πολίτες να συνδιαμορφώσουν προτάσεις μέσα σε προσομοιωμένα περιβάλλοντα (Johnson, 2023). Παράλληλα, όμως, εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τη δικαιοσύνη της πρόσβασης. Όπως επισημαίνει ο Crang (2015), η «ψηφιακή γεωανθρωπιστική στρόφη» πρέπει να συνοδεύεται από πολιτισμική κριτική, διαφορετικά ο ψηφιακός χώρος κινδυνεύει να αναπαράγει τις ίδιες ιεραρχίες που διαπερνούν τον φυσικό χώρο.

Η συμμετοχή στο Metaverse δεν είναι αυτονόητη· απαιτεί παιδεία, πρόσβαση, εμπιστοσύνη. Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις, το ψηφιακό δημόσιο γίνεται μια σκηνή για λίγους.

Αυτό επιβεβαιώνει την ανάγκη για θεσμικά μέτρα –κανονιστικά και εκπαιδευτικά– που θα ενισχύουν τη δημοκρατική διάσταση του ψηφιακού σχεδιασμού. Η έννοια της ψηφιακής πολεοδομίας (digital urbanism) πρέπει να επαναπροσδιοριστεί ως μια συλλογική διαδικασία που ενώνει την τεχνολογική και την κοινωνική καινοτομία.

Προς έναν Διατομεακό Ψηφιακό Ανθρωπισμό

Η συζήτηση κορυφώνεται στο συμπέρασμα ότι η μελλοντική ανάπτυξη των εικονικών πλατφορμών οφείλει να στηριχθεί σε διεπιστημονικές συνεργασίες. Το μέλλον της πόλης δεν θα το καθορίσει ούτε ο πολεοδόμος ούτε ο προγραμματιστής μόνος· θα το καθορίσει η συνάντηση ανάμεσα στην τεχνολογία, την τέχνη και την κοινωνική ευθύνη. Η συνεργασία πολεοδόμων, μηχανικών, κοινωνιολόγων, καλλιτεχνών και ειδικών στα digital humanities μπορεί να οδηγήσει σε ένα νέο είδος «ψηφιακού ανθρωπισμού», ικανού να συνδέσει την τεχνολογική καινοτομία με την κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτό το μοντέλο μπορεί να αποτελέσει τη βάση για έναν ηθικά υπεύθυνο ψηφιακό αστισμό, που θα εξισορροπεί τις δυνατότητες των εικονικών πλατφορμών με τις ανάγκες του ανθρώπινου βιώματος.

Συμπεράσματα

Η έρευνα ανέδειξε ότι οι εικονικές πλατφόρμες (VR, XR, Metaverse) συγκροτούν ένα νέο μεταβαλλόμενο τοπίο, στο οποίο το όριο ανάμεσα στο φυσικό και το ψηφιακό αστικό περιβάλλον καθίσταται όλο και πιο ασαφές. Οι πλατφόρμες αυτές δεν αποτελούν απλώς τεχνικά εργαλεία, αλλά νέες κοινωνικές και πολιτισμικές υποδομές, ικανές να αναδιαμορφώσουν τις διαδικασίες αστικού σχεδιασμού, την εμπειρία του χώρου και την ίδια την έννοια της κοινότητας.

Η βιβλιογραφική ανάλυση και οι μελέτες περίπτωσης επιβεβαιώνουν ότι το Metaverse προσφέρει ανεπανάληπτες δυνατότητες προσομοίωσης, ανάλυσης και συνεργασίας. Μέσα από τη δημιουργία εμβυθιστικών εικονικών κόσμων, οι πολεοδόμοι και οι πολίτες μπορούν

να δοκιμάσουν εναλλακτικά σενάρια βιωσιμότητας, συμμετοχικότητας και πολιτισμικής ταυτότητας χωρίς το βάρος των φυσικών ή θεσμικών περιορισμών. Ο εικονικός σχεδιασμός δεν είναι υποκατάστατο, αλλά προσχέδιο· ένα προσκήνιο στο οποίο μπορούμε να δούμε, να συζητήσουμε και να διορθώσουμε πριν το πραγματικό υλοποιηθεί.

Αυτό το «εργαστήριο πιθανών πόλεων» δεν είναι μόνο εργαλείο τεχνικής βελτίωσης· είναι χώρος κοινωνικού στοχασμού για το πώς φανταζόμαστε και διαμορφώνουμε το μέλλον του αστικού χώρου.

Κίνδυνοι και Όρια του Ψηφιακού Αστισμού

Παρά τις δυνατότητες, η έρευνα ανέδειξε σημαντικούς κινδύνους:

1. **Ψηφιακός αποκλεισμός:** Η άνιση πρόσβαση σε τεχνολογίες XR και Metaverse αναπαράγει κοινωνικές ανισότητες.
2. **Εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου:** Ο εικονικός χώρος μπορεί να μετατραπεί σε «ιδιωτικοποιημένη σκηνή εμπειριών» εάν δεν υπάρξει ρύθμιση (Baudrillard, 2005).
3. **Αποξένωση από το φυσικό περιβάλλον:** Η πλήρης μετατόπιση του σχεδιασμού στο ψηφιακό ενδέχεται να ενισχύσει την απόσταση από τον βιωμένο χώρο και τη βιοκοινωνική ευαισθησία (Seamon, 2000· Morton, 2013).

Το ψηφιακό αστικό τοπίο είναι υπόσχεση και απειλή μαζί· η πρόκληση δεν είναι να επιλέξουμε ανάμεσα στο φυσικό ή το εικονικό, αλλά να διασφαλίσουμε τη μεταξύ τους ισορροπία.

Τα παραπάνω οδηγούν στην ανάγκη για θεσμική θωράκιση και κοινωνική πολιτική που θα εξασφαλίζει την ισότητα πρόσβασης στα ψηφιακά εργαλεία σχεδιασμού. Η έννοια της ψηφιακής δικαιοσύνης (digital justice) αναδεικνύεται ως προϋπόθεση ενός δημοκρατικού Metaverse (Frau-Meigs et al., 2021· Gueham, 2024). Απαιτείται η ανάπτυξη κανόνων διαφάνειας, ιδιοκτησίας δεδομένων και συμμετοχικής λήψης αποφάσεων, ώστε οι ψηφιακοί δημόσιοι χώροι να παραμένουν πραγματικά δημόσιοι. Οι πλατφόρμες του μέλλοντος οφείλουν να αντιμετωπίζονται ως κοινωνικά αγαθά και όχι ως προϊόντα της αγοράς.

Ο Ψηφιακός Ανθρωπισμός ως Ενοποιητικό Πλαίσιο – Προτάσεις για το Μελλοντικό Σχεδιασμό

Το σημαντικότερο θεωρητικό συμπέρασμα είναι ότι η εποχή του Metaverse απαιτεί μια νέα ανθρωποκεντρική και διατομεακή ηθική. Ο ψηφιακός ανθρωπισμός προτείνει μια τεχνολογική ανάπτυξη που συνδυάζει τον σεβασμό στις ανθρώπινες αξίες με τη δύναμη της ψηφιακής καινοτομίας. Το μετα-ανθρώπινο υποκείμενο δεν είναι υπέρβαση του ανθρώπινου, αλλά επανένταξή του σε δίκτυα σχέσης, φροντίδας και υπευθυνότητας.

Η ηθική του ψηφιακού δεν θα προκύψει από κανόνες, αλλά από συμμαχίες· συμμαχίες ανάμεσα στον άνθρωπο, την τεχνολογία και την κοινότητα.

Η θεμελίωση ενός ψηφιακού ανθρωπισμού στον αστικό σχεδιασμό μπορεί να εξασφαλίσει ότι οι εικονικοί χώροι θα υπηρετούν τη βιωσιμότητα, τη δημοκρατία και τη συλλογική νοηματοδότηση του χώρου.

Βάσει των παραπάνω, προτείνονται τα εξής βήματα:

1. Ίδρυση διεπιστημονικών εργαστηρίων “Metaverse Urban Labs” που θα συνενώνουν πολεοδόμους, τεχνολόγους, κοινωνικούς επιστήμονες, καλλιτέχνες και ειδικούς στα digital humanities.
2. Ανάπτυξη θεσμικών πλαισίων για την ηθική χρήση δεδομένων, τη διαφάνεια και τη δημοκρατική διακυβέρνηση των εικονικών πόλεων.
3. Εκπαίδευση πολιτών και επαγγελματιών σε δεξιότητες «ψηφιακής συνύπαρξης», δηλαδή κατανόηση του εικονικού χώρου ως κοινωνικού και πολιτικού πεδίου.

4. Προώθηση συμμετοχικού ψηφιακού σχεδιασμού μέσα από ανοιχτές πλατφόρμες VR/XR που θα επιτρέπουν σε κοινότητες να συνδιαμορφώνουν προτάσεις σε πρώιμα στάδια.
5. Ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις εικονικές προσομοιώσεις, ώστε ο ψηφιακός σχεδιασμός να συμβάλλει ενεργά σε στρατηγικές βιωσιμότητας.

Επίλογος

Η εποχή της ψηφιακής διασύνδεσης δεν καταργεί την πόλη· την επαναπροσδιορίζει. Οι εικονικές πλατφόρμες είναι οι νέες «υποδομές φαντασίας» του αστικού βίου, τόποι όπου μπορούμε να σχεδιάζουμε, να δοκιμάζουμε και να διαφωνούμε για το μέλλον. Ωστόσο, χωρίς κοινωνικά και ηθικά θεμέλια, κινδυνεύουν να γίνουν εργαλεία αποκλεισμού και ελέγχου. Η μεταβαλλόμενη πόλη του μέλλοντος δεν θα είναι ούτε πλήρως φυσική ούτε καθαρά εικονική· θα είναι υβριδική, συσχετίζοντας το τεχνικό με το ανθρώπινο στοιχείο. Η τεχνολογία οφείλει να παραμένει μέσο, όχι σκοπός. Και η πολεοδομία του Metaverse πρέπει να υπηρετεί, πριν απ' όλα, το δικαίωμα όλων στον χώρο, πραγματικό ή εικονικό.

Βιβλιογραφία - Αναφορές

- Abed, A. Z. M., Abdelkader, T., & Hashem, M. (2025). Metaverse as a cyber-physical social system. *Wireless Networks*, 31, 4733–4743. <https://doi.org/10.1007/s11276-025-04028-9>
- Al-Rimawi, T., & Nadler, M. (2025). Leveraging smart city technologies for enhanced real estate development: An integrative review. *Smart Cities*, 8(1), 10. <https://doi.org/10.3390/smartcities8010010>
- Al-Tameemi, H. A., Shaya, G. G., Al-Zubaidie, M., Khaleel, Y. L., Habeeb, M. A., Hussein, N. A. K., Homod, R. Z., Aljanabi, M., Albahri, O. S., Alamoodi, A. H., Mijwil, M. M., Fadhel, M. A., Sharaf, I. M., Yaseen, M. G., Ali, A. H., Mahmoud, U. S., Mohammed, S. M., & Albahri, A. S. (2025). A systematic review of metaverse cybersecurity: Frameworks, challenges, and strategic approaches in a quantum-driven era. *Malaysian Journal of Computer Science*, 38(1), 45. <https://doi.org/10.58496/MJCS/2025/045>
- Allam, Z., Sharifi, A., Bibri, S. E., Jones, D. S., & Krogstie, J. (2022). The metaverse as a virtual form of smart cities: Opportunities and challenges for environmental, economic, and social sustainability in urban futures. *Smart Cities*, 5(3), 771–801. <https://doi.org/10.3390/smartcities5030040>
- Angelidou, M. (2015). Smart cities: A conjuncture of four forces. *Cities*, 47, 95–106. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.05.004>
- Avilés-Castillo, F., Buele, J., & Palacios-Navarro, G. (2025). Virtual reality and user experience: Current trends and future challenges. *IEEE Access*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2025.3554434>
- Baudrillard, J. (2005). *The Intelligence of Evil or the Lucidity Pact*. Berg.
- Bhavani, K.-K., Foran, J., Kurian, P. A., & Munshi, D. (2024). *Climate futures: Re-imagining global climate justice*. Bloomsbury.
- Bibri, S. E. (2022). *The Shaping of Ambient Intelligence and the Internet of Things: The Urban Dimension*. Springer. <https://doi.org/10.2991/978-94-6239-142-0>
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press.
- Braidotti, R. (2019). *Posthuman Knowledge*. Polity Press.
- Bulkeley, H., Marvin, S., Palgan, Y. V., McCormick, K., Breitfuss-Loidl, M., Mai, L., von Wirth, T., & Frantzeskaki, N. (2019). *Urban living laboratories: Conducting the*

- experimental city? *European Urban and Regional Studies*, 26(4), 317–335.
<https://doi.org/10.1177/0969776418787222>
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Cork, A. G., Richardson, M., Lukosch, H. K., Khamis, M., Katins, C., Krauß, V., Ruffin, L., Papazoglakis, S., Sanchez, V., Pan, X., Proulx, M. J., & Stanton Fraser, D. (2025). Shaping the future: Principles for policy recommendations for responsible innovation in virtual worlds. *Frontiers in Virtual Reality*, 6, 1645330.
<https://doi.org/10.3389/frvir.2025.1645330>
- Chalmers, D. (2022). *Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*. W. W. Norton & Company.
- Crang, M. (2015). *Cultural geography*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203714362>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Davis, A., Murphy, J., Owens, D., Khazanchi, D., & Zigurs, I. (2009) “Avatars, People, and Virtual Worlds: Foundations for Research in Metaverses,” *Journal of the Association for Information Systems*, 10(2). <https://doi.org/10.17705/1jais.00183>
- de Almeida, G. G. F. (2023). *Cities and territorial brand in the metaverse: The Metaverse Seoul case. Sustainability*, 15(13), 10116. <https://doi.org/10.3390/su151310116>
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Grover, P., Abbas, R., & Sharma, S. K. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 66(1), 102542. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542>
- Ehab, A., Aladawi, A., & Burnett, G. (2025). *Exploring AI-integrated VR systems: A methodological approach to inclusive digital urban design. Urban Science*, 9(6), 196.
<https://doi.org/10.3390/urbansci9060196>
- Esmaili, M., Sheydayi, A., & Jamalabadi, F. (2025). A systematic review of qualitative and quantitative content analysis applications in urban planning research: Proposing a mixed-method approach. *Journal of Urban Planning and Development*, 151(3), Article 04025020. <https://doi.org/10.1061/JUPDDM.UPENG-5080>
- Floridi, L. (2019). *The logic of information: A theory of philosophy as conceptual design*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198833635.001.0001>
- Frau-Meigs, D., O'Neill, B., Soriani, A., & Tomé, V. (2017). *Digital Citizenship Education. Volume 1: Overview and New Perspectives*. Strasbourg: Council of Europe. Διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/168077bc6a> (πρόσβαση στις 18 Δεκ 2025).
- GW Prime. (2022, March 7). *Virtual Singapore – Building a 3D-Empowered Smart Nation*. Geospatial World. <https://geospatialworld.net/prime/case-study/national-mapping/virtual-singapore-building-a-3d-empowered-smart-nation/> (πρόσβαση στις 06 Ιουν 2025).
- Hansen, L. H., Wyke, S., & Bodum, L. (2025). *Using augmented reality to avoid excavation damage in Denmark: A qualitative evaluation. Innovative Infrastructure Solutions*, 10(12), 575. <https://doi.org/10.1007/s41062-025-02372-5>
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. In *The question concerning technology and other essays* (W. Lovitt, Trans.). Garland Publishing. (Original work published 1954).
- Heim, M. (1993). *The Metaphysics of Virtual Reality*. Oxford University Press.
- Herath, H. M. K. K. M. B., Mittal, M., & Kataria, A. (2025). Navigating the metaverse: A technical review of emerging virtual worlds. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data*

- Mining and Knowledge Discovery*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/widm.1538>
- Imperioso, M., & Morgado, P. (2025). *Gamify the city, XR, and tomorrow's metaverse*. In F. Papadimitriou & O. Kühne (Eds.), *Deviant landscapes: A journey to exotic and imaginary places and spaces* (pp. 359–371). Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-031-75416-6_20
- Jacobs, J. M. (1993). *The city unbound: Qualitative approaches to the city*. *Urban Studies*, 30(4–5), 823–846. <https://doi.org/10.1080/00420989320081931>
- Kalemis, A. (2025a). *Metaverse as a field of communication and networking in the digital domain: Challenges and prospects*. In *Envisioning the Future of Communication – Conference Proceedings*, 2(1), 163–176. <https://doi.org/10.12681/efoc.7904>
- Kalemis, A. (2025b). *Virtual worlds and sustainable architecture: New pathways to sustainability in the era of the Industry 4.0*. *Sustainable Development, Culture, Traditions*, 9-A. <https://doi.org/10.26341/issn.2241-4010-2025-9a-3-K02101>
- Kamari, A., Paari, A., & Torvund, H. Ø. (2020). BIM-enabled virtual reality (VR) for sustainability life cycle and cost assessment. *Sustainability*, 13(1), 249. <https://doi.org/10.3390/su13010249>
- Khalvandi, R., & Karimimoshaver, M. (2025). Urban street canyons and heat islands: A systematic review on morphological solutions. *Results in Engineering*, 25, 106542. <https://doi.org/10.1016/j.rineng.2025.106542>
- Lavikka, R., Vainio-Kaila, T., Kiviniemi, M., Ala-Kotila, P., Kouhia, M., & Nyholm, C. (2023). *The Operating Environment of Building LCA and BIM in the Nordics and Estonia* (Nordic Innovation, US 2023:463). Nordic Innovation. <https://doi.org/10.6027/nord2023-463>. Ειδικότερα το *Appendix: Building LCA and BIM practices in Norway*, <https://pub.norden.org/us2023-463/appendix-building-lca-and-bim-practices-in-norway.html> (πρόσβαση στις 16 Ιουν 2025).
- Latour, B. (2013). *An inquiry into modes of existence: An anthropology of the moderns* (C. Porter, Trans.). Harvard University Press.
- Mercer, C., & Trothen, T. (2021). *Religion and the Technological Future: An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-62359-3>
- Mayring, P. (2000). *Qualitative content analysis*. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Article 20. <https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089>
- Mohamed, H. H. (2024). Smart Integration of XR Technologies in Architectural Education: Metaverse Opportunities and Challenges. *Smart Design Policies Journal*, 1(1), 33-44. <https://doi.org/10.38027/smart-v1n1-5>
- Moneta, A. (2020). Architecture, heritage, and the metaverse: New approaches and methods for the digital built environment. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 32(1), 37–49. <https://www.jstor.org/stable/27074915> (πρόσβαση στις 02 Φεβ 2026).
- Mostafavi, M., & Doherty, G. (2016). *Ecological urbanism*. Lars Müller Publishers.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt4cggm7> (πρόσβαση στις 18 Απρ 2026).
- Nikolić, D., & Whyte, J. (2021). Visualizing a new sustainable world: Toward the next generation of virtual reality in the built environment. *Buildings*, 11(11), 546. <https://doi.org/10.3390/buildings11110546>

- OECD Observatory of Public Sector Innovation. (2024, November 5). *Virtual Singapore – Singapore’s virtual twin*. OECD. <https://oecd-opsi.org/innovations/virtual-twin-singapore/> (πρόσβαση στις 06 Ιουν 2025).
- Paquin, V., Ferrari, M., Sekhon, H., & Rej, S. (2023). Time to think “Meta”: a critical viewpoint on the risks and benefits of virtual worlds for mental health. *JMIR Serious Games*, 11, e43388. <http://dx.doi.org/10.2196/43388>
- Public First. (2024). *Immersive technology in the UK’s urban planning sector* (Report). Public First. [https://immersivetechnology.publicfirst.co.uk/uploads/Immersive Technology in the UKs Urban Planning Sector.pdf](https://immersivetechnology.publicfirst.co.uk/uploads/Immersive_Technology_in_the_UKs_Urban_Planning_Sector.pdf) (πρόσβαση στις 05 Ιουν 2025).
- Rzeszewski, M., & Orylski, M. (2021). Usability of WebXR visualizations in urban planning. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 10(11), 721. <https://doi.org/10.3390/ijgi10110721>
- Seamon, D. (2000). *Phenomenology, place, environment, and architecture: A review of the literature*. In S. Wapner, J. Demick, T. Yamamoto, & H. Minami (Eds.), *Theoretical perspectives in environment-behavior research* (pp. 157–178). Plenum.
- Seoul Metropolitan Government. (2023, January 25). *Official release of Metaverse Seoul*. English.seoul.go.kr. <https://english.seoul.go.kr/official-release-of-metaverse-seoul/> (πρόσβαση στις 16 Ιουλ 2025).
- Shakeri, S., & Ornek, M. A. (2023). How metaverse evolves the architectural design. *Architecture and Planning Journal (APJ)*, 28(3), 35. <https://doi.org/10.54729/2789-8547.1230>
- Shakibamanesh, A., Ghorbanian, M., Riahi Dehkordi, A., Izadi, S., & Zeifoddini, P. (2024). *A review of the emerging urban laboratory ecosystem: Emphasizing the role of virtual reality laboratories in smart development*. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 17(45), Article 5393.2164. <https://doi.org/10.30480/AUP.2024.5393.2164>
- Scholl, C., & de Kraker, J. (2021). *The practice of urban experimentation in Dutch city labs*. *Urban Planning*, 6(1), 161–170. <https://doi.org/10.17645/up.v6i1.3626>
- Stein, C., & Fegert, J. (2024). Bridging realities: Exploring enablement factors for XR participatory urban planning. In *Proceedings of the 32nd European Conference on Information Systems (ECIS 2024): Green Information Systems and Sustainable Development (Paper No. 31)*. Association for Information Systems. https://aisel.aisnet.org/ecis2024/track17_greenis/track17_greenis/31/ (πρόσβαση στις 12 Ιαν 2026)
- Werthner, H., Ghezzi, C., Kramer, J., Nida-Rümelin, J., Nuseibeh, B., Prem, E., & Stanger, A. (2024). *Introduction to Digital Humanism: A Textbook*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-45304-5>
- Καλέμης, Α. (2025α). Η Χωρική Εκπαίδευση στη Σύγχρονη Ψηφιακή Παγκοσμιότητα Προκλήσεις και Προοπτικές στην Ανθρωπόκαινο Εποχή. *Μέντορας*, 23(1), 150–163. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mentoras/article/view/40581>
- Καλέμης, Α. (2025β). Επαναπροσδιορίζοντας την αστική ηθική στην Ανθρωπόκαινο: Από την κυριαρχία στην ευθύνη. *Πρακτικά Ιου Διεθνούς Διεπιστημονικού Συνεδρίου Διδακτόρων Δημόσιου Τομέα, Τόμος Α* (σ. 253–266). Πανελλήνιος Σύλλογος Διδακτόρων Δημοσίου Τομέα. https://www.researchgate.net/publication/398610384_Epanaprosdiorizontas_ten_Astike_Ethike_sten_Anthropokaino_Apo_ten_Kyriarchia_sten_Euthyne (πρόσβαση στις 03 Ιαν 2026).

- Καλέμης, Α. (2025γ). Ψηφιακή Βιωσιμότητα και Διατομεακή Συνεργασία στη Δημόσια Διοίκηση υπό το πρίσμα της Εικονικότητας. *Πρακτικά Ιου Διεθνούς Διεπιστημονικού Συνεδρίου Διδασκτόρων Δημόσιου Τομέα, Τόμος Α* (σ. 237–252). Πανελλήνιος Σύλλογος Διδασκτόρων Δημοσίου Τομέα. https://www.researchgate.net/publication/398610392_Psephiake_Biosimoteta_kai_Diatomeake_Synergasia_ste_Demosia_Dioikese_ypotheto_prisma_tes_Eikonikotetas (πρόσβαση στις 03 Ιαν 2026).
- Κιτσάκη, Σ. Α. (2019). *Σχεδιασμός υβριδικών αστικών χώρων: Design of hybrid urban spaces* (Μεταπτυχιακή εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γραφικών Τεχνών – Πολυμέσα). <https://apothesis.eap.gr/archive/item/75437>
- Προύντζου, Α. (2024). *Ψηφιακά δίδυμα για βιώσιμες πόλεις* (Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, ΠΜΣ «Κλιματική Κρίση και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών»). <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/16429>

Οδηγίες Συγγραφής Άρθρων

1. Όλα τα επιστημονικά άρθρα πρέπει να αποτελούν πρωτότυπη εργασία, η οποία δεν έχει προηγουμένως δημοσιευθεί και δεν υπόκειται σε αξιολόγηση για άλλη δημοσίευση, αναθεώρηση και έκδοση.
2. Τα άρθρα πρέπει να είναι γραμμένα στην ελληνική και αγγλική γλώσσα και η έκτασή τους να κυμαίνεται μεταξύ 6000 - 8000 λέξεων, ενώ όλα τα υπόλοιπα συμπληρωματικά κείμενα δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 2000 λέξεις, εκτός από τις αναφορές, τους πίνακες και τα διαγράμματα. Πρέπει να είναι δημιουργημένα με προδιαγραφές μεγέθους A4, σε απλό διάστημα, με περιθώριο 2,5 εκατοστά, και να περιλαμβάνουν τον αριθμό της σελίδας. Τα περιθώρια πρέπει να είναι συνεπή σε όλες τις σελίδες.
3. Η πρώτη σελίδα πρέπει να περιλαμβάνει τον τίτλο, τα ονόματα των συγγραφέων, την επαγγελματική τους ιδιότητα, την ταχυδρομική και ηλεκτρονική τους διεύθυνση, τα τηλέφωνα και φαξ.
4. Τα άρθρα πρέπει να περιλαμβάνουν ένα σύνολο λέξεων - κλειδιών (μέχρι 7) στα ελληνικά και στα αγγλικά, μια περίληψη (μέχρι 250 λέξεις), που ακολουθούνται από την εισαγωγή, τη μεθοδολογία και τα στατιστικά δεδομένα, τα αποτελέσματα, την ανάλυση, τα συμπεράσματα και τις αναφορές.
5. Οι τίτλοι και οι υπότιτλοι πρέπει να είναι σύντομοι.
6. Το κείμενο πρέπει να είναι σε γραμματοσειρά TIMES NEW ROMAN, μέγεθος 12pt, κανονικό, σε μία ενιαία στήλη, με πλήρης στοίχιση.
7. Οι πίνακες και τα διαγράμματα πρέπει να έχουν τίτλους, ενιαία και συνεχή αρίθμηση, να είναι ενσωματωμένα στο κύριο κείμενο του άρθρου σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο. Οι πίνακες και τα σχήματα τοποθετούνται με τίτλους και αύξοντα αριθμό μέσα στο κείμενο. Οι πίνακες αναφέρονται με τις πιθανές πηγές τους, όπως και όλες οι απεικονίσεις (χάρτες, γραφήματα, διαγράμματα, φωτογραφίες κ.ά.) οι οποίες ονομάζονται Σχήματα. Τα έγχρωμα κείμενα ή διαγράμματα γίνονται αποδεκτά για on-line δημοσίευση.
8. Οι υποσημειώσεις πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο, με συνεχή αρίθμηση σε όλο το κείμενο και να εμφανίζονται στο τέλος κάθε σελίδας.
9. Οι βιβλιογραφικές αναφορές πρέπει να υπάρχουν μέσα στο κείμενο με πρώτο το επίθετο των συγγραφέων ακολουθούμενο από το έτος δημοσίευσης. Για παράδειγμα:
(Smith και Jones, 1995).
10. Στην περίπτωση τριών ή περισσότερων συγγραφέων αναφέρεται το πρώτο επίθετο ακολουθούμενο από το κ.ά. Οι πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές τοποθετούνται στο τέλος του κειμένου. Πρέπει να περιλαμβάνουν τα επίθετα και τα αρχικά όλων των συγγραφέων (στην πρωτότυπη γλώσσα), το έτος δημοσίευσης (σε παρένθεση), τον τίτλο του άρθρου ή του βιβλίου, τον πλήρη τίτλο του περιοδικού μέσα σε εισαγωγικά, τον τόμο και τις σελίδες, καθώς και, στην περίπτωση βιβλίων και άλλων ντοκουμέντων, τον τόπο έκδοσης και τον εκδοτικό οίκο. Για παράδειγμα:
Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ., (2003), «Η Παγκοσμιοποίηση, η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και η Φυσιογνωμία της Ελληνικής πόλης», εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα
11. Τα κείμενα που δεν συμμορφώνονται με τις συγκεκριμένες προδιαγραφές θα επιστρέφονται στους συγγραφείς για τις απαραίτητες ρυθμίσεις.

ISSN: 2241-4002

Στόχος του Περιοδικού ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ είναι να αναδείξει όλους αυτούς τους τομείς, που αποδεδειγμένα αποτελούν βασικούς παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν ένα τόπο και ολόκληρο τον πλανήτη στη βιώσιμη ανάπτυξη και που εντάσσονται μέσα στο τετράπτυχο περιβάλλον-πολιτισμός-κοινωνία-οικονομία.

Απευθύνεται σε ερευνητές που επιθυμούν να δημοσιεύσουν επιστημονικά άρθρα σχετικά με τα θέματα της Βιώσιμης Ανάπτυξης, της Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Φυσικού και Δομημένου Περιβάλλοντος, της Κοινωνίας, του Πολιτισμού, της Τουριστικής Ανάπτυξης κ.ά..

Αποτελεί μία σύγχρονη πηγή ενημέρωσης για κάθε επιστήμονα, αλλά και απλό πολίτη, καθώς το θέμα της Βιωσιμότητας καθορίζει πλέον την καθημερινότητα και την ποιότητα ζωής όλων μας.